

T. C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**EKONOMİK BÜYÜME İLE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SERBEST TİCARET İLE KORUMACI
POLİTİKALARIN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED YAŞAR

GAZİANTEP- 2018

T. C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**EKONOMİK BÜYÜME İLE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SERBEST TİCARET İLE KORUMACI
POLİTİKALARIN KARŞILAŞTIRILMASI**

HAZIRLAYAN
MUHAMMED YAŞAR

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM ÇÜTCÜ

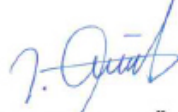
GAZİANTEP-2018

KABUL VE ONAY

Muhammed YAŞAR tarafından hazırlanan “**Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki : Türkiye Ekonomisinde Serbest Ticaret İle Korumacı Politikaların Karşılaştırılması**” başlıklı bu çalışma 17/05/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Bilge KÖKSEL
(Başkan)

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK
(Üye)

Dr. Öğr. Üyesi . İbrahim ÇÜTCÜ
(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 17.05.2018

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ekonomik Büyüme İle Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisinde Serbest Ticaret İle Korumacı Politikaların Karşılaştırılması**” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 17/05/2018

Muhammed YAŞAR

ÖNSÖZ

Dış ticaret, ülkeler arası ticaret işlemleridir. Dış ticaret politikası veya uluslararası ticaret politikası ise bir ülkenin doğrudan doğruya bir ticaretin sınırlandırılması, engellenmesi; yapılış ve uygulanış biçimlerinin belirlenmesine yönelik sistematik olarak almış olduğu yöntem ve kararları oluşturur. Bu çalışmada ekonomik büyüme ile dış ticaret politikaları arasındaki ilişki ile Türkiye ekonomisinde serbest ticaret ve korumacı politikaların karşılaştırılması incelenmiştir.

Tez çalışmamda beni yönlendiren, akademik bilgi, tecrübe ve emeğini benden esirgemeyen, tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ'ye, yüksek lisansa başlamamda büyük katkıları olan değerli hocam Prof. Dr. Emre ALKİN ile hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep, 2018

Muhammed YAŞAR

ÖZET

Serbest ticaret politikaları ve korumacı politikalar, ülkelerin uluslararası ticari ilişkilerinde uyguladığı temel iki yöntemdir. Konjonktürel yapı ve sektörel krizlere bağlı olarak her iki politikada zaman zaman etkinliğini devam ettirmiştir. Bu iki politikanın da ülke ve sektörler için kendi içinde avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Küresel rekabet ile de korumacı politikaların etkinliğinin giderek zayıfladığı ve serbest ticaret politikalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Bunda Dünya Ticaret Örgütü'nün de etkisi büyüktür. Çalışmada, bu iki ticaret politikasının karşılaştırılması, ekonomik büyüme ve dış ticaret değişkenleri üzerinden zaman serisi analizleri ile test edilmektedir. 1924-2015 dönemini kapsayan yıllık verilerin kullanıldığı analizlerde ithalat ve ihracat değişkenleri ile büyüme verileri üzerinden model kurulmuş ve değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Analizlerde öncelikli olarak serilerin birim kök içerip içermediğinin tespiti için durağanlık testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips ve Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için Engle-Granger eşbütünleşme testi ile yapısal kırılmaları dikkate alan Maki eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Son olarak ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri test edilmiş ve bunun için Granger nedensellik ile Hacker ve Hatemi-J nedensellik testinden faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerde seriler, düzey değerlerinde durağan çıkmıştır. Engle-Granger eşbütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır. Fakat Maki eşbütünleşme testinde yapısal kırılmalarla birlikte eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmüştür. Granger nedensellik testi ile Hacker ve Hatemi-J nedensellik testi sonuçlarına göre de sadece milli gelirden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), Uluslararası Ticarete Korumacılık, Ekonomik Büyüme, Maki Eşbütünleşme.

ABSTRACT

Free trade policies and protective policies are two basic methods that countries apply in international trade relations. Depending on the cyclical situation and sectoral crises, both policies have remained in effect from time to time. Both of these policies have their own advantages and disadvantages according to the countries and sectors. In global competition, the effectiveness of protective policies is gradually weakening and free trade policies are widespread. The effect of the World Trade Organization on that is dominant. In this study, the comparison between both trade policies have been tested with time series analyzes over variables of economic growth and foreign trade. In the analyzes using annual data covering the 1924-2015 period, the model was constructed upon import and export variables and growth data, cointegration and causality relationship between the variables were tried to be identified. In the analyzes, among the stationary tests, Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips and Perron (PP) unit root tests were used to determine whether the series contained unit roots. Then, the Engle-Granger Cointegration Test and the Maki Cointegration Test, taking structural breaks into account, were used for determination of the cointegration relations between the series. Finally, causality relationship between variables were tested, and, for this, Granger Causality, Hacker and Hatemi-J Causality tests were used. In the analyzes carried out, the series were found stable at the level values. In the Engle-Granger cointegration test, there was no long-run relationship between variables. However, in the Maki cointegration test, it was seen that there was a cointegration relation within the structural breaks. According to the Granger causality test and Hacker and Hatemi-J causality test results, only one-way causality relationship between national income and import was determined.

Key Words: Free Trade Agreements (FTA), Protectiveness in international trade, Economic Growth, Maki Cointegration.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	3
1.2. Araştırmanın Problemi.....	4
1.3. Araştırmanın Hipotezi.....	4
1.4. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI (STA) VE TÜRKİYE UYGULAMALARI.....	6
2.1. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) İncelenmesi.....	6
2.1.1. Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Kavramı.....	6
2.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Nedenleri.....	6
2.1.3. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Yapma Sebepleri.....	8
2.2. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarından (STA) Kazanımları.....	10
2.2.1. Türkiye ve EFTA.....	13
2.2.2. Türkiye ve İsrail.....	14

2.2.3. Türkiye ve Makedonya	15
2.2.4. Türkiye ve Fas	16
2.2.5. Türkiye ve Mısır	17
2.2.6. Türkiye ve Güney Kore	18
2.2.7. Türkiye ve Suriye.....	19
2.2.8. Türkiye ve Malezya	19
2.2.9. Türkiye ve Moldova.....	20
2.3. Ekonomik Entegrasyon Kavramının Tanımı	21
2.4. Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri	23
2.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Safhaları.....	24
2.6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Etkileri (Neden ve Sonuçları)	27
2.7. Ekonomik Entegrasyonların Faydaları ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Entegrasyona Giriş Nedenleri	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET DE KORUMACILIK POLİTİKALARI.....	30
3.1. Korumacılığın Tanımı	30
3.2. Korumacılık Politikasının Tarihsel Gelişimi	30
3.3. Yeni Korumacılığın Doğuşu ve Ortaya Çıkış Nedenleri.....	31
3.4. Yeni Korumacılığın İşlevi ve Yöntemleri	32
3.5. Yeni Korumacılıkta Tarife Dışı Önlemler	32
3.5.1. Miktar Kısıtlamaları	32
3.5.2. Mali Nitelikli Tarife Dışı Önlemler	34
3.5.3. Teknik ve İdari Düzenlemeler.....	36
3.6. Yeni Korumacılığın Dünya ve Türkiye Ticaretine Etkileri.....	38
3.7. Yeni Korumacılık ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının Karşılaştırılması	40
3.8. Yeni Korumacılığın Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi	42

3.8.1. Türkiye’de Dış Ticaret Politikasının Gelişimi ve Korumacılık.....	42
3.8.1.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1980’lere Kadar Dış Ticaret	43
3.8.1.2. 1980’li Yıllardan Günümüze Kadar Dış Ticaret.....	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE EKONOMETRİK ANALİZ.....	52
4.1. Literatür Özeti.....	52
4.2. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji.....	60
4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi.....	60
4.2.2. Phillips Perron Birim Kök Testi.....	62
4.2.3. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi.....	63
4.2.4. Maki Eşbütünleşme Testi.....	64
4.2.5. Granger Nedensellik Testi.....	67
4.2.6. Gecikme Uzunluğunun Tespiti.....	68
4.2.7. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Testi	69
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	71
KAYNAKÇA	75

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Türkiye'nin STA Konu Olan Ürün Grupları	10
Tablo 2. Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkeler.....	12
Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyar \$).....	13
Tablo 4. Türkiye İle EFTA Arasındaki Ticaret Hacmi.....	14
Tablo 5. Türkiye İle İsrail Arasındaki Ticaret Hacmi.....	15
Tablo 6. Türkiye İle Makedonya Arasındaki Ticaret Hacmi.....	16
Tablo 7. Türkiye İle Fas Arasındaki Ticaret Hacmi.....	16
Tablo 8. Türkiye İle Mısır Arasındaki Ticaret Hacmi.....	17
Tablo 9. Türkiye İle Güney Kore Arasındaki Ticaret Hacmi.....	18
Tablo 10. Türkiye İle Suriye Arasındaki Ticaret Hacmi.....	19
Tablo 11. Türkiye İle Malezya Arasındaki Ticaret Hacmi.....	19
Tablo 12. Türkiye İle Moldova Arasındaki Ticaret Hacmi.....	20
Tablo13. Küresel Ticarete Uygulamaya Koyulan Korumacılık Önlemleri.....	40
Tablo 14. Literatürdeki Çalışmalar.....	52
Tablo 15. ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	62
Tablo 16. PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	63
Tablo 17. Engle- Granger Testi Sonuçları.....	64
Tablo 18. Maki Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	65
Tablo 19. Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	68
Tablo 20. Gecikme Uzunluğunun Tespiti (X İle Y Modeli İçin).....	69
Tablo 21. Gecikme Uzunluğunun Tespiti (M İle Y Modeli İçin).....	69

Tablo 22. Hacker Ve Hatem- J Nedensellik Testi Sonuçları (2006).....70

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AB	:	Avrupa Birliği
AT	:	Avrupa Topluluğu
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
AKTÇ	:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AAET	:	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
COMECON	:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DTÖ (WTO)	:	Dünya Ticaret Örgütü
DEİK	:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EFTA	:	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
FOB	:	Free On Board
GATT	:	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GEGP	:	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
IATA	:	Uluslar Arası Hava Taşımacılığı Birliği
IMF	:	Uluslar Arası Para Fonu
IPA	:	Mali Yardım Aracı
İİB	:	İstanbul İhracatçı Birlikleri
İKV	:	İktisadi Kalkınma Vakfı
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası

İKÖ	:	İslam Konferansı Örgütü
İZTO	:	İzmir Ticaret Odası
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NTO	:	Nizip Ticaret Odası
NAFTA	:	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SETA	:	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STA	:	Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TEFE	:	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	:	Türkiye Odalar Borsalar Birliği

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Serbest ticaret ve korumacılık arasındaki çekişmenin evveliyatı modern ekonominin geçmişi kadar, eskilere dayanır. Merkantalizmin (16-17. yüzyıl) ve Fizyokrazi'nin (18. yüzyıl) ön planda olduğu dönemlere kadar gitmektedir. Dünyada ülkeler gelişen teknoloji sayesinde birbirlerine kolayca entegre olabilse de serbest ticaret-korumacılık çekişmesi her devirde özgünlüğünü kaybetmeden klasikleşen, gündemden hiçbir zaman düşmeyen bir sorun halini almıştır. Gerek Avrupa ve Amerika kıtası gibi sanayisi gelişmiş dünyada, gerekse Orta Doğu, Asya, Afrika kıtası gibi sanayisi gelişmekte olan dünyada, siyasetçiler, ekonomi alanındaki sosyal bilimciler bu meseledeki çekişme ve münakaşalara dâhil olmaktadır. Bazı ülkeler yerli endüstrileri, iç piyasa ya da yerli üretimde emek veren işgücünü kontrol etmek maksadıyla korumacılık politikasını desteklerken, farklı ülkeler de tam tersine refah seviyesinin daha yüksek olduğu, kaliteli, çeşitlilik arz eden ucuza ürün ve hizmet elde edebilmek için serbest ticaret anlayışını savunmaktadır. Her iki kesim de kendi kararını meşrulaştırmak için, çok sayıda gerekçe öne sürebilmektedir. Meselenin tuhaf olan boyutu ise ülkeler “serbest ticaret anlayışına karşı” gibi kötü bir izlenim oluşturmamak için retorik düzeyinde doğruluğundan ve iyiliğinden söz ederken uygulamada korumacı politikaları işlevleştirebilmesidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya ticaretini rahata erdirip serbestleştirmek gayesiyle başlatılmış olan teşebbüsler ağırlık kazanarak ön plana çıkmış ve savaşta yok olan ekonomilerin tashih edilmesini hızlandırmak ve uluslararası ekonomik ve mali sistemi düzenlemek için, daha savaş sona ermeden ülkeler kendi aralarında dünya ticaretinin serbestleştirilmesi hedefiyle çalışmalara ağırlık vererek belirli mallar ile ilgili tarife indirimleri yapabilmek için kendi aralarında mutabakata varmışlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan çabalar sonucu 30 Ekim 1947'de Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma ile birlikte karşılıklı olarak ticari ve ekonomik konulardaki ikili ilişkilerin daha iyi bir düzeye getirilmesi, üye ülkelerin refah seviyelerinin arttırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, dünyadaki üretim kaynaklarının daha verimli olarak kullanılması hedeflenmiştir.

Konuyu Türkiye perspektifinden değerlendirecek olursak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş temellerinin atıldığı 1923 yılından 1980 yılına kadar ithal ikameci korumacılık anlayışı hüküm sürmüştür. 24 Ocak kararları ile 1980'li yıllarda dışa açılma serbest ticaret

anlayışıyla uluslararası ticarete entegrasyon sağlamaya başlamış ve ihracatta sanayi malları ön plana çıkarken, ithalatta ara ve yatırım ürünleri daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte ihracatın arttırılması, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, yeni ticari pazar ağlarına gümrük vergisiz ulaşım imkânı oluşturma ve üçüncü ülkelerle mütekabil açıdan serbest ticaret anlayışı geliştirilmesi ortamı oluşturmuştur.

Bu zamana kadar Türkiye, 34 adet STA imzalamıştır. Bu STA'ların Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle 11 adet STA yapılmış olup, bu ülkelerin AB üyesi olmaları sebebiyle iptal edilmiştir. İptal edilen STA'ların haricinde 19 tane imzalanan STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Malezya, Morityus, Güney Kore ve Moldova) geçerliliğini devam ettirmektedir. Ayrıca Lübnan, Kosova, Faroe Adaları ve Singapur gibi ülkelerin STA'ları iç onay süreçlerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe alınacaktır. Diğer taraftan Gana STA'sının ise gerekli şartların olgunlaşmasından sonra yakın bir tarihte taraflarca imzalanması düşünülmektedir. Öte yandan Türkiye ile Güney Kore'nin STA dâhilinde 26 Şubat 2015'te imzaya konu olan "Yatırım Anlaşması" ile "Hizmet Ticareti Anlaşması" için gerekli olan iç onay zamanının tamamlanmasına müteakip yürürlüğe girmesi hedeflenmektedir.

Bu çerçevede çalışmada, 1924-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak model tahminlemesi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak reel büyüme oranı (Y), dış ticaret verilerini temsilen ise ihracattaki değişim oranı (X) ve ithalattaki değişim oranı (M) kullanılmıştır. Ele alınan değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden elde edilmiştir. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlarda; ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığını gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu bağlamda serbest ticaret anlayışı ve korumacılık anlayışının uygulandığı tarihlerde ülkemizde sosyo-ekonomik etkileri görülmektedir. Ayrıca dış ticaret politikamızın değiştirilmesinin ekonomik kriz dönemlerinde ülke ekonomisini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, korumacılık anlayışının mı yoksa STA'ların mı ülkelerle dış ticaretimize pozitif yönde etkisinin olduğunu dış ticaret politikası açısından teorik ve ampirik bilgiler ışığında değerlendirerek hipotezlerimizin geçerliliğini araştırmaktır.

Çalışmanın yönteminde genel olarak konuya ilişkin literatür taraması şeklinde ve ampirik çalışmalar dikkate alınarak yazılı ve elektronik kaynaklardan istifade edilmiştir.

Yapılan bu çalışma dört ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde, araştırmanın konusu, problemi, hipotezi, amacı, önemi ve sınırlılıkları incelenmiştir. İkinci bölümde, önce STA'nın tanımı ile bu güne kadar imzalanan STA'lar incelenmiştir. Ekonomik entegrasyon başlığı altında ise ekonomik entegrasyon tanımı, çeşitleri, safhaları, etkileri, faydaları ve gelişmekte olan ülkelerin entegrasyona giriş nedenlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, korumacılığın tanımı, yeni korumacılığın tarihsel gelişimi, politika araçları, tarife dışı önlemlerin GATT-WTO ışığında getirilen düzenlemeler ele alınmış ve tarife dışı önlemlerin işlevlerini ve ekonomik etkilerini ölçmeye çalışan yöntemler üzerine durulmuş Türkiye'de uygulanan korumacı, ithal ikamecilik ve ihracata dayalı Serbest Ticaret anlayışına değinilerek, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze, izlenen dış ticaret politikası içinde korumacılık ve serbest ticaretin yeri ve gelişimine değinilmiştir.

Dördüncü bölümde, ampirik analiz yer almaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin dış ticaret yapısını inceleyebilmek için literatürde, ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ele alan çeşitli çalışmalar ile bu çalışmalardan çıkan sonuçlar özetlenmektedir. Ayrıca Korumacı politikalar ile serbest ticaret arasındaki ilişki 1924-2015 dönemini kapsayan veriler kullanılarak Türkiye ekonomisi üzerinden analizi gerçekleştirilmiştir. Kurulan modelde, iki politika arasındaki ilişkinin belirleyicileri olarak, literatürle uyumlu bir şekilde ithalat ve ihracat verileri ile ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Analizlerin başlangıcında serilerin durağanlık analizi için Augmented Dickey-Fuller ve Phillips ve Perron birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testlerinin sonrasında, seriler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için Engle-Granger eşbütünleşme testi ve yapısal kırılmaları inceleyen Maki eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizinde de literatürde çokça kullanılmakta olan Granger nedensellik testi ile yeni nesil ampirik testlerden olan Hacker ve Hatemi-J nedensellik analizlerinden faydalanılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Serbest ticaret anlaşmaları, taraf ülkeler arasında bir serbest ticaret alanı oluşturan ve bu ülkeler arasındaki ticareti engelleyici, zorlaştırıcı ve fark yaratıcı tarifelerin, miktar kotası vb. ticaret politikası engellerinin yok edildiği ve azaltıldığı tercihli ticaret anlaşmalarıdır. İktisadi bütünleşmenin en güçsüz çeşidini oluşturmakta olan serbest ticaret anlaşmasına taraf ülkeler, üçüncü dünya ülkelerine karşı ortak gümrük tarifesi tatbik etmek hususunda serbesttirler. İlk başta yalnızca gümrük vergileri ile tarife dışı önlemleri ihtiva eden serbest

ticaret anlaşmaları bugün yerli sanayi, tarım, balıkçılık ürünleri, ticarete dayalı ödemeler, devlet yardımları, dumping, fikri ve sınai mülkiyet hakları, bitki sağlığı önlemleri, doğrudan yabancı sermaye akımları ve kamu alımları gibi bir çok konuyu ihtiva eder vaziyete gelmiş bulunmaktadır (Gültekin ve Üyümez, 2015: 409).

Serbest ticaret politikalarının alternatifi olarak ise korumacılık politikaları ön plana çıkmaktadır. Eski dilde himaye ve himayecilik olarak ifade edilen korumacılık politikaları, genel anlamıyla yabancı kökenli ürünlerin iç piyasaya girişini daraltmaya özgü oluşumlar olarak ifade edilebilmektedir (Tuncer, 1994: 239). Korumacılık politikaları kapsamında, ithalat yasakları, gümrük vergi harçlarının koyulması, miktar kısıtlamaları, döviz tahsis kısıtlamaları gibi çeşitli yöntemler uygulanmaya konulabilmektedir. Bir başka ifade ile korumacılık, yerli üreticilerin dış rekabetin yıkıcı etkilerinden korunması için uygulanan dış ticaret politikasıdır (Ertürk, 2017: 91).

Araştırmanın konusu olan bu iki politikanın karşılaştırılması, ekonomik büyüme ve dış ticaret değişkenleri üzerinden ekonometrik testlerle gerçekleştirilmiştir.

1.2. Araştırmanın Problemi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret uygulamalarında serbest ticaret politikaları ile korumacı politikalar sürekli tartışılmaktadır. İki politikanın da kendi içinde avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu bağlamda dış ticarete serbest ticaret ile korumacı politikaları araştırarak hangisinin daha etkin olduğu, özellikle son yıllarda ülkelerin ticaret savaşı verdiği bir zaman da Türkiye'nin de bu ticaret savaşlarına göre nasıl pozisyon alması gerektiği araştırmanın temel problemidir.

1.3. Araştırmanın Hipotezi

Araştırma, serbest ticaret politikaları ile korumacı politikalar arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik analizleriyle test etmektedir. Analizlerde kurulan modelde dış ticaret verileriyle büyüme rakamları kullanılmakta ve iki politika arasındaki ilişki zaman serisi analizleri üzerinden yorumlanmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi "*dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişki vardır*" şeklinde oluşturulmuş olup günümüz küresel dünyasında ise serbest ticaret politikalarının üstünlüğü ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ise sektörel ve konjontürel etkiler de göz önüne alınarak korumacı politikaların gerekliliği vurgulanmaktadır.

1.4. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ile dış ticaret politikaları arasındaki ilişkiyi; Türkiye ekonomisinde serbest ticaret ile korumacı politikalarla karşılaştırıp ampirik olarak test etmektir. Yapılan bu çalışmada, 1924-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak reel büyüme oranı, ihracattaki değişim oranı ve ithalattaki değişim oranı üzerinden derinlemesine analizler yapılarak dış ticaret politikalarından hangisinin etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın önemi; Türkiye’de dış ticaret uygulamalarında korumacı politikaların etkinliğinin zayıflayıp serbest ticaret politikalarının etkinliğinin artıp artmadığını tespit edebilmektir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye ekonomisi üzerinden 1924-2015 yıllarını kapsayan reel büyüme oranı ve dış ticaret verileri ile sınırlandırılmıştır. Ekonometrik modeller kullanılarak yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan faktörler değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada uygulanan korumacı politikalarla ve serbest dış ticaret politikalarının etkinliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARİ (STA) VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

2.1.Serbest Ticaret Anlaşmalarının İncelenmesi

Bu bölümde öncelikle, STA kavramı açıklanmakta ve literatürde konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar incelenmektedir. Türkiye’de STA’ların gelişmesi, ayrıca seçilmiş ülkelerle imzalanan anlaşmalar ve ekonomik entegrasyon kavramı ile içinde bulunduğu ekonomik entegrasyonlar ele alınmaktadır.

2.1.1. Serbest Ticaret Anlaşması Kavramı

Serbest ticaret anlaşmaları, taraf ülkeler arasında bir serbest ticaret alanı oluşturan ve bu ülkeler arasındaki ticareti engelleyici, zorlaştırıcı ve fark yaratıcı tarifelerin, miktar kotası vb. ticaret politikası engellerinin yok edildiği ve azaltıldığı tercihli ticaret anlaşmalarıdır. İktisadi bütünleşmenin en güçsüz çeşidini oluşturmakta olan serbest ticaret anlaşmasına taraf ülkeler, üçüncü dünya ülkelerine karşı ortak gümrük tarifesi tatbik etmek hususunda serbesttirler. İlk başta yalnızca gümrük vergileri ile tarife dışı önlemleri ihtiva eden serbest ticaret anlaşmaları bugün, yerli sanayi, tarım, balıkçılık ürünleri, ticarete dayalı ödemeler, devlet yardımları, dumping, fikri ve sınai mülkiyet hakları, bitki sağlığı önlemleri, doğrudan yabancı sermaye akımları ve kamu alımları gibi bir çok konuyu ihtiva eder vaziyete gelmiş bulunmaktadır (Gültekin ve Üyümez, 2015: 409).

2.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Nedenleri

İki yüzyılın üzerinde mazisi olan, kökleri Adam Smith’e kadar dayanan ‘Serbest Ticaret’ iç ticarete ve dış ticarete devlet müdahalesini kabul etmemektedir (Dornbuch, 1992: 69). Ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına yönelmesinin arkasında birden fazla neden var olmaktadır. Bu nedenlerin ilkinin oluşturan, karşılıklı itilafa tabi olan ülkeler ticarete konu olan pürüzlerin en asgari seviyeye indirilmesi vasıtasıyla yerli firmalara ihracat imkânı yaratmaktadır. Artan ihracat nedeniyle üretimin artması yerli firmaların ölçek ekonomileri oluşturarak daha aktif bir şekilde üretim yapmalarına ortam hazırlamaktadır. Serbest ticaret anlaşması yapılmasının arkasındaki bir diğer önemli sır perdesi ise, bu anlaşmaların üye ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu katkı yapacağı beklentisidir. Pazarın genişlemesinin bir neticesi olarak artan rekabetin yarattığı verimlilik artışının ekonomik büyümeye olumlu yönde katkı yaptığı kabul edilmektedir (Hur ve Park, 2011: 1293).

1929 yılında Dünya Ekonomik Krizi ile ortaya çıkan sorunlarda özellikle sanayileşmiş ülkelerde serbest ticaret politikalarından uzaklaşarak korumacı ekonomi politikaları uygulanmıştır (Karaca, 2003: 84). Uygulanan korumacı ekonomi politikası, dünya ticaretinin düşmesine ve krizin tüm dünyaya intişar etmesine sebebiyet vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ticaretini serbestleştirmek misyonuyla başlatılmış olan girişimler ön plana çıkmış ve savaşta yok olan ekonomilerin tashih edilmesine hız kazandırmak, uluslararası ekonomik ve mali yapıyı düzenlemek için, daha savaş devam ederken ülkeler dünya ticaretinin serbestleştirilmesi doğrultusundaki çalışmalarını da hızlandırarak “belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak için birbirleriyle mutabakata varmışlardır”. Bu bağlamda ortaya çıkan çabalar sonucu 30 Ekim 1947’de Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Bu tarihten sonra karşılıklı ticari ve iktisadi mevzudaki bağların kuvvetlendirilmesi, üye ülkelerin refah düzeylerinin arttırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, dünyadaki üretim kaynaklarının daha işlevsel boyutta değerlendirilmesi gibi birçok maksadın haricinde, anlaşmada değinilmemiş olan ana düşünce de ise; uluslararası rekabet sistemini sağlayabilmek için üye ülkeleri, korumacı anlayıştan çekip alarak uluslararası ticareti serbestleştirme, yani dış ticarete liberalizmi özendirme gayesi belirtilmiştir.

Bu süreçte, başta gümrük tarife oranlarındaki indirimler dâhil dış ticareti kısıtlayıcı kısıtlamaları yok etmek ve çok taraflı yatırım anlaşması olan Uruguay Round anlaşması doğrultusunda 30 Ekim 1947 tarihinde 23 üye ülke ile kuruluşu gerçekleşmiş olan GATT, 1995 yılından itibaren yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne bırakmıştır (Şanlı, 2004: 161-163).

Serbest ticaret zemininin oluşturulması çerçevesinde imzalanan serbest ticaret anlaşmaları GATT anlaşmasının 24. Maddesi ile getirilmiştir. Serbest ticaret alanlarının amacı, anlaşmaya dâhil olan üye ülkeler arasında, kendilerinin meydana getirdiği ürünler ile hizmetlere dayalı ticareti serbestleştirecek müşterek bir ticaret pazarı hazırlamaktır. Ticarete dair kota ve sınırlamalar, yalnızca üye ülkelere üretilen ürün ile hizmetlere istinaden kaldırılmakta, üçüncü dünya ülkelerinden ithal edilen bir ürünü herhangi bir üye ülke, diğerine ihraç yapmak istediği durumda devreye bu sınırlamaların geçerliliği girmektedir (Lanjouw, 1995: 56). Üye ülkeler, kendi faydalarına olabilecek ortak hedefleri ön plana koyan piyasa oluşturabilmek maksadıyla, yalnızca birbirlerine karşı tercihli gümrük politikası tatbik edebilmek durumundan dolayı karar alanı bırakmış olmaktadır.

Yeraltı ve yerüstü zenginliklerini verimli bir şekilde değerlendirmek isteyen ülkeler, üye ülke üreticilerine geniş yelpazede pazar imkânları sağlamak gayesiyle ticari anlaşma seçeneğine gitmektedirler. Serbest ticaret anlaşması, ülkelerin kendi iç pazarında korumacılığı minimize ederek farklı üye ülke ticari pazarlarında fırsat ve avantajlardan faydalanma imkânı yaratmaktadır. Kendi aralarında işbirliği yapan ülke toplulukları, daha geniş piyasa olanakları ile endüstriler için ölçek ekonomileri yaratacak avantaj kazanabilirler. Ticaret engellerinin en asgari seviyeye indirilmesiyle pazar yarışı artış göstermekte ve netice itibariyle ekonomiye güç kazandırılmaktadır. Ülke içerisindeki tüketimin fazla olan kısmı ile üretim imkânları topluluk içerisinde ki ülkelerce desteklenerek endüstri teşvik edilmektedir (Erdil, 1992: 12).

Serbest ticaret anlaşmalarının dikkat çekici birtakım ayırıcı niteliği de, en başta, bu anlaşmaların günbegün büyümekte vuku bulduğu, yani üye ülkelerin yapmış olduğu karşılıklı mutabakatların üye sayısının gün geçtikçe arttığıdır. İkinci olarak, bölgesel ticaret anlaşmalarının uzantısı giderek artış sergilemektedir, yani anlaşmalar daha da geniş boyutta olan entegrasyon anlaşmalarına doğru kaymaktadır. İhracat için bölge sınırları dışında kalan ülkelere bağımlılık şeklinin en bariz biçimi körfez bölgesindeki petrol ihraç eden ülke topluluklarıdır (Islam vd., 2014: 611-627). Bu bütünleşme noktasında, ülkelerin özgürce kendi gümrük politikasını tercih etmesi, birleşimi tevzi edici eğilimlerin oluşmasına sebebiyet verebilir. Serbest ticaret alanında bulunan ülke toplulukları, sanayisinin güçsüz olduğu konularda minimum gümrük oranları oluşturarak bu ürünlerin ithalatçısı olma fırsatını yakalayabilir (Koçtürk ve Kocaefe, 2014: 67).

2.1.3. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Yapma Sebepleri

Türkiye de 1960-80 döneminde İkinci Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşan Keynesyen düşünce ortamına uygun olarak korumacı ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları eşliğinde bütün makro büyüklüklerin geniş devlet müdahaleleriyle belirlendiği uzun bir süreç hâkim olmuştur (Akyıldız, 1997: 8). 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ekonomisi ithal ikameci bir ekonomi tasarımıyla ihracata yönelik bir ekonomi modeline geçmiştir. Bu yeni ekonomi politikası dışa kapalı ve kendi kendine yeterli bir ekonomi iradesinden, dışa açık ve uluslararası iş bölümüne uyum göstermek isteyen bir yaklaşıma işaret etmektedir. Dolayısıyla ihracata yönelik ekonomi yaratma programı, bu liberalleşme programına dayanmaktadır. Söz konusu olan liberalleşme bağlamında yabancı sermaye girişine destek verilmiş ve dünya ekonomisi ile bütünleşmek amacıyla dışa açık büyüme politikası izlenmiştir. Bu durum aynı

zamanda 1980 yılına değin Türkiye'nin yerli sanayiciyi yabancı sanayiciye karşı koruyan ekonomi politikasının da sonu anlamına gelmektedir (Alpay Ve Alkin, 2017: 158-159).

Türkiye'nin günümüzde STA'lar yapmasının birçok nedeni olsa bile, STA ile ilgili politikaları ve tercihlerinde en önemli etken AB ile tamamlanan gümrük birliği olmuştur.

Türkiye ve AB'nin Gümrük Birliğini oluşturan 1/95 numaralı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi hükmü gereğince (16.madde) Türkiye'nin AB'nin müşterek ticaret politikasına uyum entegrasyonu bulunmaktadır. Bu uyum hükümlülüğü perspektifinde Türkiye, AB'nin tercihli ticaret anlaşması imzaladığı ülke toplulukları ile birlikte fayda ilkesine göre benzeri anlaşmalar düzenlemekle mükellef tutulmuştur (Alkin ve Gürlesel, 2010: 45).

Ortaklık Konseyinin kararlarının getirmekte olduğu bu yükümlülüğü karşılamanın ötesinde Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşması imzalamaktan yana önemli ekonomik beklentileri bulunmaktadır.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları düzenlemesinin ilk sebepleri şu şekildedir:

- ✓ Serbest ticaret anlaşması imzalanan ülke toplulukları ile ticarete ve ticari bağımlılığı yükseltmek
- ✓ Serbest ticaret anlaşması imzalanan ülke ticari piyasasına erişmek, vergi olmadan ticaret imkânlarından faydalanmak ve bu ülke ticari piyasasına giriş sağlayan diğer ülke toplulukları karşısında (anlaşması olmaması sebebiyle vergiye zorunlu olanlar) rekabet üstünlüğü kazanmak
- ✓ Serbest ticaret anlaşması imzalanan ülke piyasalarından vergi verilmeksizin faydalanmak ve bu ülkelerin ticari piyasalarına evveliyattan yapmış oldukları mutabakatlar ile vergi olmadan ürün satışı yapan ülke toplulukları karşısındaki dezavantajlarını ortadan yok etmek
- ✓ Serbest ticaret anlaşması imzalanan yeni ülkelerin güçlü ülke piyasalarına ulaşma imkanı oluşturarak, bu piyasalara ilk önceliği vererek giriş sağlamak ve pazar payları fırsatı yakalamak
- ✓ Türkiye'de üretim yapabilen üretimci ve ihracatçı firmaların ihtiyacı olan mamul ile yarı mamulleri daha elverişli şekilde tedarik etmek, AB ve EFTA ülkelerinin üreticilerinin elinde olan fırsatlara ulaşmak
- ✓ Serbest ticaret anlaşması imzalanan ülke topluluklarına vergi vermeden fayda sağlayarak ithalat ve ihracat yapma imkânlarından faydalanmak isteyen herhangi bir

aracı olmadan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'ye gelmesi ve iktisadi açıdan katma değer, üretimin ve istihdamın artırılmasıdır (Alkin ve Gürlesel, 2010: 55-56).

2.2. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarından (STA) Kazanımları

Karşılıklı olarak uluslararası ticaretin önünde var olan pürüzlerin giderilmesi, uluslararası ticareti arttıracaktır. Bu doğrultuda, bilhassa çevre ve komşu pazar piyasalarına giriş olanakları artacaktır. Uluslararası ticaretteki yelpaze, bir ülkeye veya ülkeler topluluğuna olan bağlılığı minimize ederek, ülkenin ticari açıdan güçlülüğünü de arttıracaktır. Bu durum ayrıca, iç pazar piyasasında oluşabilecek olumsuz bir ekonomik durağanlık veya ekonomik açıdan kötüye giden bir durum esnasında, uluslararası ticarete güçlü ve rekabet edebilecek bir yapıda olarak ülkeye girdi sağlamakta ve ekonomik depresyondan kurtuluşa hız kazandırmaktadır. Bu bağlamda, çeşitli oranlarda belirlenmiş tarifeler sebebiyle oluşan rekabet eşitsizliğini ortadan kaldırmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarına bakış açımız bir tek ihracat penceresinden olmamalı, bunun yanında ithalat açısından da olaya bakmak gerekmektedir. Ülkelerin yaptıkları üretim sırasında gereksinime ihtiyaçları olan ithal mamul ile yarı mamullerin ülkeye maliyeti bakımından daha uygun ve hızlı ithalatı olması hasebiyle göz ardı edilemeyecek derecede faydası oluşmaktadır (İzto, 2013: 1). Serbest ticaret anlaşmalarına konu olan ürünler hususunda avantajlarımız ve dezavantajlarımız tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Türkiye'nin STA Konu Olan Ürün Grupları

Ticarete Konu Olan Ürünler 2016 Yılı	İhracat	İthalat	Dış Tic. Dengesi
Canlı hayvanlar ve gıda ürünleri	1.430,524	587.849	842.675
İçkiler ve tütün	193.415	15.423	177.992
Akaryakıt hariç yenilmeyen Mamuller	240.029	634.627	-394.598
Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünleri	775.149	880.595	-105.446
Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	166.817	681.289	-514.472
Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi malları	1.427.070	3.994.234	-2.567.164
Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş ürünler	5.290.526	3.263.946	2.026.580
Makine ve ulaştırma araçları	3.622.031	4.528.812	-906.781
Çeşitli mamul ve eşya	2.334.494	1.208.862	1.125.632
Sınıflandırmaya tabi tutulmamış eşya grubu	2.130.094	1.171.457	958.637

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin STA ülkeleriyle ticaretine konu olan ürünlerde dış ticaret dengesine göre incelendiğinde; canlı hayvanlar ile gıda ürünleri, içki ile

tütün, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş ürünler, çeşitli mamul eşya ile sınıflandırmaya tabi tutulmamış eşyalarda dış ticaret fazlası verdiği ve avantajlı konumda olduğu ayrıca akaryakıt hariç yenilmeyen mamuller, mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar, kimya sanayi ile buna bağımlı sanayi malları, makine ile ulaştırma araçları gibi ürün gruplarında dış ticaret açığı verdiği ve dezavantajlı olduğu görülmektedir.

Bu doğrultuda, STA'lar, komşu, yakın ve uzak çevre ülkelerle dış ticaretimizin ilerletilip ve genişletilmesi; ihracatçılarımızın dış pazar piyasalarında, ilk olarak AB ülkelerinin girişimcileri başta olmak üzere rakipleri ile aynı koşullarda rekabet edebilmesinin temini; karşılıklı yatırımların ve ortak girişimlerle ülkemizin uluslararası rekabette gücüne güç katmak bakımından önceliğidir. Bu açıdan, Türkiye'nin AB tarafından imzalanmış STA'larının içeriğini aynen olduğu gibi kabul etme lüksünün olmadığını, gerçekleştirilen müzakerelerde sanayi ve ticaret politikası önceliklerimiz ile ülkemizin hassasiyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Bu zamana kadar, Türkiye 34 adet STA imzalamıştır. Bu STA'ların Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle 11 adet STA yapılmış olup, bu ülkelerin AB üyesi olmaları sebebiyle iptal edilmiştir. İptal edilen STA'ların haricinde 19 tane imzalanan STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Malezya, Morityus, Güney Kore ve Moldova) geçerliliğini devam ettirmektedir. (Ekonomi Bakanlığı, 2017). Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün ve Morityus en yeni STA'lar olduğu için, Bosna Hersek, Filistin, Tunus, Arnavutluk ve Gürcistan veri yetersizliği nedeniyle tezin kapsamı dışında bırakılmıştır.

Ayrıca Lübnan, Kosova, Faroe Adaları ve Singapur STA'ları iç onay süreçlerinin tamamlanmasına müteakip uygulamaya konulacaktır. Gana STA'sının ise yakın bir zamanda imzalanması planlanmaktadır. İlaveten Türkiye ve Güney Kore ikili ilişkilerine dayanan STA dahilinde 26 Şubat 2015'te imzalanan "Yatırım Anlaşması" ile "Hizmet Ticareti Anlaşması"nın iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip uygulamaya koyulacağı planlanmaktadır. (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Diğer taraftan, Ukrayna, Peru, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Japonya, Sudan, Cibuti, Katar, Pakistan devletiyle devam eden müzakerelerin tamamlanması, Körfez ülkeleri gibi potansiyel ortaklarla müzakerelerin yeniden canlandırılması hedeflenmektedir. Özellikle, 10 ülke ve ülke toplulukları (ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Orta

Amerika Topluluğu, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) gözetiminde STA konusunda harekete geçilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Bu duruma ek olarak, AB'den ayrılma eşiğinden geçmekte olan İngiltere ile kısa zamanda halihazırdaki pazar piyasasına giriş avantajlarının muhafaza edilmesine, orta ve uzun süreçte geniş ve detaylı bir STA yönelik görüşmeler devam ettirilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Devam eden anlaşmalarımız da gün yüzüne çıkarmaktadır ki; STA'lar, tarife indirimleri ile “derin bütünleşme” olarak bilinen menşe kuralları, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları vb. konularda aynı eş paydadaki kuralların inşası ile ticaret geçişlerini kolaylaştırmakta, ölçek ekonomilerine sebebiyet vererek maliyet düşüşü ile kaynak verimliliği oluşturmakta, dışa açık rekabet eden bir ekonomik altyapının tesisiyle ülkenin uluslararası rekabet gücüne güç katmakta, böylelikle de ülkelerin üretim, dış ticaret ve refah düzeyi üzerinde önemli düzeyde etkiler oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 2. Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkeler

	Ülke	Anlaşmanın İmza Tarihi	Anlaşmanın Yürürlüğe Girişi
1	Arnavutluk	22.12.2006	01.05.2008
2	Bosna ve Hersek	03.07.2002	01.07.2003
3	EFTA	10.12.1991	01.04.1992
4	Fas	07.04.2004	01.01.2006
5	Filistin	20.07.2004	01.07.2005
6	Güney Kore	01.08.2012	01.05.2013
7	Gürcistan	21.11.2007	01.11.2008
8	İsrail	14.03.1996	01.05.1997
9	Karadağ	26.11.2008	01.03.2010
10	Makedonya	07.09.1999	01.09.2000
11	Malezya	17.04.2014	01.08.2015
12	Mısır	27.12.2005	01.03.2007
13	Moldova	11.09.2014	01.11.2016
14	Morityus	09.09.2011	01.06.2013
15	Sırbistan	01.06.2009	01.09.2010
16	Suriye	22.12.2004	01.01.2007
17	Şili	14.07.2009	01.03.2011
18	Tunus	25.11.2004	01.07.2005
19	Ürdün	01.12.2009	01.03.2011
20	Faroe Adaları	16.12.2014	Müzakere Süreci Tamamlandı
21	Kosova	23.09.2013	İç Onay Sürecinde
22	Lübnan	24.11.2010	İç Onay Sürecinde
23	Singapur	14.11.2015	İç Onay Sürecinde

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

Tablo 2.'de Türkiye'nin STA yapmış olduğu ülkeler ile anlaşmaların yürürlüğe girmiş olduğu tarihler bulunmaktadır. Türkiye'nin STA tablosunu gözlemlemenin ardından rakamsal açıdan da dış ticaret verilerine de değinmekte fayda vardır.

Tablo 3.'de Türkiye'nin 2006-2016 dönemlerindeki dış ticaret rakamları görülmektedir. 2006 senesinde Türkiye'nin ihracatı 85 milyar dolar olarak görülmektedir. 2016 yılına bakıldığında %67'lik bir artış sergileyerek 142 milyar dolar düzeyine geldiği görülmektedir. Türkiye'nin ithalatına bakıldığı zaman 2006 senesinde 139 milyar dolar iken %42 oranında bir artışla 2016 senesinde 198 milyar dolara ulaşmıştır (TÜİK, 2017).

Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyar \$)

	İhracat	İthalat	Dış Tic. Dengesi	Dış Tic. Hacmi
2006	85	139	-54	224
2007	107	170	-63	277
2008	132	201	-69	333
2009	102	140	-38	242
2010	113	185	-72	298
2011	134	240	-106	374
2012	152	236	-84	388
2013	151	251	-100	402
2014	157	242	-85	399
2015	143	207	-64	350
2016	142	198	-56	340

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 3.'de Türkiye'nin 10 yıllık periyotta ihracat ile ithalat rakamlarına değindikten sonra STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkisini anlayabilmek için STA yapılmış bazı ülkeler ile gerçekleştirilen dış ticaret bilgileri irdelenecektir.

2.2.1. Türkiye ve EFTA

Türkiye ve EFTA arasında 10 Aralık 1991'de imzalanarak 1 Nisan 1992'de yürürlüğe girmiş olan STA ile Türkiye'nin tercihli rejimi yüklenme yönündeki adımlarının ilk tohumu atılmıştır (TOBB, 2011: 2).

Yapılmış olan anlaşma kapsamında tarım ürünleri mevzusunda ise her iki taraf karşılıklı olarak tavizli rejime gitmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2017). Buna göre, tarım malları ticareti, yapılan anlaşmanın haricinde ayrı ayrı EFTA ülkeleri ile ikili ilişkiyle gerçekleştirilmekte olan protokollerle yapılmıştır. Bu protokoller boyutuyla, belli başlı tarım malları ihracatıyla %100'e ulaşan gümrük vergisi indirimleri kazanılmış olması sebebiyle,

EFTA ülkeleri temelli tarım mallarına gümrük vergisi indirimi tatbik edilmektedir. Ayrıca anlaşma, sanayi ve tarım mallarını içine alan hükümlerin haricinde, işlenmiş tarım malları, balık ve balıkçılık ürünleri, fikri sınai mülkiyet hakları, rekabet ve devlet destekleri ve damping mevzusuna dayanan düzenlemeleri de içerisine almaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Tablo 4. Türkiye ile EFTA Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
1996	335	1112	-777
1997	414	1287	-873
2013	1662	10789	-9127
2014	3795	5719	-1924
2015	6203	3157	3045
2016	4878	7103	-2225

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017 ve TÜİK, 2017

Tablo 4.'te görüldüğü gibi ithalatı, genel itibariyle ihracatına göre daha fazla olmakla birlikte ihracat rakamlarında da yıllar itibariyle bariz bir şekilde artış olduğu görülmektedir. 1996 yılına bakılacak olursa 335 milyon olan ihracat 2016 yılına bakıldığında 4,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İki taraf arasında ticari ilişki de ihracata konu olmakta olan ürünler kıymetli maden ve metal muhteviyatları (%78), sert kabuklu yemiş ve meyveler (%2), deniz ürünleri ve mahsülleri (%2), gemi (%2) ile motorlu binek araçlar (%2) iken ithalata konu olan mallar da yine altın (%20)'lik oranla ilk sırada yine başı çekerken ilaçlar (%7), petrol gazları (%6), medikal ürünleri (%5) oranının da pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.2. Türkiye ve İsrail

Türkiye ile İsrail devleti 14 Mart 1996 yılında imzaya konu olan ve 01 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe giren STA imzalamıştır. (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Ayrıca iki ülke, tarım politikalarının izin verdiği nispette serbestlik sağlayabilecek tarım malları ticaretinin düzenli olarak gelişimini destek sağlayıcı ticareti karşılıklı olarak kabul etmiştir (İİB, 2010: 16). Özellikle Türkiye ve İsrail arasında imzalanan STA ikili ticaretten ziyade üçüncü dünya ülkelerinin ticaretine fayda sağlaması düşünülmektedir. Bu doğrultuda, ABD, AB ve EFTA ile serbest ticaret anlaşmaları düzenlemiş tek ülke olan İsrail ile yapılan anlaşma, sadece İsrail pazar piyasasının haricinde, özellikle ABD pazar piyasasına adım atma yönünden de önem oluşturmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Tablo 5. Türkiye ile İsrail Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
1996	255	193	60
1997	392	234	158
2013	2650	2418	232
2014	2950	2881	69
2015	2699	1673	1026
2016	2955	1385	1570

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

Tablo 5.'te Türkiye ile İsrail devletinin dış ticaret rakamları görülmektedir. Tablodan yola çıkılacağı üzere Türkiye'nin İsrail ile yaptığı ticarete dış ticaret fazlası verdiği anlaşılmaktadır. 1997 yılında STA imzalandığı zamanda 392 milyon dolar seviyesindeki ihracat 2016 yılında gözlemlendiğinde 2,9 milyar düzeyine ulaşmıştır. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar binek araç ve motorlu vasıtalar (%15), kıymetli maden ve muhteviyatları (%7), yalıtım edilmiş tel, bakır kablo ve muhteviyatları (%5), demir ve çelikten yuvarlak ve yarı yuvarlak kangal (%3) iken ithalata konu olan mallarda petrol muhteviyatlı madeni yağlar (%53), termoplastik polimerler (%5), organik ve kimyasal ürünler (%6) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.3. Türkiye ve Makedonya

Türkiye ve Makedonya arasında ticareti kolaylaştırmak için 7 Eylül 1999 yılında imzalanan STA 1 Eylül 2000 yılı ile yürürlüğe girmiş bulunmaktadır (İzto, 2011: 5).

Türkiye ve Makedonya arasındaki, STA yürürlüğe girdikten sonra Türkiye, daha ilk başta uygulamada olan gümrükleri kaldırırken, Makedonya'ya Türkiye'den gerçekleşen ithalatını serbestleştirmesi için aşamalı bir geçiş hakkı tanımıştır (İzto, 2011: 5). Türkiye, tarım ürünleri açısından belirli miktardaki Makedonya menşeli tarım ürünleri için tarife sınırlamaları dâhilinde ve sınırsız mahiyette tarife indirimi ve muafiyeti sağlamıştır. Makedonya, belirli miktardaki Türkiye menşeli tarım malları için tarife sınırlamaları kapsamında veya sınırsız mahiyette tarife indirimi ve muafiyeti sağlamıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 6. Türkiye ile Makedonya Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2001	89	9	80
2002	101	14	87
2013	294	82	213
2014	348	79	269
2015	325	81	244
2016	378	82	296

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017 ve TÜİK, 2017

Tablo 6.'da Türkiye ile Makedonya devletinin dış ticaret rakamları görülmektedir. Türkiye ve Makedonya ticaretine bakacak olursak ihracatı ithalatını geçmiş olup, 2001 yılında 89 milyon dolar ihracatı 9 milyon dolar ithalatı olduğu görülmektedir. 2016 yılına geldiğimizde 2001 yılından itibaren ihracatı %324 oranında genişleme sağlayarak 378 milyon dolara gelmiştir. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar ısı ve basınç etkisiyle şekil verilen organik ve sentetik olarak yapılan plastik ürünler (%10), enerji elde edilmesi için güç kaynakları, makine teçhizat ve muhteviyatları (%8), koton (%6) ile mobilyalar (%5) iken ithalata konu olan mallarda metal maden demir (%37), koton (%12), elektrikli makine teçhizat, aksam ve yedek parça aksesuarları (%9), bakır ile bakır muhteviyatı olan ürün (%7), fayans ürünleri (%6), elyaf ürünler (%5), örgüsüz giyim ürünleri (%4) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.4. Türkiye ve Fas

Türkiye ve Fas Krallığı arasında 7 Nisan 2004 yılında imzaya konu olan STA 1 Ocak 2006 yılında uygulamaya konulmuştur (Ktso, 2016: 11).

Tablo 7. Türkiye ile Fas Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2006	551	174	377
2007	721	198	523
2013	1193	572	621
2014	1406	639	767
2015	1338	710	627
2016	1469	918	551

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017 ve TÜİK, 2017

Tablo 7.'de Türkiye ile Fas krallığı arasındaki dış ticaret rakamları görülmektedir. STA'nın imzalanıp uygulamaya başlandığı 2006 yılında 551 milyon dolar olan ihracat 2016

yılına gelindiğinde ortalama olarak 3 kat artış göstermiş ve 1,4 milyar dolara gelmiştir. İthalata bakacak olursak 174 milyon dolardan 10 yılda %427 oranında artış sergileyen 918 milyon dolar seviyesini yakalamıştır. Dış ticaret dengesine bakıldığında ise Türkiye'nin lehine bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye tarafından, Fas menşeli sanayi ürünleri için uygulamaya koyulan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler STA'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırılmıştır. Fas tarafı ise ülkemiz menşeli sanayi mallarının Fas'a ithalatına uygulanan gümrük vergilerini Protokol 1 kapsamı hariç diğer mallar için STA'nın yürürlüğe girdiği tarih göz önünde bulundurularak sıfırlanmıştır. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan ürünler binek vasıtalar (%8), değerli taşlar (%5), değerli metalden profiller (%5), eşya getirilip götürülmesine mahpus vasıtalar (%4) iken ithalata konu olan mallarda yine binek vasıtalar (%27), fosforik asit (%13) ve kimyasal gübreler (%9) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.5. Türkiye ve Mısır

Türkiye ticari çıkarları uyarınca, Mısır ile STA imzalanmasına verdiği önem neticesinde 1997 yılından sonra bu konuda çok çaba ve gayret sergilemiştir. Bu bağlamda, müzakereler 1998 yılında başlatılmış 27 Aralık 2005 yılında imzalanan STA 1 Mart 2007 yılında yürürlüğe konulmuştur (İİB, 2010: 28).

Tablo 8. Türkiye ile Mısır Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2007	903	680	223
2008	1426	942	484
2013	3200	1727	1473
2014	3300	1492	1808
2015	3129	1313	1815
2016	2732	1443	1289

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017 ve TÜİK, 2017

Tablo 8.'de Türkiye ve Mısır arasındaki dış ticaret rakamları görülmektedir. İki ülkenin de ticaret dengesine bakıldığında Türkiye'nin lehine olan bir durum gözlenmektedir. STA imzalanıp yürürlüğe konulduğu 2007 yılından 2008 yılına kadar Türkiye'nin ihracatı 903 milyon dolardan 1,4 milyar dolara seviyesine gelerek %57 oranında artış sergilemiştir. 2016 yılında ise 2,7 milyar dolar seviyesine geldiği görülmektedir. İthalat ise 2007 yılında 680 milyon dolar iken ortalama olarak 2 kat artarak 10 yılda 1,4 milyar dolar seviyesine gelmiştir.

Türkiye, Mısır menşeli sanayi malları hususunda uygulanan gümrük vergilerini STA'nın uygulamaya başlanması ile kaldırmış olup, Mısır ise Türkiye menşeli sanayi malları hususunda uygulanan gümrük vergilerini Protokol 1'de yer alan takvim çerçevesine göre sıfırlayacaktır. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar petrol muhteviyatlı mallar (%19), kıymetli metaller (%10), binek vasıtalar (%3), örülmüş halılar (%2), petrol artıklarının bileşiminden elde edilen dış lastik (%2) iken ithalata konu olan mallar polimerler (%17), işlenmemiş petrol (%7), küçük çocuklara kıyafetler (%5) ve dokuma ürünü olan ürün ve muhteviyatları (%5) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.6. Türkiye ve Güney Kore

Türkiye ile Güney Kore arasında 1 Ağustos 2012 yılında imzalanan STA, 1 Mayıs 2013 yılında uygulamaya başlanmıştır. Güney Kore ile düzenlenen anlaşma esasında Türkiye'nin imzaladığı ilk yeni nesil STA olması, Türkiye'nin gelişmekte olan ticaret politikasında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur (İKV, 2013: 4).

Tablo 9. Türkiye ile Güney Kore Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2013	460	6088	-5628
2014	471	7548	-7078
2015	569	7057	-6489
2016	518	6384	-5866

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

Tablo 9.'da Türkiye ile Güney Kore arasındaki dış ticaret rakamlarına bakacak olursak Güney Kore ile 2013 yılında 460 milyon dolar olan ihracat 2016 yılına gelindiğinde %12 oranında artış göstererek 518 milyon dolara gelmesine rağmen, 2013 yılındaki ithalatın 6 milyar dolardan 2016 yılında 6,3 milyar dolar seviyesine ulaşması Güney Kore'nin lehine bir durumun olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Türkiye ve Güney Kore tüm tarife satırlarının %90'ını 1 Ocak 2023 yılına kadar sıfırlamayı taahhüt etmişlerdir. İki taraf da sanayi mallarında en geç 7 yılın sonunda; tarım mallarında, hassasiyet arz edenler hariç olmak üzere, azami on yılın sonunda gümrük vergilerini sıfırlamayı taahhüt etmektedir. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar eczacılık muhteviyatı içeren mallar (%40), makine teçhizat ve aksamaları (%13), elektrikli makine teçhizat ve aksamaları (%4), kıymetli maden metal ve muhteviyatları (%4),

iken ithalata konu olan mallar ise, elektrikli makine teçhizat ve aksamaları (%21), ısı ve basınç etkisiyle biçim verilen, organik ve sentetik olarak yapılan mallar (%16), kıymetli metal ve muhteviyatları (%13), makine ve aygıtlar (%11) ve motorlu kara vasıtaları (%9) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.7. Türkiye ve Suriye

Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti 22 Aralık 2004 yılında imzaladıkları STA, 1 Ocak 2007 yılında uygulamaya başlamışlardır (İİB, 2010: 30).

Tablo 10. Türkiye ile Suriye Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2007	797	376	421
2008	1114	639	475
2009	1424	327	1097
2010	1848	662	1186
2011	1610	524	1086

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017 ve TÜİK, 2017

Aralık 2011 yılından beri her iki taraf arasındaki ortaklık anlaşması askıya alınmış bulunmaktadır.

2.2.8. Türkiye ve Malezya

Türkiye ile Malezya devleti 1 Ağustos 2014 yılında imzalamış oldukları STA, 1 Ağustos 2015 yılında uygulamaya başlamıştır (DEİK, 2014: 31).

Tablo 11. Türkiye ile Malezya Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2013	272	1231	-958
2014	315	1161	-846
2015	357	1339	-982
2016	321	1996	-1675

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

Tablo 11.'de Türkiye ile Malezya arasındaki dış ticaret rakamlarına bakacak olursak 2013 yılında 272 milyon dolar olan ihracatımız anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl olan 2016 yılında 321 milyon dolar seviyesine gelmiştir. İthalat ise, 2016 yılında 1 milyon doların üstündedir. STA'nın her iki taraf için de dış ticarete olan etkisi daha sonraki yıllarda peyderpey ölçülebilecektir.

Her iki tarafın da bütün sanayi mallarındaki gümrük vergilerini en geç 8 yıl sonra sıfırlamaları söz konusudur. Tarım mallarında 8 yılın ardından tarife satırları yönünden Malezya'ya yapacağımız ihracatın %94'ü, yapacağımız ithalatın %47'si için tercihli pazar piyasasına giriş olanağı oluşturacaktır. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar, tanklar ve diğer zırh koruyuculu savaş araçları (%33), petrol madeni yağ ürünleri (%10), karayolu vasıtaları için yedek eşya (%6), kıymetli metal maden (%6), işlenmiş halılar ile diğer yer örtüleri (%5), kıymetli yeraltı madenleri (%6), iken ithalata konu olan mallar ise, palm yağı ile bölüntü (%25), tekstil ürünleri ve giyecek eşyalar (%7), halı iplikleri (%5), meyve ve çeşitli kimyasal olmayan yağlar ile çeşitleri (%5), alüminyum (%5), telefon yedek parça ve eşyaları (%4) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2.9. Türkiye ve Moldova

Türkiye ile Moldova arasında 1 Eylül 2014 tarihinde imzalanan STA, 1 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DEİK, 2017: 1).

Tablo 12. Türkiye ile Moldova Arasındaki Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Denge (milyon\$)
2012	2161	5212	-3051
2013	2428	5492	-3064
2014	2339	5317	-2978
2015	1966	3986	-2020
2016	2045	4020	-1975

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017

Tablo 12.'de Türkiye ile Moldova arasındaki dış ticaret rakamlarına bakacak olursak dış ticaret dengesine baktığımız zaman Moldova'nın lehine olan bir durum olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin ithalatının ihracatını geçtiği ama; ithalat ve ihracat rakamlarına bakıldığında ise, ithalatın düştüğü görülmektedir. 2012 yılında 2,1 milyar seviyesinde olan ihracatın STA anlaşmasının imzalandığı 2016 yılında 2 milyar dolar düzeyinde olduğunu ve ihracat rakamlarında pek bir değişikliğin olmadığını görmekteyiz. İthalatta ise 5,2 milyar dolar seviyesinde iken 5 yıl içerisinde %22 oranında bir azalış ile 4 milyar dolar olmuştur.

Türkiye nezdinde, Moldova menşeli sanayi malları için uygulamada olan gümrük vergileri STA'nın uygulamaya başlanması ile kaldırılmıştır. Moldova sanayi ürünlerinin

%97'sinde gümrük vergilerini yürürlük tarihinde geriye kalan ürünlerde ise anlaşmanın yürürlüğe girişini takip eden 3 ve 5 yıllık indirim takvimleri dâhilinde kaldıracaktır.

Anlaşma kapsamında tercihli rejime konu olacak tarım ve sanayi malları için uygulanacak menşe kuralları ve bu alandaki idari işbirliği düzenlemelerinde, Pan Avrupa Akdeniz tercihli menşe kuralları geçerlidir. STA ile Türkiye AB-Moldova arasında tercihli bir ticaret alanı doğmuştur. (Örneğin, Türkiye'de üretilen bir yarı mamul, Moldova'da yetersiz işçilik görerek nihai mamul haline getirildikten sonra AB'ye tercihli ticaret rejimi üzerinden ihraç edilebilecektir.) Bölgesel konvansiyon AB ile Moldova arasında 1 Aralık 2016 tarihinden itibaren geçerlilik kazanacaktır. Bu bağlamda, Türkiye-Moldova STA'sının menşe protokolünün düzenlenmesi ile iki ülke arasındaki ticarete, Moldova'nın mevcut STA'larına göre, AB'nin yanı sıra Balkan ülkeleriyle de menşe kümülasyonu uygulanabilecektir. İki taraf arasındaki ticari ilişkide ihracata konu olan mallar örme eşya (%35), kazanlar, makineler, mekanik cihazlar (%6), elyaf (%5), ısı ve basınç etkisiyle biçim verilen organik veya sentetik olarak yapılan ürünler (%4), sentetik ile suni filamentler (%3,4), örgüsüz ürünlerden hazır eşya ve aksesuarları (%4), yenilen sebzeler (%3), demir veya çelikten eşya (%3), örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları (%2), elektrikli makine ve cihazlar (%2), örme ve giyim eşyası (%2), eczacılık ürünleri (%2), pamuk ve pamuk ipliği (%2), adi metallerden eşya (%2), sabunlar (%2), yenilen meyveler (%2), motorlu kara taşıtları (%2) oranında pay almakta iken ithalata konu olan mallar ise, yağlı tohum ile organik meyveler, tıpta ve sanayide sarf edilen bitkisel mallar (%82), örülmüş giyecekler ile aksesuarları (%7), yenilen meyve ve sert kabuklu meyveler (%2), gıda ve sanayinin kalıntı ve döküntüleri (%2), alüminyum eşya (%1), cam ile cam ürün (%1), örgüsüz giyilecek mallar ile aksesuarları (%1), meşrubat, alkollü içki ve sirke (%1), dokunabilir maddelerden hazır eşya (%1) oranında pay almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.3. Ekonomik Entegrasyon Kavramının Tanımı

Entegrasyon kelimesine bakılacak olursa, Latince tecdit ya da restorasyon manasına gelmekte olan “Integratiō”dan türetilmiştir. The Oxford English Dictionary'nin 1620 dönemi basımında ilk başlangıçta Fransızca'dan alınmış olan “integration” kelimesi geçmiş ve parçaları birleştirmek manasında kullanılmaktadır. İktisadi anlamda ilk defa 1940'lı yıllarda şirket evliliklerinin yapılmasında entegrasyon terimine rastlanılmıştır (Slideplayer, 2017). Entegrasyon tanımı, kısıtlı kurumsal bir uzlaşından, çok boyutlu ve

supranasyonel karakterli derin bir birleşmeye ulaşınca kadar uzanıp giden çok geniş bir oluşumu içine almaktadır. Bu oluşum, çok kısıtlı, birden çok teknik mevzuda koordinasyon yapılmasından, ulusların teker teker daha geniş bir birlik içinde yok olması noktasına dayanan, tam bir iktisadi ve siyasal birleşmeye kadar dayanmaktadır (Arıkan, 2005: 17-18). Ekonomik entegrasyon ise, birbirinden çeşitli ülke topluluklarının bölgesel bir blok dâhilinde ticareti serbestleştirmek maksadıyla bu husustaki politikaları takip ederek iktisadi topluluklar oluşturma adıyla da ifade edilebilen ekonomik entegrasyon, siyasal konularda hiçbir şekilde baskı olmayan ülkeleri ekonomik perspektiften birbirine bağımlı hale de getirmektedir (Şanlı, 2008: 14). Özellikle yoksul ülkelerin kalkınmasına etki eden ve hızlandıran ekonominin en önemli dalları olan küreselleşmenin temelini oluşturan uluslararası ticaret ve yatırımlara zemin hazırlayan ekonomik entegrasyonlar gereksinim duyulan rekabetçilik ihtiyacının ilerleyebilmesi için dünyadaki devletler tarafından siyasi ve ekonomik dengelerin oluşabilmesinden dolayı benimsenip uygulanması öngörülmüştür (Chase ve Dunn, 1999: 189).

Ekonomik entegrasyonun tarihsel sürecine bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya ülkelerinin önem verdiği bir süreç olmuştur (Uysal ve Demirci, 2013: 265). Bu dönemde bir taraftan çok uluslu şirketler aracılığıyla üretim dünya çapında küreselleşirken diğer taraftan da dünya ticari ve mali sistemini serbestleştirmek amacıyla bir takım uluslararası kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlardan ilki çok taraflı görüşmelerle ticaretin serbestleştirilmesine dayanan evrensel bir entegrasyon yaklaşımı olan 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda ortaya çıkan IMF ve Dünya Bankası'ndan hemen sonra GATT'in kurulması küresel ve ekonomik kuruluşların ilkinin oluşturmaktadır (Küçükahmetoğlu vd, 2013: 1). İkinci olarak ülke topluluklarının kendi aralarındaki dış ticaret ve ekonomik faaliyetleri olarak da bilinen bölgesel entegrasyonlardır (Seyidoğlu, 2015: 229). Ekonomik entegrasyon hareketleri yoğun olarak 1960 yılından sonra popüleritesini artırmıştır. Fakat dünya ticaretinin oluşturmuş olduğu etki açısından can alıcı gelişme; 1980 yılından sonra ülke ekonomilerinde büyüme, ilerleme ve uluslararası rekabetin artış göstermesiyle meydana çıkmıştır (İTO, 1995: 103).

Ülkelerin ekonomik entegrasyonlara katılmalarındaki temel amaçları sıralanacak olursa (Özdemir ve Öksüzler, 2013: 454, Küçükahmetoğlu vd, 2013:1-2, Örnek ve Taş, 2013: 350):

- ✓ Üye ülkeler arasında yardımlaşmayı
- ✓ Ekonomik zenginliği
- ✓ İstikrarın sağlanması
- ✓ Verimlilik ve üretim kapasitelerini artırmak
- ✓ Ülkelerin bir bütün olarak refah düzeyini arttırmak
- ✓ Piyasa hacimlerini genişletmek
- ✓ Sanayileşme ve kalkınmayı hızlandırmak
- ✓ Daha çok işbirliği ve çıkarları korumak
- ✓ Politik bütünleşmeyi gerçekleştirmektir

Ekonomik entegrasyonlarda özellikle dış ticaret hususunda, kaldırılmış olan engeller ve oluşturulmuş olan bir tek pazar piyasası, yeni istihdam imkanları oluşturduğu gibi rekabetin gelişmesine de katkı sağlar, büyüyen ilerleyen rekabet ise rantabilite ile kalite artışına sebep olmaktadır (Özdemir ve Öksüzler, 2013: 454).

Ekonomik entegrasyon sonuç olarak; ticari işbirliğine dayanan küresel pazarlara katma değeri yüksek ürünlerle entegre olmayı sağlayan uluslararası rekabet kurallarına aykırı olmadan ve ülkeler arasındaki ortak ticaret politikalarının çatısı altında tanımlanan bir bütünleşmedir.

2.4. Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri

Günümüzde ekonomik entegrasyonlar farklı şekillerde tanımlanıp tasnif edilebilmektedir. Entegrasyon çeşitleri genel olarak tam entegrasyon ve kısmi entegrasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca ticaret entegrasyonundan, faktör entegrasyonundan, politika entegrasyonundan, reel entegrasyondan ve parasal entegrasyondan da söz edilebilir (Yiğit, 2003: 2-3).

Ticaret entegrasyonu en güçsüzünden en güçlüsüne kadar ticareti engelleyen faktörlerin yok edilmesidir. Faktör entegrasyonu ise, ülkeler arasındaki faktör hareketlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasıdır (Buna emek ya da sermaye mobilitesi de denir.) (Yiğit, 2003: 3).

Politika entegrasyonuna değinmek gerekirse ülkeler arasındaki ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasıdır. IMRE VASDA ise entegrasyonu daha çok ticaret entegrasyonu ya da piyasa entegrasyonu olarak düşünmüş ve daha çok gelişme entegrasyonu üzerinde yoğunlaşmıştır. Gelişme entegrasyonu; gelişmemiş sanayilerin geliştirmeye yönelik

abalar olarak görülebilir. Tam entegrasyon ise tüm piyasalarda görülen entegrasyon çeşididir. Kısmi entegrasyon ise, sadece parasal ya da sadece reel entegrasyon gibi tek bir piyasanın entegre olmasıdır. Tam entegrasyon tüm piyasalarda entegre olma yani politik entegrasyona yakın bir durumdur (Yiğit, 2003: 3).

Reel entegrasyon tanımıyla, parasal yada finansal entegrasyon dışındaki mal ve hizmet akımlarının entegrasyonudur (Yiğit, 2003: 3). İktisadi kazanca giden süreçte ülkelerin bölgesel bütünleşme anlaşmalarına öncelikle ekonomik, politik, toplumsal ve benzeri çeşitli sebeplerle katıldıkları söylenebilir. Gümrük Birliği ile serbest ticaret bölgesi nezdindeki bölgesel bütünleşme anlaşmalarına dahil bu ülkeler, bir araya gelme sürecinde diğer ülkelere karşı ortaklaşa hareket ederler ve kendi aralarında belirli bir iőbölümünü gerçekleştirirler. Bütünleşme kapsamındaki ülkeler birbirlerine karşı ayrımcılık yapmayan, bütünleşme dışındaki ülkelere karşı ise ayrımcılık yapan uygulamaları benimserler. Böylelikle bütünleşmenin sac ayağındaki ülkeler bir taraftan kendi aralarındaki ticareti serbestleştirirken diğer taraftan birlik dışı ülkelere karşı ticaret engelleri koyarlar (Küçükahmetoğlu, 2013: 54).

Parasal entegrasyon denilince ilk akla parasal birlik/birleşme terimi gelir (Tavlas, 1993: 665). Parasal birlik, kendi aralarında döviz kurlarını sabitleyen ve milli paranın kullanımını ve yurtiçi para politikalarının yürütülmesini birliğe ye ülkelerce oluşturulan merkezi bir organizasyona teslim eden ülkeler topluluğu anlamına gelmektedir. Parasal birliğe üyelikle her bir ülke bağımsız para politikası uygulama imknını kaybetmekle birlikte tek bir para kullanımı sebebiyle işlem maliyetlerinin ortadan kaldırılması ve belirsizliğin azaltılmasından kaynaklanan refah artışı gibi faydalara da kavuşmaktadır (Vergil, 2013: 93). Parasal entegrasyon literatürde ‘para alanı’na katılım ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu birleşmede döviz kurları dalgalanma olmaksızın birbirine bağlanmaktadır. Ayrıca paralar arasında tam bir konvertibilite sağlanmış, finans piyasaları entegre olmuş, cari hesap kalemlerinin ticaretinde tam bir liberalleşme sağlanmış ve ortak para politikaları yürütülmüştür (Vergil, 2013: 94).

2.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Safhaları

lkeler ekonomik yapıları, sosyal amaçları, siyasi yapıları, pazar ve teknolojik alt yapılarına, birleşme ile yakınlaşma derecelerine göre gruplaşma biçimleri çok değişik şekiller almaktadır (Denker ve Atabey, 1998: 91). Birleşmenin nemlilik sıralamasına göre aşağıdaki gibi sıralanabilir (Seyidoğlu, 2015: 240):

- ✓ Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Preferential Trading Agreements)
- ✓ Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Association)
- ✓ Gümrük Birliği (Customs Union)
- ✓ Ortak Pazar (Common Market)
- ✓ İktisadi ve Parasal Bütünleşme (Economic and Monetary Union)

➤ **Tercihli Ticaret Anlaşmaları:**

Birden fazla ülke topluluğunun kendi arasında tarifeleri kaldırmadan, tarifeleri karşılıklı olarak bir miktar indirmeleridir. Üye ülkeler dışarıda kalan ülkelere karşı ortak bir tarife izlemeden tarife yazılarını aynen korurlar. 1932’li yıllarda İngiltere ve Commonwealth üyelerinin kurmuş oldukları Commonwealth Tercihli Ticaret Sistemi Tercihli Ticaret Anlaşmalarına örnek verilebilir (Denker ve Atabey, 1998: 91-92).

➤ **Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmalar:**

Ülkeler birbirleriyle yaptıkları ticarete gümrük tarifeleri ile miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, ancak dışarıda kalmakta olanlara kendi özel tarifelerini yürütmektedir. Diğer bir söylemle, belli bir mal, bölge içindeki ülkelere gümrük vergisi ödenmeden ithal edilir, fakat aynı mal üçüncü ülkelere ithal edildiğinde ithalatçı ülkenin ulusal gümrük vergisi uygulanır (Seyidoğlu, 2015: 240-241). Batılı ülkelerin büyük çoğunluğu uluslararası ticarete sınırlama getirmenin kendi ekonomilerini zor duruma düşürdüğünü belirtiyor. Özellikle günümüzde, yabancı ticarete yönelik engellerin oluşturulması eleştiriliyor ve himayecilik olarak adlandırılıyor. Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları’na örnek olarak AB (Avrupa Birliği), ASEAN (Güneydoğu Asya Ulusları Birliği) ve NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması) gibi serbest ticaret alanları norm teşkil ediyor. Diğer yandan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi global organizasyonlar, ülkeleri tarifelerini ve diğer ticaret bariyerlerini azaltmaları ve yerel pazarlarına yabancı firmaların girmesine müsaade etmeleri için teşvik ediyor (Kıstany vd., 2015: 35).

➤ **Gümrük Birliği:**

Gümrük Birliği, üye ülke topluluklarının birbirleriyle kendi aralarında gümrük vergileri ile beraber miktar kısıtlamaları, vb. tüm pürüzlerin kaldırıldığı ve üçüncü dünya ülkelerine müşterek bir gümrük tarifesinin yürürlüğe girdiği bir entegrasyon çeşididir (İsayev, 2013: 196). Söz konusu tarifenin belirlenmesindeki temel ölçüt, üye devletlerin

serbest ticareti veya korumacı yönünü ortaya koyan yaklaşımların benimsenmesidir (Telli, 2015: 286). Gümrük birliğine üye devletler bilimsel, teknik, ekonomik, mali ve örgütsel kapasitelerini artırmak için gerekli önlemleri almaktadırlar (Sandu vd, 2015: 856). Gümrük birlikleri içinde ticaretin serbestleştirilmesinde ayrıca taraflarca müşterek ticaret politikaları ile aynı payda da rekabet normlarının oluşturulması ve tatbik edilmesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 2015: 241).

➤ **Ortak Pazar**

Ekonomik entegrasyonun dördüncü safhası olan ortak pazar, yatırımcılık, işgücü, ürün düzenlemeleri ve sermayeye dayalı müşterek politikalarla serbest dolaşımın oluşmasına imkân veren iktisadi birliktir. Bu birlik, üye ülkelerde karşılıklı hizmetlerin, malların, işgücünün ve sermayenin olabildiğince hızlı hareket edebilmesi amacıyla oluşturulmuştur (Telli, 2015: 225).

➤ **İktisadi ve Parasal Bütünleşme**

İktisadi ve parasal birlikler refah ve istikrarı sağlamak için, üye ülkelerin ekonomilerinin birleşerek tek bir ekonomi haline gelme durumunu ifade eder (Van Rompuy vd., 2012: 2). Ekonomik kurumlar ve ekonomi politikalarının da birleştirilmesi haline gelir ki bir tek para sistemi, bir tek merkez bankası, müşterek bir mali sistem ve müşterek bir dış ticaret politikasının yürütülmesi anlamına gelir. Bu anlamda parasal birliği de kapsar (Denker ve Atabey, 1998: 93). Şöyle ki, parasal birlikler veya ortak para alanları ekonomik birlik içinde uygulanabileceği gibi, ondan ayrı olarak da uygulanabilir. Parasal birlik, üye ülkelerin ulusal paralarının sabit kurlardan birbirine bağlanmasını ve bu amaçla da üyelerin para ve maliye politikalarının birbiriyle uyumlaştırılmasını (harmonization) öngörür (Seyidoğlu, 2015: 241).

İktisadi birlikler parasal birliklerden çok daha kapsamlı bütünleşme hareketleridir. Çünkü, yalnızca para ile maliye politikalarının haricinde, bütün iktisadi ve sosyal politikaların birbiriyle uyumlaştırılmasını ve ulusal hükümetlere ait bir takım sorumlulukların birlik düzeyinde bir kuruluşa (ülkeler-üstü) devredilmesini öngörür diyebiliriz (Seyidoğlu, 2015: 241).

2.6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Etkileri (Neden ve Sonuçları)

Ülkelerin bölgesel bir entegrasyon yapısının içine girmelerinin tek bir nedeni yoktur. Böyle bir yapının kuruluş sebepleri genelde ekonomik ve siyasi olarak tasnif edilmek üzere çeşitlidir. Bazı durumlarda bölgesel oluşumlara katılımın altında birçok gerekçe varken, bazı durumlarda ise bir ya da iki sebep egemendir. Bu nedenler bölgeden bölgeye değiştiği gibi aynı bölge içinde ülkeden ülkeye dahi değişmektedir (Özer, 2013: 38). Ekonomik entegrasyonlar, entegrasyonlara dâhil olan ülke toplulukları yönünden ticari serbestleştirmeyi kendisiyle birlikte getirmektedir. Ticari serbestleşme ise mal ve hizmet ticareti önündeki ulusal sınırların etkinliğini yitirmesine sebep oluşturmaktadır. Bu sayede ülkelerin ticari serbestleşme potansiyelleri artış gösterdikçe ülke ekonomilerinin de genişleyeceği düşünülmektedir (Savrul ve Özel, 2014: 46). Geniş bir piyasa yapısı için oluşturulan mal ve hizmetler ürün maliyetinde azalmaya neden olmaktadır. Ürün maliyetinde oluşmakta olan bu azalış ürün ve hizmetlerin daha düşük seviyede fiyatlandırılmasına imkân oluşturmaktadır. Bu vaziyet ise tüketicilerin yaşam düzeylerinde artışa neden olmaktadır. Ticaretin önündeki engellerin çözülmesiyle işlem maliyetlerinin azalması sonucunda üreticiler kadar tüketicilerin de fiyat avantajı kazandığı aşıkardır (Milner vd., 2008: 5). Nihayetinde ticari serbestleşme, ekonomik entegrasyona dâhil olan ülke toplulukları çerçevesinden kaynakların daha verimli dağılmasına katkıda bulunmaktadır (Chang vd., 2009: 33).

Bölgesel entegrasyonların oluşturduğu etki statik ve dinamik etki olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Statik etkiler, teknoloji ve iktisadi düzenin stabil kalması varsayımında yalnızca üretim etkenlerinin sil baştan dağıtımı nedeniyle oluşan etkileri tanımlamaktadır. Klasik dış ticaret analizlerinde en çok statik etkiler hususuna değinilir. Esasen bir tek piyasanın yerine, bütünleşme hareketi ile müşterek bir geniş piyasanın geçmesi, kaynak talebini, üretim yönetimini ve teknolojide değişiklik yaratan bir takım neticeler doğurur ki bunlara “dinamik etkiler” denilmektedir. Statik etkiler bir defalıktır. Dinamik etkilerse devamlılık sergileyen ve genellikle kalkınmayı hızlandıran niteliktedir (Seyidoğlu, 2015: 243). Ekonomik entegrasyonlar sebebiyle iktisadi kalkınmaya etki eden faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Savrul ve Özel, 2014: 47-48):

- ✓ Rekabet yaratıcı etkisi: Ekonomik entegrasyonun rekabet oluşturucu etkisi direkt sermaye yatırımlarının artış oluşturması sonucu rekabetin ve üye ülke topluluklarıyla dış ticaretin artış sağlamasından dolayıdır.

- ✓ Yatırımları teşvik etkisi: Ekonomik entegrasyonla ilişkili olarak milli gelirdede oluşmakta olan artışın tasarrufları ve yatırımları arttırması ve doğrudan yabancı yatırımların hacminin artış göstermesi sonucu itibariyle gün yüzüne çıkmaktadır.
- ✓ Ölçek ekonomileri etkisi: Ölçek ekonomileri içsel ölçek ekonomileri (internal scale economies) ve dışsal ölçek ekonomileri (external scale economies) olarak iki şekildedir. İçsel ölçek ekonomileri firmanın kendi üretim kapasitesini arttırarak maliyetlerde bir düşüş sağlamaya çalışarak oluşurken, dışsal ölçek ekonomileri firmanın bulunmakta olduğu endüstride üretiminin büyümesi sonucunda firmanın ortalama maliyetlerinde oluşan bir eksilme ile oluşmaktadır. Geniş bir iç pazar portföyü olan ülke toplulukları içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin faydalarından istifade ederek daha ucuza mal ettikleri ürünlerde karşılaştırmalı bir üstünlük kazanmakta ve bu ürünlerin ihracatçısı olmaktadır. Krugman da yine aynı şekilde bir malın geniş bir yelpazede ulusal pazarının var olması, bu malın ihracatında da ülkeye kazanç kapısı açtığını savunmaktadır. Netice itibariyle ekonomik entegrasyonlar sayesinde, üye ülkeler çok büyük pazarlara problemsiz bir şekilde erişebilmekte, dolayısıyla firmalar atıl kalan kapasitelerini harekete geçirip daha faydalı bir şekilde kullanabilmektedir.
- ✓ Dışsal ekonomiler etkisi: Genişlemekte olan pazar sonucunda arz ve talep yükselişleri, ulusal endüstriler yönünden pozitif bir dışsal etki oluşturmaktadır. Dışsal ekonomi etkisi, firma ile endüstri sektörünün hem özel hem de genel maliyetlerinde meydana gelmiş olan azalmadan kaynaklanmaktadır.
- ✓ Teknolojik ilerleme etkisi: Ekonomik entegrasyon teknolojik ilerlemeyi üç can alıcı noktadan etkilemektedir. İlk başta, artmakta olan rekabet ulusal firmaları daha aktif bir şekilde çalışma arayışlarını bulmaya sevk etmekte ve sonuçta ulusal firmalar Ar-Ge yatırımlarına önem vermektedir. İkinci olarak oldukça büyük pazarlara açılan firmalar üretim kapasitelerini büyütmekte ve Ar-Ge yatırımları nedeniyle kazançtan daha fazla dilim ayırabilme olanağına kavuşmaktadır. Son olarak, ekonomik entegrasyon sonucunda artmakta olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ulusal ekonomiye yeni teknolojiler getirmektedir.

2.7. Ekonomik Entegrasyonun Faydaları Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Entegrasyona Giriş Nedenleri

Ülke topluluklarının ekonomik entegrasyonlarla oluşturmaya çalıştıkları faydalar, pozitif ölçek ekonomilerinin avantajlarından istifade etmek, pozitif dışsallık elde edilmesi,

serbestçe tedavülde olan üretim unsurlarının sağlanabilmesi ve piyasaların rekabet edebilirliğini arttırabilmektir. Ekonomik entegrasyon sonucunda piyasalar genişlemekte, mal ve hizmet maliyetlerinde düşüşler oluşmaktadır. Bu durum ise fiyatların düşüşe geçmesine ve toplam talebin artışına sebep olmaktadır. Yani ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, işlem maliyetlerinin azalışı sayesinde, tüketiciler fiyat avantajından yararlanmaktadır. Büyüyen piyasa ile tüketiciler, ayrıca daha fazla ürün çeşidi ile tanışma fırsatı yakalamaktadır (Savrul ve Özel, 2014: 50).

Gelişmekte olan ülkeler dünya nüfusunun yaklaşık %70'ine sahip olmasına rağmen dünya ticaretindeki ve ekonomisindeki payları nüfuslarıyla orantılı değildir. Gelişmiş ülkelerin ihracat kalemleri binlerce ürün sekmeninden oluşurken, gelişmekte olan ülkelerin dünyaya ihraç ettiği ürün sayısı sınırlıdır ve bununla beraber az gelişmiş ülkelerde bu durum birkaç geleneksel tarım ürünüyle sınırlı kalmaktadır (Şener, 2015: 17). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik entegrasyona aslında farklı amaçlarla tutunurlar. Gelişmekte olan ülkeler entegrasyonu sanayileşmenin ilk startını veren bir işlev olarak görmekteyken, gelişmiş ülkeler sanayileşme kapasitelerini maksimum düzeye getirme amacındadırlar. Dolayısıyla, hal böyle olunca gelişmişlik seviyesi vasat olan ülkeler bu durumdan oldukça çok zarar görebilirler (Aydoğuş, 2005: 2).

Gelişmekte olan ülkeler tarafından bu durum göz önünde bulundurulduğunda, entegrasyona dâhil olduklarında elde edecekleri faydalar üç grupta ele alınabilir. (1) Ekonomik entegrasyon dış yardımların artış göstermesine sebebiyet verir. Çünkü entegrasyon dahilinde gerçekleştirilebilecek projeler, ulusal düzeydekine nazaran optimum ölçeğe daha uyumlu ve yardım edecek devletler ya da uluslararası kurumlarca daha ciddi olarak kabul edilirler. (2) Entegrasyon bölgesine dış sermaye akımı artışı olur. Nedeniyse, entegrasyon aracılığıyla gerçekleştirilen büyük piyasanın verimlilik üstünlükleri, dış sermaye için daha kaçınılmaz bir ortam oluşturmaktadır. (3) Diğer taraftan, daha çok mamul ve emek yoğun mallar ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu, bu ülkelerin dünya ticaretindeki pazarlık gücünü de arttırıcı yapıya sahiptir (Aydoğuş, 2005: 2).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET DE KORUMACILIK POLİTİKALARI

Bu bölümde korumacılık kavramı tanımlanmakta ayrıca dış ticaret de korumacılık politikasının işlevi, yöntemi, Türkiye ve dünya ticaretine etkileri ele alınmaktadır.

3.1. Korumacılığın Tanımı

Eski dilde “himaye” ve “himayecilik” şeklinde ifade edilen tanım sadeleşme akımından sonra “koruma” ve “korumacılık” şekline dönüşmüş ve bu tanım iktisadi literatüre yerleşmiştir. Batı dillerinde ise bu tanımın, yazılışı biraz farklı olmakla birlikte “protection” ve “protectionism” şeklinde açıklanmaktadır (Tuncer, 1994: 239).

Korumacılık, genel anlamıyla yabancı kökenli ürünlerin iç piyasaya girişini daraltmaya iç piyasada ki yerli ürünlerin yabancı kökenli ürünlere tercih sebebi edilmesini oluşturmaya yönelik düzenlemeler olarak açıklanmaktadır. Bu süreçte; ithalat yasakları, miktar kısıtlamaları, gümrük vergi harçlarının koyulması, döviz tahsis kısıtlamaları gibi çeşitli yöntemler uygulamaya konulmuştur. (Ertürk, 2017: 91).

3.2. Korumacılık Politikasının Tarihsel Gelişimi

Uluslararası ticarete korumacılığın tarihi 17. yüzyıla (Merkantilizm çağına) dayanan oldukça eski bir olgudur. Merkantilizm, dünyadaki devletlerin ihracatı özendirerek ithalatı kısıtladığı zenginlik ve güç oluşturma gayesiyle ticaret fazlası yaratma doğrultusundaki çabaları olarak ifade edilirken geniş manada uluslararası ekonomi politikte güvenliği milli konuların odak noktasına koyan bir kuram olarak açıklanabilir (Altan, 2013: 29).

Merkantilistler, milli sanayinin dış rekabete karşı mutlak korunması, dışarıdan hammadde alıp, katma değeri yüksek mallar satmayı ve bu doğrultuda satılan malların karşılığı olarak elde edilen kıymetli maden stokunu artırarak devletin zenginleştirilmesini, oluşturulan kıymetli maden stokları ile güçlü bir ordu ve donanma kurarak pazarların emniyete alınmasını öngörmüşlerdir. İngiltere ticari merkantilizme, Fransa sanayi merkantilizmine, İspanya ise bulyonizme önem vermiştir. 18. yüzyıldan itibaren Smith, dış ticaretin serbest olması amacıyla her ülke ucuza ürettiği malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmeli; pahalıya ürettiği malları ise ithal etmelidir diyerek ‘Mutlak Üstünlükler Kuramını’ başlatmış fakat, Ricardo’nun ‘Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramına’ göre böyle bir zorunluluğun söz konusu olmadığı bir ülkenin her iki malın üretiminde mutlak

olarak üstün olsa bile, dış ticaret imkanının söz konusu olduğunu önemli olan hususun mutlak üstünlüğün değil karşılaştırmalı üstünlüğün olduğunu ile süre gelen Ortodoks teori, neoklasiklerden Heckscher-Ohline-Samuelson (Faktör Yoğunluğu Kuramı), Haberler (Vazgeçme Maliyeti Kuramı), Yeni Mallar ve Teknolojik Açık Kuramı, Nitelikli İşgücü Yaklaşımı, Benzer Talep Yapıları Yaklaşımı, Ölçek Ekonomileri Yaklaşımı ile uluslararası ticarete liberasyonun erdemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. 19. Yüzyılda ise F. List'in 'Milli Ekonomi Doktrini' ekonomik milliyetçilik, ekonomiyi dışa bağımlı olmadan korumak ve ülkenin ekonomik menfaatlerini kişilerin ekonomik menfaatlerinin önüne geçiren bir süreç devam etmiştir. Modern çağda ise, Hume'un Fiyat-Mal Akım Teorisi ve John Stuart Mill'in Karşılıklı Talep Yasası ile devam etmiştir. Ricardo'cu bu yaklaşımların olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak yine 19. yüzyılda İngiliz sanayinin engellenemez yükselişi karşısında, Neo-Merkantilistler'den Hamilton (Yavru Sanayiler Tezi) ve F. List (Optimum Tarife) klasik korumacılığın temellerini oluşturmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası GATT'ın kurulması ile başlatılan dünya ticaretini serbestliğe kavuşturma kampanyasından sonra klasik korumacılık itibarını yitirmiş, yerini dolaylı ve daha ılımlı bir korumacılığa bırakmıştır. Bu korumacılık türüne yeni korumacılık (New Protectionism) denilmektedir (Kaymakçı vd., 2007: 484-485).

3.3. Yeni Korumacılığın Doğuşu ve Ortaya Çıkış Nedenleri

“Eski korumacılığın” birçok yanı, özellikle de 1930'ların ekonomik çöküşünden kalma yüksek gümrük tarifeleri peş peşe gerçekleşen GATT müzakereleri neticesinde ortadan kaldırılmıştır. Fakat tarife harici engellerin ve diğer araçların katlanarak artması dünya ticaretinin liberalleşmesi önündeki en büyük engellerden birisi haline gelen “Yeni Korumacılığı” doğurmuştur. Bu korumacılık yurtiçi katkı kuralı (domestic content legislation) yoluyla tarife harici engellerin konulması ve diğer kısıtlayıcı enstrümanlardan oluşmaktadır. Bu hareketler genellikle hükümetin ihracatı genişletme ve ihracat sübvansiyonu, kredi garantileri ve vergi teşvikleri gibi politikalarla belirli sanayi sektörlerini destekleme çabalarıyla desteklenmektedir (Gilpin, 2017: 251). Geleneksel korumacılık anlayışından farklı olarak yeni korumacılık anlayışında koruyuculuğun ortaya çıkış nedenleri ulusal güvenlik, genç endüstriler tezi, stratejik ticaret politikası ve dampingden korunma gibi amaçların önemli bir yeri vardır. Ancak gelişmiş ülke topluluklarında korumacılık isteğinde olan endüstriler ekseriyetle dış piyasa rekabetinde güçsüz olan endüstrilerdir. Bu mevzuda büyük bir lobi çalışmaları yürütülmektedir (Seyidoğlu, 2015: 159).

3.4. Yeni Korumacılığın İşlevi ve Yöntemleri

Yeni korumacılığın en önemli iki temel işlevi söz konusudur. İlk olarak klasik korumacılığın tersine, koruma işlevi olarak gümrük tarifelerinden ziyade tarife-dışı önlemlerden istifade edilmesidir. Bu uygulamanın birinci sebebi, dünya ticaretini düzenleyen GATT turları sonucunda hammadde ürünlerinde tarife oranlarının savaş sonrası düzeyin yaklaşık 1/5'ine indirilmesidir. GATT'ın "Tarifelerin Bağlayıcılığı" prensibi gereği, çok taraflı müzakerelerde verilen tarife indirimi taahhütlerinden geri adım atılmasına imkân vermemektedir. Bu durum gereğince yerli sanayileri koruma arayışındaki ülkeler, tarife-dışı önlemleri tercih etme yoluna sapmıştır. GATT'ın ayrımcı-olmama ilkesinin ithalatta sınırlayıcı tedbirler alınmasında, ithalat yapılmakta olan ülkeler arasında ayrımcılık yapılmasına izin vermemesi, özellikle 'gönüllü' ihracat sınırlamalarını koruma maksadıyla kullanılmasında etkili olmuştur. Yeni korumacılığın ikinci önemli işlevi, klasik korumacılığın tam tersine, geç sanayileşmekte olan ülkelerin yerine en ileri sanayileşmiş ülkelerde oluşum sağlamış olmasıdır. İhracatçı ülkeyi zor durumda bırakarak, ihracatını tek taraflı olarak sınırlandırmaya sevk eden 'gönüllü' ihracat kısıtlamaları, ithalattan vazgeçirmek maksadıyla açılmış olan anti-damping ve anti-subvansiyon soruşturmaları, çevre, güvenlik, sağlık vb. nedenlerle kullanılan standartlar ya da ticarete teknik engeller, yeni korumacılığın tutunduğu belli başlı yöntemler yani tarife-dışı önlemler olmuştur (Ongun, 2012: 44- 45).

3.5. Yeni Korumacılıkta Tarife Dışı Önlemler

Tarife kelimesi gümrük tarifesi deyiminin kısaltılmış halidir. Gümrük Tarifeleri çeşitli ürünler ithal ve ihraç edilirken, belli ülkelere göre bahis konusu ürünler üzerinden alınan vergi oranlarını gösteren cetvellerdir (Alkin, 2009: 119). Günümüzde önemli ölçüde bir ticaret politikası aracı haline dönüşmüş olan tarife dışı önlemler, çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde koruyucu amaçlarla kullanılmakta olup miktar kısıtlamaları, mali nitelikli tarife dışı önlemler, teknik ve idari düzenlemeler olarak üç grup altında ele alınıp incelenmektedir (Parıltı, 2015: 115).

3.5.1. Miktar Kısıtlamaları

Miktar kısıtlamaları denilince, ithalat yasakları, ambargolar, kotalar, tarife kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve pazar payını düzenleme anlaşmaları gibi uygulamalar akla gelmektedir. Bu sayılanların her birini kısaca açıklamakta fayda vardır. İthalat yasakları, ülkeler arasında çeşitli sebeplerle çeşitli malların ithalatına geçici veya devamlı suretle

yasaklar getirilebilir. Mesala, Nesli Tehlike Altında Olan Bitki Ve Hayvanların Uluslararası Ticaret Konvansiyonu, Stratosferik Ozon Tabakasını Yok Eden Maddelerle İlgili Montreal Protokolü, Sürekli Organik Kirleticiler Konusunda Stockholm Konvansiyonu ve Minamata Cıva Konvansiyonu kapsamında, söz konusu konvansiyonların düzenleme alanındaki çok sayıda ürünün taraf ülkelere ithalatı yasaklanmıştır. Bu çeşit yasaklara koruyucu politika penceresinden bakılmaz, fakat bunların ithalatçı ülkelerin ikame endüstrileri üzerinde koruyucu etkileri mevcuttur. Bunun dışında, ülkelerin salt birbirini cezalandırmak için zaman zaman çeşitli ürünlerin ithalatına yasak konulması tarih boyunca tekerrür etmiştir. Cezalandırıcı yasak olarak nitelendirilen bu tarz çeşitli uygulamaların en güncel örneğini, Rusya'nın Ukrayna, Gürcistan, Belarus, Moldova ve Türkiye'den özellikle tarım ve tarıma dayalı mallarda uyguladığı ithalat yasakları oluşturmaktadır. Rusya, söz konusu yasakları, söz konusu malların Rusya'nın teknik düzenlemelerine uymadığı gerekçesine dayanmaktadır; fakat, meselenin politik anlaşmazlıklara dayandığı bilinmektedir. Ambargo, özellikle, DTÖ üyesi olmayan ülkelere yapılan ithalata getirilen yasaklara ambargo denilmektedir. Mesela Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları çerçevesinde İran'a uygulanmakta olan ve 2015 yılı itibariyle gevşetilen yaptırımlar veya günümüzde Kuzey Kore'ye uygulanmakta olan yaptırımlar ambargo olarak tanımlanabilmektedir. Kota, ithalata miktar veya değer olarak getirilen sınır olarak ifade edilebilir. Mesela yılda en fazla 10.000 adet otomobil ithalatına izin verilmesi bir kota uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Normal koşullar altında DTÖ üyeleri birbirlerinden yapacakları ithalata kota koyamaz. Tarife kotası veya tarife kontenjanı, ithalat belirli bir doyum noktası sınırına ulaşıncaya kadar tavizli gümrük vergisi uygulanması, sınır aşılınca uygulanan gümrük vergisinin genel seviyeye çekilmesi uygulamasına verilen isimdir. Mesela yılda 30.000 tona ulaşıncaya kadar et ithalatından vergi alınmaması veya vergi oranının düşük seviyede tutulması, 30.000 ton limiti aşılınca tarife cetvelinde belirtilmiş olan verginin uygulanması bir tarife kotası uygulaması olarak tanımlanabilir. Gönüllü ihracat kısıtlaması, ülkelerin kendi aralarında anlaşması suretiyle, ithalatçı ülkenin ithalata kota koyması veya başka türlü bir sınırlama getirmesi yerine, ihracatçı ülkenin kendi ihracatını sınırlaması (örneğin kota koyması) şeklinde bir uygulamadır. Normalde GATT kurallarına göre bir ülkenin diğer bir ülkenin kendi ihracatını gönüllü olarak sınırlandırmasına kimsenin bir diyeceği olamazdı. Yerli sanayisi ithalattan zarar gören ülkeler bu noktadan yola çıkarak, aralarında bir anlaşma yaparak ihracatçı ülkenin kendi ihracatını sınırlaması sağlanabiliyordu. Bu tür anlaşmaların adına gönüllü kısıtlama anlaşmaları denilmektedir. Seksenli yıllarda gelişmiş ülkeler bazı sanayilerinin, en azından belirli bir geçiş süresi boyunca koruyabilmek için geliştirmekte olan ülkelerle bu tür anlaşmalar imzalamaya yoluna gidiyorlardı. Türkiye-ABD,

Kanada, İsveç ve Avusturya arasındaki tekstil ve konfeksiyon ticareti 1980 ve 90'lı yıllarda, Çok Elyafllılar Anlaşması denilen gönüllü kısıtlama Anlaşmalarına bağlı kotalar kapsamında yapıyordu. 1994 yılında sonuçlanan Uruguay Ticaret Görüşmeleri ile gönüllü ihracat kısıtlamaları yasaklanmıştır. Bu nedenle gönüllü ihracat kısıtlaması günümüzde uygulama alanı olan bir koruma aracı değildir. Pazar payı düzenleme anlaşması, hükümetler gözetiminde firmalar veya endüstriler arasında yapılacak anlaşmalarla, ihracatçı firma(lar) veya endüstrilerin ihracatını sınırlandırması, bu şekilde ithalatçı ülkelerin ithalattan zarar gören endüstrilerin korunması şeklinde bir uygulamadır. 1982-1994 yılları arasında AB tekstil ve hazır giyim endüstrisinin, Türkiye'den yapılan ithalattan zarar görmemesi için, hükümet bilgisinde, ihracatçı birlikleri ile yapılan bir anlaşma ile Türk tekstil ve hazır giyim sanayi kendi kendini sınırlayarak AB sanayisini korumuştur (Parıltı, 2015: 116-117).

3.5.2. Mali Nitelikli Tarife Dışı Engeller

Mali nitelikli tarife dışı engeller, anti-damping vergisi, korunma önlemi vergisi, değişken nitelikli vergiler, ihracat vergileri, ayrımcı devlet satın alımları ve ticaretin devlet eliyle yapılması, ithalat teminatları, üretim sübvansiyonları, ihracat sübvansiyonları ve telafi edici vergiler, döviz kuru koruması ve kartellerdir (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 462).

Sübvansiyon; devlet eliyle idare dışındaki üçüncü kişilere piyasada olağan görülen bir karşı edim olmaksızın sağlanan ve parayla açıklanabilir bir menfaattir. Burada kastedilen menfaat hizmet, mal veya para biçiminde olabilir. Bir başka deyişle, merkezi veya mahalli idarecilerle sağlanan devlet destekleri veya yardımları genel itibariyle sübvansiyon olarak açıklanabilmektedir (Kaymakçı vd., 2007:79).

Üretim sübvansiyonları; devlete bağlı kamu kurumlarının özellikle vazifelendirdikleri diğer kurumlar aracılığıyla, üretimi farklı türde etkisi altına almak, üreticileri özendirmek ve korumak maksadıyla özel teşebbüslere, karşılığında denk bir yükümlülük beklemeden yapmış oldukları nakdi veya nakit olarak açıklanabilen yardımlar şeklinde tanımlanabilir (Pekin, 1988: 29).

İhracat sübvansiyonları; bir malı yurtdışından gönderen firmaya veya kişiye yapılan ödemedir. Yani, ihracat sübvansiyonu her bir birim başına sabit olarak ödenen miktar veya ederine göre ihraç edilen değer bir oranıdır. Örneğin, bir hükümet ihraç sübvansiyonu tavsiye ettiğinde, nakliyeciler, yerel fiyatın dış fiyatı sübvansiyon miktarı kadar geçtiği noktaya dek mal ihracatı yapabilirler (Krugman vd., 2017: 217).

Anti dumping vergisi; ihraç fiyatlarını aşırı seviyede düşük tutarak haksız rekabet yapan ve ithalatçı ülkede zarara yol açan firmalara karşı, ithalatçı ülke hükümetinin uyguladığı vergi çeşidine verilen isimdir.

Telafi edici vergiler; ihracatçı ülkeler kendi firmalarının pazara giriş ve pazarlarda istikrarı sağlama yeteneğini arttırmak için, üretici ve ihracatçı firmalarına sübvansiyon verebilir. Verilen sübvansiyonlar haksız rekabete yol açarak, ithalatçı ülkelerdeki yerli üreticilere zarar verebilir. Böyle durumlarda ithalatçı ülkeler tarafından sübvansiyonun zararlı etkisini yok edecek düzeyde alınan gümrük vergisine telafi edici vergi denilmektedir.

Değişken nitelikli vergi; hükümetler bazen vergi benzeri maliyet unsurları gibi uygulamalar devreye sokabilir. Bunlar değişik evrakların onaylanması veya izinlerin alınmasında tahsil edilen harç şeklinde olabileceği gibi, verilen kamu hizmetinin bedeli şeklinde karşımıza çıkabilir. Tarım sektörü ithalatı genelde değişken nitelikli vergi uygulamaya daha müsaittir.

Korunma önlemi vergisi; dumping veya sübvansiyona bağlı olarak bir haksız rekabet olmasa da, yerli üreticiler ithalattan zarar görebilir. Bu durum yerli üreticilerin kendi yapılarından veya içinde buldukları konjonktürden kaynaklanabilir. Yerli endüstrileri geçici bir süre yabancı rekabetine karşı korumak için, normal gümrük vergisi dışında uygulanan vergiye korunma önlemi vergisi ismi verilmektedir. İhracat vergisi; firmaları ihracat yapmaktan caydırmak için tıpkı ithalat vergilerindeki gibi, advalorem, spesifik veya bu ikisinin çeşitli bileşenleri şeklinde uygulanan vergiler olup advalorem olarak uygulandığı zaman malın FOB kıymeti üzerinden alınan vergidir (Parıltı, 2015: 118- 119).

Döviz kuru koruması (Çoklu kur sistemi); başlıca özelliği, farklı mal ve hizmetler ticaretine farklı döviz kurlarının uygulanmasıdır. Ülkeler ihraç mallarına yüksek bir döviz kuru uygulayarak, kurları bir teşvik aracı olarak kullanmaktadır. İthal mallara ise düşük kur politikası uygulayarak, ithalatı pahalı hale getirmekte ve ithalatı sınırlandırmaktadır. Çoklu kur sisteminin etkinliğini arttırmak için diğer koruma araçları ile birlikte kullanılması gerekmektedir. İhraç ürünleri için yüksek kur uygulaması, bu malların fiyatlarını düşük bir seviyeye çekeceğinden, ihracatçı ülkeden ithalatçı ülkeye gelir transferi anlamına da gelmektedir (Kaymakçı vd., 2007: 498).

Ayrımcı devlet satın alımları ve ticaretin devletin eliyle yapılması; tercihli kamu alımları, kamu kurumlarının kamusal mal ve hizmet alımlarında bilinçli olarak yerli firmaları

tercih etmeleri sebebiyle, yabancı ülkelerden yapacakları alımları ve yabancı firmaların yerel piyasaya girişini engelleyen bir düzenlemedir. Ülkelerin genelinde devlet kuruluşlarının ihtiyacı olan mal ve hizmetleri yerli kaynaklardan sağlamaları için çıkartılan yasa ve diğer düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemelerle yerli malı kullanımı zorunlu kılınmakta veya teşvik edilmektedir (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 462).

İthalat teminatları; ülkeler ithalatı engellemek veya sınırlandırmak için ithalat anlaşması yapıldığında firmalardan anlaşma tutarının belirli bir oranını merkez bankasına yatırmasını istemektedir. Bu önlem firmaların ithalat hızlarını azaltmaktadır (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 462).

Karteller; aynı mal veya hizmetleri üretmekte olan firmaların fiyatları oluşturmak, üretimi azaltmak, ticaret piyasalarını paylaşmak veya yeni teknolojilerin uygulamaya konmasını kısıtlamak gibi hedeflerle aralarında yapmış oldukları anlaşmalardır (Seyidoğlu, 2015: 222). Mesela hükümetlerce tanınan bir kartel Uluslararası Hava Taşıma Birliği'dir (IATA). Bu kartel, hava yolu taşımacılığının güvenlikle ilişkisi dolayısıyla hükümetler tarafınca kabul görmektedir. IATA üyeleri hem fiyat, hem de hizmet koşulları üzerinde (bagaj, oturma yeri genişliği, ikram vs.) anlaşmışlardır. Japonya'da sanayileşme politikalarının oluşmasında ve Nazi Almanyası'nda savaş hazırlıklarının sürdürülmesinde karteller önemli rol sahibidirler. Günümüzde özellikle ihracat alanındaki karteller hükümetler tarafından gizil ve açık olarak desteklenmektedir (Seyidoğlu, 2015: 224).

3.5.3. Teknik ve İdari Düzenlemeler

Teknik ve idari düzenlemeler, ithalat lisansları, menşe kuralları, sevk öncesi kontrol, ticarete teknik engeller, çevre ve dış ticaret ilişkileridir (Seyidoğlu, 2015: 207). Ayrıca gümrük değerlendirme ve sınıflandırma prosedürüdür (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 462).

İthalat lisansları; merkezi hükümetler veya kamu otoritelerinden ithalat sırasında alınan izinleri tanımlamaktadır. Söz konusu izinleri zorlaştırmak suretiyle hükümetler koruma yapabilmektedirler (Parıltı, 2015: 120).

Menşe kuralları; menşe bir malın yetiştirildiği veya üretildiği yer anlamına gelmektedir. Bir tarım malı için Ukrayna menşeli deniliyorsa, bu söylemden o malın Ukrayna'da üretildiği anlaşılır; bir sanayi malı için Japonya menşeli deniyorsa, bu malın Japonya'da üretildiği anlaşılır (Parıltı, 2015: 152).

Sevk öncesi kontrol; ithal edilecek ürünlerin tarafsız, uzman şirketlerce yapılan kontrolleri tanımlamaktadır. Genellikle ürünlerin değeri, kalitesi ve standartları tespit edilerek raporlanması işlemidir. İthalatçı ülkeler, farklı amaçlar için sevk öncesi kontrol istemekle birlikte, bunu bir koruma aracı olarak kullanma potansiyeline sahiptir (Parıltı, 2015: 120).

Ticarette teknik engeller ve standartlar; ürünler, ürünlerin yapıldığı materyaller, ürünlerin üretiliş ve elde edilmiş prosesleri bakımından amaçlarına uygunluğu ile ilgili özellik ve gerekliliklere standart adı verilmektedir. Bu ifadeden anlaşılacağı gibi, ürünlerin şekli, ebadı, fonksiyonel özellikleri için standartlar düşünülebildiği gibi, üretim prosesleri için de standartlar tanımlanabilmektedir. Hatta ürünlerin standartlara uygunluğu ile ilgili test metotları, ambalajlama, işaretleme, etiketleme gibi alanlarda da standartlar belirlenebilmektedir. Hükümetler standartlardan bir kısmına uymayı zorunlu tutmakta; bir kısım standartlara uyum ise firmaların isteğine bırakılmıştır. Uyulması zorunlu olan standartlara teknik düzenleme adı verilmektedir. Üretilen ve ticarete konu olan ürünlerin teknik düzenlemelere uygun olup olmadığı hükümet otoriteleri tarafından denetlenmekte, uygun olmayan ürünlerin ticaretine izin verilmemektedir. Uyulması zorunlu olmayan standartlarda yönlendirici olmaları bakımından üretim ve ticaret yapan kesimler üzerinde etkilidir. Endüstriyel ürün ve endüstriyel ham maddelerle ilgili teknik düzenlemelerin amacı, genellikle tüketim ve kullanım güvenliği, çevrenin korunması ve piyasanın ve tüketicilerin doğru bilinçlendirilmesidir (Parıltı, 2015: 119).

Gümrük değerlendirme ve sınıflandırma prosedürü; Milli sınırları geçerek ülkeye giriş yapan ürünler kural olarak ülkenin normal gümrük rejimine tabidir. Bu ürünlerden tarife çizelgelerinde öngörülen oranlarda vergi tahsil edilir ve gümrükleme ile ilgili işlemler ithalat rejimi politikasına göre uygulanır. Normal uygulamaların tam tersine taşıdıkları özellikler sebebiyle bazı mallara ülkenin normal gümrük rejimi uygulanmaya bilir. Mesela, herhangi bir mal üzerinden alınacak gümrük vergisinin hesap edilmesi sırasında o malın beyan edilen fiyatı yerine özel yöntemlerle tespit edilecek fiyatı dikkate alınabilir (gümrük değerlendirme prosedürlerinin farklılığı); uluslararası geçerli armonize bir tasniflendirme yerine ulusal bir gümrük tasniflendirme yöntemi kullanılabilir (gümrük tasnif sisteminin farklılığı) ya da diğer ülkelerden farklı olarak ticarete engel oluşturabilecek bir dokümantasyon, kontrol ve muayene sistemi kullanılabilir (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 462).

3.6. Yeni Korumacılığın Dünya ve Türkiye Ticaretine Etkileri

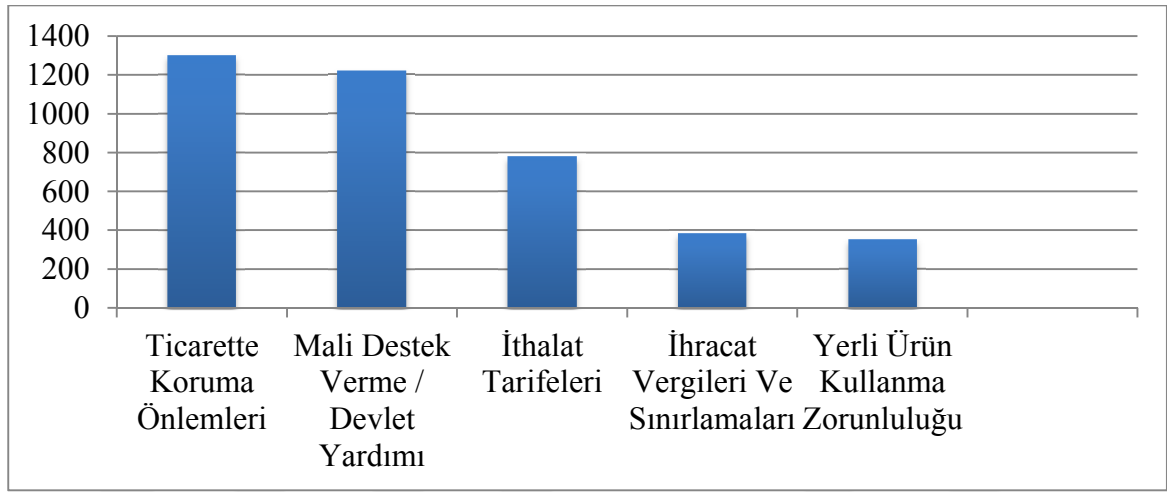
1930'lu yıllarda ABD'nin dünya korumacılık tarihine altın harflerle kazdığı "Smoot-Hawley Tarifeleri Yasası" kimine göre Büyük Buhran'ın (1929) sebebi, kimine göre de sonucu niteliğindedir. Asıl olan gerçek ABD, 1929 krizini fırsata çevirerek mevzubahis kanun üzerinden bir dünya ticaret savaşını başlatmıştır. Literatüre "komşuyu zarara sokma" önlemleri olarak yerleşen bu uygulama ABD tarafından gümrük vergileri artırılarak ülke içindeki yerli üreticiler korunmaya çalışılmıştır. Fakat diğer ülkelerde bu uygulama karşılığında kendilerini korumak için bu uygulamaya başvurmaları neticesinde dünya ekonomisi büyük bir sıkıntı içerisine girmiştir (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 463).

Uluslararası ticarete 1960 ile 1970 yılında hüküm süren ithal ikameci sanayileşme ve müdahaleci ekonomik tutum yerini 1980'li ve 1990'lı yıllarda çok taraflı ticaret anlaşmaları ile liberalizasyona bırakmıştır. Bu olay, bir malın üretiminde kullanılan ara ürünlerin farklı ülkelere üretilmesi anlamına gelen dikey uzmanlaşmayı teşvik ederek, küresel değer zincirlerinin önem kazanmasını sağlamıştır. Fakat söz konusu bütünleşmenin 2000'li senelerin başından itibaren hız kaybetmesinin yanında, ithal ürünlere koyulan ve korumacılık tedbirleri olarak bilinen gümrük vergilerine, kısıtlayıcı kotalara ve diğer hükümet düzenlemelerine tekrardan dönüşü hızlandırdı. Bu duruma rağmen Çin'in küresel değer zincirlerine hızlı adaptasyonu sayesinde, 2008 krizine kadar uluslararası ticaret hacmini artırdı. Fakat, kriz sonrasında ara mal ithalatında yaşanan küresel düşüş, 2008 krizi öncesindeki otuz yıl boyunca yıllık ortalama %5'in üzerinde seyreden uluslararası ticaretteki büyüme hızını, kriz sonrasında düşürdü. Aynı şekilde, krizden önce hızla büyüyen küresel mal ticaretinin küresel GSYH içindeki payı da kriz sonrasında azalmaya başladı.

Her ne kadar OECD ve G-20 gibi uluslararası yapılanmalar kriz sonrasında küresel ticaretteki korumacılığın azaltılmasını ve yeni ticari kısıtlamaların getirilmemesini hedefledilerse de pek başarı sağlayamadılar. G-20 ülkelerinin ticaret tedbirleri ile ilgili DTÖ tarafından hazırlanan rapor, Ekim 2015- Mayıs 2016 döneminde bu ülkelerde toplam 145 yeni tedbirin uygulamaya girmiş olduğunu ve bunun aylık 21 tedbire tekabül ettiğini, DTÖ'nün G-20 ülkelerini takip etmeye başladığı 2009 yılından beri en yüksek aylık rakam olduğuna işaret ediyor. Söz konusu 145 tedbirin 89 tanesinin anti-damping olduğunu belirten rapor, bunun büyük kısmının Çin'in uyguladığı dış ticaret politikalarının haksız rekabete yol açmaması için gelişmiş ülkeler tarafından Çin ürünlerine uygulanan anti-dampingden kaynaklandığını vurguluyor. Dünyadaki korumacı eğilimlerin endişe verici boyutlara ulaştığını vurgulayan

rapor, G-20 ülkelerinde 2008 yılından beri uygulanan 1.583 ticari tedbirden sadece 387 tanesinin kaldırıldığını ve bunun küresel ekonomide yavaş büyümenin kalıcı hale gelebileceğinin altını çiziyor (Özcan, 2017: 1).

Şekil 1.'de gözlemlendiği gibi dünyadaki korumacı eğilimlerin sayısında artış olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Ticaret koruma önlemleri olarak ilk sırayı alan; anti-damping vergileri, koruma önlemleri sayısı ve telafi edici vergiler sayısı 1250, Ülkelerin krizin ilk patlak vermeye başladığı zaman da şirketlere fon aktarması ve devlet eli uzatarak kurtarma önlemleri de 1220'dir

Şekil 1. Dünyada En Çok Tercih Edilen Korumacı önlemler

Kaynak: Global Trade, 2017

Dünya ticaretindeki korumacılık furyasının etkileyen bir diğer gelişme ise 20 Ocak 2017'de göreve gelen yeni ABD başkanı korumacılık yanlısı söylemiyle tanınan Donald Trump'ın saldırgan ticaret politikaları uygulaması durumunda sadece ABD ekonomisinin değil, küresel ekonominin de zarar görmesi, başta Çin olmak üzere pek çok ülkeyle iplerin gerilmesi ve bunlardan karşı hamleler gelmesi mümkün. Çok uzun yıllar önce 2009 yılında Barack Obama'nın Çin'den ithal edilen araba lastiklerine ek gümrük vergisi getirmesi üzerine Çin, ABD'den ithal ettiği tavuk ve araba parçalarına dumping soruşturması açmıştı. Aynı şekilde Trump'ın Çin ile ilgili düşüncelerini uygulamaya geçirmesi de Çin'in iPhone, Boeing uçakları, soya fasulyesi ve mısır gibi ürünlerin ithalatında kısıtlamalar uygulayabileceğini düşündürüyordu. Fakat Davos'ta gerçekleştirilen 47'nci Dünya Ekonomik Forumu'na ilk kez katılım gerçekleştiren Çin ve adına açılış konuşmasını yapan Devlet Başkanı Xi Jinping, gitgide tek pazar halini alan küresel ekonomide ticaret savaşlarının bir kazananının

olmayacağını vurguladı (Özcan, 2017: 1). Dünya ticaretinde 2008 yılından beri daha çok hissedilmeye başlayan korumacılık rüzgarlarının Donald Trump'ın başkanlığı ile beraber hız kazanması beklense de liberalleşme gayretindeki Çin'in tutumundan da anlaşılacağı üzere bu rüzgarların ne boyutlara geleceğini ve Türkiye'yi nasıl etkileyeceğini tahmin etmek çok zor. Özellikle, son yıllarda küresel ticarete uygulamaya geçen korumacılık önlemlerinde bazılarında; anti-dampingde, telafi edici vergilerde ve ithalatı azaltmak amacıyla alınan geçici ve tercihli tedbirlerde, az miktarda da olsa düşüşler söz konusu (Özcan, 2017: 2).

Tablo 13. Küresel Ticarete Uygulamaya Koyulan Korumacılık Önlemleri

Yıllar	Ticarette Teknik Engeller	Anti-Damping	Telafi Edici Vergiler	İthalatı Azaltmak Amacıyla Alınan Geçici ve Tercihli Önlemler
2005	760	177	5	6
2006	866	188	8	8
2007	1022	157	11	7
2008	1238	196	14	8
2009	1350	207	28	20
2010	1269	172	10	18
2011	1140	165	25	10
2012	1480	195	21	22
2013	1539	264	29	17
2014	1428	230	44	19
2015	1223	228	30	13
2016	1446	146	20	11

Kaynak: World Trade Organization, 2017

Türkiye'nin sert esmeye başlayan korumacılık rüzgarlarına takılmaması için olası ekonomik avantajların ve dezavantajlarını iyi bilerek yoluna emin adımlarla devam etmesi gerekmektedir. Bu durumda ülkelerin süreç hakkında bilgilendirilmesini ve sürece katkı sunmalarının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır (Özcan, 2017: 2).

3.7. Yeni Korumacılık ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının Karşılaştırılması

Liberal serbest ticaret taraftarları ile bunların korumacı eleştirileri arasında, 1850'den beri uluslararası ticaretin ve bağımlılığın yoğunlaşmasıyla çok sayıda tartışma doğmuştur. Bu tartışmalar diğer önemli meselelerle birlikte uluslararası ticaretin, yurtiçi refah ve endüstriyel gelişime etkisi, artan bağımlılığın ve kurumsal güçlerin karların dağıtımındaki rolü ile ilgilidir. Bir otoritenin de vurguladığı gibi, birçok iddia asla denenemeyeceği için ticaret ve etkileri üzerine çok fazla tartışma olmaktadır. Gerçekten de iki savın varsayımları ve amaçları çok farklı olduklarından bu tartışmalar hiçbir zaman sonlanmayabilir (Gilpin, 2017: 227).

Korumacılık karşısında serbest ticaret meselesi, ekonomik liberallerle ekonomik milliyetçilerin çatışmasının merkezinde yer almaktadır. Bu tartışma, tarihte değişik lokasyonlarla gün yüzüne çıkmıştır: “yeni doğan” sanayilerin korunması tartışması, uluslararası uzmanlaşmanın yararları ve maliyetleri üzerine tartışma ve (daha iyi bir terim bulunamadığından) sanayinin “yaşlı” veya “ikinci bebeklik”^{*} sorunu.

Liberaller; tarihsel kayıtların, serbest ticaret siyasetinin korumacılık üzerinde mutlak üstünlüğünü gösterdiğine inanmaktadırlar. Büyük Britanya’nın 1848 yılından sonra rakiplerinden üstün gelmesinin ve güçlü olmasının nedeni olarak serbest ticaret politikası götürmesi gösterilmektedir. 18. Yüzyılın sanayi imparatoru Fransa, yüksek seviyede korumacı politikalar uygulayıp sanayisi verimsiz hale geldiğinden dolayı geri düşmüştür. Diğer taraftan milliyetçiler ise Britanya’nın ekonomik rakiplerine gövde gösterisi yaptığını ve serbest ticareti, sanayisi korumacılık kalkanı ardında geliştikten sonra uygulamaya soktuğunu belirtirler. Almanya da henüz olgunlaşmamış sanayilerini, “serbest ticaret emperyalizminden”, yani Britanya’nın rekabetçi sanayilerin uzağında yurtdışında doğrudan yatırım çabalarından korumuştur. Milliyetçiler, birinci olmanın avantajı çok büyük olduğu için, yeni doğan sanayilerin korunması gerektirdiğine inanmaktadırlar (Gilpin, 2017: 228).

19. yüzyıl da ‘liberalizmin’ ve ‘kapitalizmin’ dünyadaki öncüsü olan gerek geçmişte gerek bugün dış ticarete koruma için gerekli teorileri kuran iktisatçıları da yetiştiren ABD sanayileşme mücadelesi nedeniyle serbest dış ticaret teorisine, teoride olduğu kadar uygulama alanında karşı çıkmış ve ülkesinin ekonomik alt yapısının güçlenebilmesi için korumacı dış ticaret anlayışını benimsemiştir. Fakat, 20. Yüzyılın başlarında ABD gelişmiş ileri bir sanayi ülkesi konumuna gelerek dış ticarete korumacılığa son vererek yalnız dış ticarete değil, sermaye hareketlerinin de serbestleşmesinde serbest dış ticaret teorisinin öncülüğünü yapan bir ülke konumuna gelmiştir (Kazgan, 2014: 181).

20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ülkelerine bakıldığında geçimlik köylü tarım ürünlerinin üretiminin egemen olduğu ve küçük ölçekli sanayi üretim kapasitesine sahip bir iktisadi yapı görülmekteydi. Bu durumdaki Avrupa ülkelerinden serbest dış ticaret teorisine tepki Romanyalı M. Manoilescu’dan gelmiştir. Manoilescu, ikili ekonomik yapıdaki bir ülkede emeğin tarım sektöründe yoğunlaşmasından elde edilecek getirinin marjinal veriminin çok düşük seviyede olacağını vurgulamıştır. Verimin daha yüksek olarak gerçekleşebileceği

^{*} List’e göre endüstrilerde bebeklik olgunluk ve son olarak yaşlılık ve ölüm gibi dönemlerden geçer ve bebeklik döneminde dış rekabetten korunması gerekir. Bu nedenle bu iddia “bebek sanayi iddiası” olarak anılmaktadır.

sanayi kesimindeyse üretim artışının ülkenin kazancını olumlu yönde etkileyeceğini ilere sürmektedir (Kazgan, 2014: 182).

19. Yüzyılda serbest dış ticaret teorisini savunan İngiltere'nin 19. yüzyıldan sonra işsizliğin önlenip istihdam ve ülke gelirinin artırılması için korumacı politika izlediği gözlemlenmektedir. J. M. Keynes'in ortaya koyduğu bu teoriye göre, dış ticaret politikası araçlarından gümrük vergisi düşük tutulmayarak hem ülkenin milli geliri arttırılabilmekte hem de ithalattaki azalmayla ülke içi tüketim artışına bağlı olarak istihdamın artışı sayesinde işsizlik sorunu çözülebilmektedir (Kazgan, 2014: 183).

Günümüzde ülkeler arasında korumacılık anlayışının nitelik değiştirerek gümrük tarifelerinin önemli ölçüde azaltıldığı tarife dışı önlemlerin yaygınlaştığı bir sürece girmiştir. Bu sürece girmesinin temel sebebi; ülkelerin GATT ile DTÖ gibi uluslararası iş örgütleri kurarak ticareti kolaylaştırmak adına tarifeler uygulamalarından vazgeçmeleridir. Ülkeler bu örgütleşmenin ardından uluslararası ticarete korumacı dış ticareti artık tarife dışı engeller (görünmez engeller) olarak ifade edilen çevre korunması, kamu düzeni, halk sağlığı vs. gibi nedenlerle konulan idari, yasal veya teknik standartlar gibi kısıtlamalar biçiminde gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ülkelerin örgütleşerek uygulamaya koyduğu bu görünmez engeller yeni korumacılık olarak da tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2015: 150).

3.8. Yeni Korumacılığın Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölüm de Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde meydana gelen dış ticaret politikasında temel olarak gerçekleşen değişimler ve yeni korumacılığın Türkiye'ye etkileri değerlendirilecektir.

3.8.1. Türkiye'de Dış Ticaret Politikasının Gelişimi ve Dış Ticarete Korumacılık

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte, onun bıraktığı topraklar üzerinde yeni bir siyasi yapı kurma mücadelesinde olan her topluluk gibi, Türkiye'yi kurgulayan topluluğunda hem askeri başarılarla, hem de siyasi meşrulaştırıcılara ihtiyacı vardı. Ancak bütün bunların eyleme dönüşebilmesi için güçlü bir ekonomi ön koşuldu. Bu sebeple Türkiye kendi siyasal sınırlarını savaşarak elde ettikten sonra varlığını idame ettirebilmek için yeni bir savaşa atılmak, neredeyse sıfırdan bir ekonomik güç yaratmak zorundaydı (Alpay, 2008: 15). Yalnız, bu süreci daha iyi anlayabilmek için dış ticarete korumacılığı tarihsel olarak dönem dönem incelemekte fayda vardır.

3.8.1.1. Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1980'lere Kadar Dış Ticaret

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi hem çalışabilecek yaştaki insan nüfusunun azalmasına hem de ekonomik olarak önemli kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden tarıma dayalı üretim tarzıyla beraber, yüksek miktarlı dış borç ve istikrarsız bir ekonomi en kazı devralmıştır (Karaca, 2016: 73). Cumhuriyetin, ilk yıllarında, Lozan Antlaşması'nda öngörülen serbest ticaret politikası kapsamında liberal devlet politikaları uygulanmıştır. Antlaşmanın ekinde bulunan ticaret sözleşmelerinde Osmanlı Devleti gümrük tarifelerinin 5 yıllık bir zamanla uygulamada olması öngörülmüş bulunuyordu (Eğilmez ve Kumcu, 2015: 251).

Dış ticarete gümrüklerin etkisi belirlenirken 1929'a kadar Lozan Antlaşması'yla gümrük tarifeleri yükseltilemediği için ithalat yükselen fiyatlara rağmen cazip kalmıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin müdahaleci ve korumacı bir politika izlemek istemesine karşın tam olarak etkisini gösterememiş ve Türkiye 1929 yılına gelene dek etkili bir korumacı dış ticaret politikası izleyememiştir. Korumacı dış ticaret politikasının izlenememesi sonucu bu dönemde Türkiye dış ticareti sürekli olarak açık vermiştir (Alpay, 2008: 37).

1930'lu senelerde hükümet dış ticareti sıkı denetim altında yürütmeye gayret göstermiştir. 1929 tarihli yeni Gümrük Kanunu ile 1930 tarihli Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hükümete ithalatı kısıtlamada ve denetim altında tutmada yeni fırsatlar vermiştir. Bu fırsatlar; Türkiye'nin müşterilerinden ürün satın alabilmek, Türkiye'de üretilen malların ithalatına yasaklama getirmek, diğer ürünlerin ithalatını ticaret anlaşmalarına göre serbest bırakmak, dış ticaret fazlası bulundurmak ve ihraç mallarının niteliğini iyileştirmek ve çeşitliliklerini arttırmak şeklindedir. Böylelikle Türkiye'nin 1920'lerde oldukça ithalat yapan bir ülke imajı, 1930'larda bütün dünyada görülen iktisadi resesyon, serbest ticaretten uzaklaştırıcı ticaret politikası sınırlamaları ve Türkiye'ye göre dışsal olan bu sınırlamaların Ankara hükümetini belli politika değişiklikleri yönünde etkilemesiyle son bulmuştur (Alpay, 2008: 64- 65- 66).

1933 senesiyle birlikte, Türk hükümeti Türkiye'nin dış ticaretinde çok önem taşıyan ülkelerin neredeyse hepsiyle yeni ikili ticaret anlaşmaları imzalayınca, bu anlaşmalar çerçevesinde karşılıklı gümrük tarife indirimleri de söz konusu oldu. Bu indirimler ülkelere ve mallara göre farklı oranlarda belirlenmiştir. 1937 yılında gümrük tarifesinde genel olarak bir

düzenlemeye gidildi. Tüketim malları üzerindeki tarife oranları yükseltilirken, ara mallar üzerindeki tarife oranları azaltıldı. Bu düzenlemeyle üretim teşvik edilirken, hazır mal ithalatı sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple söz konusu olan değişiklik imalatı koruyucu bir önlem olarak algılanmalıdır (Alpay, 2008: 69).

1940 ve 1945 yılları arasındaki tarihsel süreç incelendiğinde Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesi her ne kadar cephelerde fiilen savaşmaması anlamına gelse de savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamıştır (Boratav, 2015: 83). Bu dönemde "Milli Korunma Kanunu" çıkarılmıştır. Savaş ortamının zor şartlarında yürürlüğe geçen bu kanun hükümete, özel işletmeleri kamulaştırma, ithalata ve yurt içi fiyatlarına tavan koyma, ihracata taban fiyat uygulama ve bazı temel malları karne ile dağıtma gibi geniş yetkiler veriyordu (Karaca, 2016: 75). Bu durum 1940 ve 1945 yılları, bütün üretim yapabilmekte olan sektörlerin ve milli gelirin daraldığını açıklamaktadır (Boratav, 2015: 88). Ayrıca, ithalat yarı yarıya azalmış, dış ticaret dengesi fazla vermiş, üretime dâhil olan mamul ara malı ile yatırım malları ithalatının azalışı, ülke ekonomisinin daralması enflasyonist ortam, savaş döneminden sonraki politikaların şekillendirilmesinde rol oynamıştır (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 59).

1946'lı yıllar, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde iktisadi bakımdan yeni bir dönüm noktasıdır. 16 senedir durmaksızın devam ettirilen kapalı, korumacı, dış dengeye bel bağlamış kendi iç dünyasına dönük iktisat politikalarının yavaş yavaş zayıflatıldığı; ithalatın serbestleştirilerek büyük oranda artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; bu nedenle dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur (Boratav, 2015: 96).

1947 ve 1954'lü yıllar, savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının sona erdiği; ekonominin görece bir durgunluk içinde inişli çıkışlı bir grafik sergilediği; ihracat mallarına ilişkin talepteki düşüş ve dış kaynakların belli bir seviye çizgisini geçmemesi nedeniyle oluşan dış tıkanıklığa tepki olarak ithalat kısıtlamalarına gidilmiş olan bir dönem olarak anlatılabilir (Boratav, 2015: 109).

Türkiye 1950'li yıllarda dış ticaretle dünyayla bütünleşmesini arttırdıkça ödemeler dengesindeki açığı da büyümeye başlamıştır. Bu dış açıkların 1955 yılında, kronikleşmeye doğru adım atması üzerine, büyük çoğunluğu sosyalist olan bazı ülkelerle ikili kliring anlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda dış ticaretin % 30 civarında bir miktar kliring anlaşmalarıyla yapılabilecek düzeye gelmiştir. Yine bazı Avrupa devletleriyle yapılan ikili anlaşmalar aracılığıyla bu devletlerin Türkiye'den alacakları malların döviz karşılığının bir

bölümü, bu ülkelerden yapılan ithalatın karşılanmasında kullanılmıştır. Ama bu uygulamalar da Türkiye'nin maalesef toplam dış ticaretinin daralmasını engelleyememiştir (Alpay ve Alkin, 2017: 110).

Takvimler 1958 yılını işaret ettiğinde ise, İstikrar Programı bağlamında 6-12 aylık ithalat kotaları koyulmuş ve bu kotalar aracılığıyla yatırım malları ve ara mallarına %40'ar, tüketim mallarına ise %20 pay bırakılmıştır. İhracatta çeşitli primli kurlar devam ettirilmiştir. Var olan kliring anlaşmaları sürdürülmüştür. Fakat takas işlemi sona erdirilmiştir. Dış ticaret, konvertibl paralarla ve çok taraflı olarak yürütülecektir. Ayrıca hükümet 1956 yılında tedavüle geçirdiği iç fiyat kontrollerini kaldırmıştır. Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin ürün ve hizmetlerinin fiyatlarına ortalama %50 oranında zam yapılmış ve açıkların denetim altına alınmasına çalışılmıştır. 1958 İstikrar Programı'nın uygulanmaya başlanmasıyla, dış ekonomik ilişkilerdeki sorunlar geçici olarak giderilmiştir. Dış kredilerin açılması ve ihracatın artış göstermesiyle birlikte ithalat da yeniden artmıştır. Bu duruma paralel olarak dış ticaret açıkları da artış göstermiştir (Alpay ve Alkin, 2017: 112- 113). 1950'li yıllardan 1959 yılına kadar kur politikası, ithal ikameci politika oldukça etkin şekilde kullanılmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2015: 255).

1960 sonrası dönem daha önceki hükümet politikalarının tam tersine liberal ekonomi politikalarının yürüdüğü ve devletin ekonomik hayata aktif olarak müdahale ettiği bir dönem olmuştur. 1958 yılı istikrar kararlarıyla ülkedeki üretimin kendine yeterli hale gelmesi ve dış ödemeler dengesinde yaşanan problemlerin çözülmesine ilişkin bazı kararlar alınmıştır. Bu kararların uygulanması amacıyla askeri hükümet 1960 yılında ithal ikameci sanayileşme stratejisini başlatmıştır. Bu politikayla amaçlanan hedef ülkenin ithal ettiği ürünlerin yurt içinde üretimini sağlamak ve ülkenin dış ticaret kaybını azaltmaktır. Fakat 1980 yılına kadar uygulanmasına devam eden ithal ikameci politikalar ile hedeflenen başarı sağlanamamış, ithal ara malı ve yatırım malı ihtiyacı nedeniyle ülke döviz darboğazına girmiştir. Uygulanan korumacı politikalar yerel endüstrinin gelişimini engellemiş, rekabetten uzak yerel endüstriler yüksek maliyetli ve verimsiz bir endüstrinin oluşumunu kaçınılmaz kılmıştır. Bu yıllarda Türkiye'de birçok malın ülkeye girişi yasaklanmış ve bazı malların ithalatına miktar kotası getirilmiştir. Sermaye hareketlerinin yasaklanması nedeniyle yurt dışındaki gerçek döviz kuru fiyatlarıyla ülkedeki fiyatlar arasındaki mesafe gittikçe artış göstermiştir. İthal malların yerine yerli malların üretilmesine geçilmesi ve gelecekte ihracat kapasitesinin artırılması amacıyla konulan bunca yasağa rağmen ülkedeki gelişmemiş teknoloji ve üretim için aramalı ihtiyacı

üretim kapasitesinin artmasını engellemiş ve sadece temel üretim maddeleri üretimi sağlanabilmiştir (Karaca, 2016: 80- 81).

3.8.1.2. 1980'li Yıllardan Günümüze Kadar Dış Ticaret

Türkiye'nin iktisat politikasında yapısal değişikliklere neden olan 24 Ocak 1980 kararları ve bu kararların amaçları ve anlamı üzerine de durmak gerekirse temel amacı, mal para ile döviz piyasalarına devlet müdahale etmesini en asgari seviyeye indirmek ve iktisadi yaşama serbest piyasa düşüncesini yerleştirmektir. Fakat Türkiye'nin bütün problemlerini çözümleyememesiyle berabere pozitif doğrultuda hareket eden kesin ve açık bir şekilde düşünce değişikliği oluşturduğu anlaşılabilmektedir (Alkin, 2010: 103).

Türkiye 1981 yılıyla birlikte 1982 ve 1983 yılında İstikrar Programı askeri rejimin baskısında iken ilk önceliği, hızla ihracatında artış gösterecek tedbirleri yürürlüğe geçirmesi ve düzenli dış borç ödeyebilir, böylece dış finans piyasalarına güven verir vaziyete gelmesine verdi. Dünya piyasasındaki tarım ürünleri dış ticaret hadlerindeki aşırı (%50 kadar) yükselişten ötürü, artık tarımsal ihracat geliri artışıyla yeterli döviz kazanma fırsatı yoktu. Bu durumdan dolayı ihracat artış vaziyetinin sınai mamullere ve hizmetlere dayandırılması gerekmektedir. Özel sanayideki büyük atıl kapasiteler, taze dış krediler ve girdi ithalinin çok basit bir hal alması sayesinde harekete geçirilebilecekti. Bu süreçte “ihracata dönük büyüme ya da ihracata dönük sanayileşme”, biçiminin kamuoyunda pazarlandığı “marka”sı oldu. Özellikle, içerideki ve dışarıda ki müsait ortama Ortadoğu'daki müsait olan durumlar da eklenince, sınai mamul ihracatıyla beraber hizmet (turizm, taşıma, müteahhitlik) ihracatı da gelişme göstermiştir (Kazgan, 2009: 132).

1984 yılında IMF denetiminin ve resmi kaynaklardan verilen kredilerin bitmesi, tesadüfi bir rastlantıyla, askeri rejiminde Kasım 1983 seçimlerinde yerini “yarı-buçuk” demokrasiye terk etmesiyle beraber olmuştur. Ekonomide serbestleşmenin yürütülmesi, böylece askeri rejimin baskılarının son bulduğu bir dönemle örtüşmüştür. 1984 yılından sonra mal-hizmet ve sermaye, para ile döviz piyasalarında serbestleşme sürecinden sonra ivme kazandı. İthalattaki serbestleşme, miktar sınırlamalarının yerini gümrük vergisi artı fonlar yoluyla fiyat korumasına teslim etmesiyle başladı; gümrük vergileri yaklaşık olarak yarı yarıya indirildi (%76,3'ten %48,9'a). TL'nin tartılı reel efektif değerinin düşürülmesi, ithalat serbestleşmesi bir ithalat patlamasına sebebiyet vermesin diye 1988 yılına kadar devam ettirildi. 1980'li yılların son çeyreğinde ithalatta (liberasyon) serbestleşme oranı %94'e çıkmıştı. İthalat serbestleştirilirken bu süreçte ihracattaki vergi iadeleri, Türkiye'nin

imzalamış olduğu GATT sübvansiyon sözleşmesiyle çelişki içerisinde olması sebebiyle önce indirildi, 1988 yılında da son verildi (Kazgan, 2009: 137- 138).

1989 yılı, 1991 yılının sonuna kadar devam eden ve 1994'te tekerrür eden şiddetli bir krizle sonlanan 4 senelik yeni bir sürecin başlangıç evresinin gerçekleştirildiği yıl olmuştur. Bu dönemin Körfez Kriz Savaşı ve Irak ambargosuyla devam eden çok kötü bir süreç olduğunu, buna 1990 ve takip eden yıllarda başta ABD ve Japonya'nın yoğun durgunluğunun eklendiğini belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda, 1987 sonrası dönemde sermaye hareketlerinin dünyada almış olduğu yeni biçim, kazandığı ivme ve Çevre ülkelerinin finans piyasasında yüksek kar arayışına geçmesi, 1980'lerin son yıllarının bir diğer gerçeğidir. Bu yeni dönemde "ihracata dönük büyüme" faiz arbitrajı yöntemiyle sermaye ithaline dayalı "ithalata dönük büyüme"ye bıraktı. Dış karar merkezlerinin sermaye ihracı gereklerine Türkiye tam uyum sağlamıştır (Kazgan, 2009: 148-149).

1989'da Türkiye içinde bulunduğu krizi tam anlamıyla üzerinden atamamışken Berlin Duvarı yıkılıyor ve Doğu Bloku paramparça oluyordu. Bunu 1991'de SSCB'nin dağılışı ve tarihe karışması takip etmişti. Bu iki önemli hadise dünyada ve dünyadan da Türkiye'yi etkileyen ekonomi mantalitesinde ve politikalarında köklü dönüşümlere neden olmuştur (Kazgan, 2009: 153).

Böylece 1990'lı yılların dünyası Türkiye için, aynen 19. yüzyıl kapitalizminde olduğu gibi, mal ve sermaye hareketlerinin her haliyle serbestleşmesi demek olmuştur. Rekabet gücü başarının tek öngörüsü olmuş; "insan" neredeyse ekonomiden toplum anlayışından dışlanmış, orta derece ya da az gelişmiş bütün ülkeler aynı düzlemde en güçlü ülkelerle aynı rekabet ortamına sürüklenmiş; toplum sorun ve problemlerine duyarsız, mekanik bir yeni neo-klasik piyasa anlayışı sermaye ile beraber küreselleşme sürecine girmiştir (Kazgan, 2009: 155).

1990'da küresel ekonomideki görülen durağanlık, Körfez Savaşı (1990-1991) ve Türkiye'deki yüksek olan enflasyon seviyesi ülkedeki ekonomik parametreleri olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler ışığında 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte ekonominin yeniden düzenlenmesi ve istikrarı için 5 Nisan 1994'te (5 Nisan Kararları) yeni bir ekonomik paket devreye sokulmuştur. Türk Lirasının yeniden devalüasyonu ile birlikte ihracat oranlarında önemli derecede artışlar gerçekleşmiş; ilerleyen süreçte Türkiye 1995 yılında DTÖ'ye, 1996 yılında Gümrük Birliğine üye olmuştur. Gümrük Birliği Anlaşması'nın aradan geçen süre içerisinde Türkiye için beklenen olumlu sonuçları gün yüzüne çıkarmadığı söylenebilir. Çünkü, AB sanayi ürünlerinin gümrüksüz ülkeye giriş yapması dış ticaret

açığının artmasına neden olmuştur. Bunun yanında 1999 Asya Krizi ve Türkiye’den gerçekleşen sıcak para çıkışları ekonomik dengeleri alt üst etmiş aynı yıl IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır. Türkiye’nin dış ticaret hacminin 1990 ve 2000 yılları arasında artış sağlamasına rağmen bu daha çok ithalata bağlı olarak gelişen bir ticaret hacmi olmuştur denilebilir (Özdemir vd., 2016: 164-165).

2001 yılında Türkiye ekonomik yönden ülke dışından gelen etkilerin de güdülemesiyle ekonomik kriz ile tanışmıştır (Alpay ve Alkin, 2014: 198). Bu dönemde yaşanan ekonomik krizde Türkiye ekonomisi daralmış, faiz haddi ve döviz kuru sığramış, TCMB’nin döviz rezervleri erimiş ve işsizlik de gözle görülür biçimde artmıştır (Özatay, 2015: 557).

2001 yılında ekonomi %9,5 oranında daralma sergilemiş ve reel sektör bu küçülmeden önemli derecede etkilenmiştir. Bütçe açıkları da artış sergileyerek milli gelire oranı %16,5 seviyesine ulaşmıştır. İstikrar programlarının başarısızlıkla sonuçlanması sebebiyle IMF ile imzalanan stand-by anlaşması yeniden ele alınarak Nisan 2001 yılında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ismiyle yeni bir istikrar programı oluşturularak uygulamaya geçirilmiştir (Karaca, 2016: 103).

2002’li yıllar önceki dönemlerin batıyı örnek alan ekonomi politikalarının benimsendiği Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın onaylandığı ve uygulamanın sürdürüldüğü ve IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yakın markajıyla devam eden neo liberal ekonomi politikalarının sürdürüldüğü bir dönemdir (Sakarya, 2014: 247).

2002-2007 senesinde istikrarlı büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. GSMH 2002 yılıyla kıyas edildiğinde 2007 yılında ortalama 2,5 kat artış göstermiştir. İhracat 36 milyar dolardan 107 milyar dolar seviyesine, ithalat ise 50 milyar dolardan 170 milyar dolara yükselmiştir. Küresel yapı ile bütünlük sağlayan Türkiye ekonomisi bu dönemde ihracat ve ithalat oranlarını artırmış, fakat enerji alanındaki altyapı yetersizliği ihracatın ithalatı karşılama oranının azalış oluşturmaya sebebiyet vermiştir (Sakarya, 2014: 247).

2008 yılında finans piyasalarını sarsan ABD kaynaklı emlak piyasası çöküşü ve daha sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan para ve sermaye piyasalarına yayılan küresel finans krizi Türkiye ekonomisini de olumsuz açıdan etkilemiştir (Telli, 2015: 45).

2010 yılı küresel ekonomide aşamalı olarak toparlanmanın devam ettiği yıl olmuştur. Bu süreçten, gelişmekte olan ekonomiler daha hızlı ve istikrarlı biçimde istifade etmiştir. (Telli, 2015: 46).

Türkiye ekonomisinde, krizin atlatılmasından sonra faiz oranlarında aşama aşama inişler olmuş, krizin ilk safhasında gerçekleşen likidite daralması düzeltilmiş, reel sektöre kredi teminatında canlanmalara oluşmuştur. Kredilerin bankaların yükün aktiflerindeki oranı artışa geçtiği gibi, takip edilen alacakların toplam kredilerdeki payı da düşüşe geçmiştir.

İhracat ile ithalat özellikle 2010 ve 2011’de 2009’lu yıllara göre artış göstermiş, bu duruma ek olarak ithalattaki yükseliş hızı ihracata nispeten daha fazla olmuştur. Kriz yıllarında AB ülke gruplarında yaşanmakta olan talep daralması sebebiyle, Türkiye ihracat pazarlarını farklılaştırma ve renklendirme planlaması dâhilinde Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yönelik ihracat oranını yükseltmede başarı sağlamış ve bu doğrultuda toplam ihracat artışındaki durağanlaşma evresini sınırlandırmıştır (Bayrak ve Kanca, 2013: 18).

2012 yılında ihracat Türkiye ekonomisinde büyümenin temel yapı taşı olmuş. Ekonomik büyüme iç talebin düşürülmesiyle, net ihracattaki yükselişle elde edilmiş, ihracatın ithalattan daha çok yükselişe geçmesini açıklayan bu mevzu ekonomik büyümenin gelişmesine önemli derecede aksiyon sağlamıştır. 2001 ekonomik küresel kriz sonrası hız kesmeksizin yükseliş grafiği çizen ihracat oranı, küresel ekonomik krizin tesiriyle 2009 yılında aşağı yönlü düşüşe geçse de 2010 yılı sonrası tekrardan yükselişe geçmiştir. 2002’de 36 milyar Dolar seviyesinde oluşan ihracat rakamı 2012’de 152.6 milyar Dolar olmuştur (Karagöl, 2013: 75). Ayrıca, üretim ile ihracatın, ithalatla olan ilişkisini minimum seviyeye indirmek maksadıyla, ara malı ile yatırım mallarında yurtiçi üretim kapasitesini fazlaştıracak politikaların da yapılmasına başlanmıştır. Dönem içinde tarife dışı engeller (anti damping) uygulaması da yapılmış ve özellikle Uzakdoğu’dan gelen ucuz ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2015: 260).

2013 yılında Türkiye’nin dış ticaretine bakıldığında ihracatı, 163 milyar dolar olmuş. İthalatı da, 243,3 milyar dolar seviyesinde olmuştur (Arzova vd., 2014: 24). Ayrıca, 2013 yılında, Türkiye’nin dış ticaret politikası çerçevesinde STA imzalaması ülkenin ticaret politikası açısından yaşanan önemli gelişmeler arasında yer almaktadır (Özkurt ve Akses, 2013: 4).

2014 yılında finansal istikrar ile tasarrufların artış sağlamasına amaç edinen ekonomi politikaları ile TCMB’nin dikkatli ve temkinli sıkı para politikası ile oluşmakta olan küresel, bölgesel ve siyasi koşullarla mücadele eden Türkiye ekonomisinde durağan bir yıl yaşanmıştır. Bu durağanlaşma ekonomide tatbik edilen politikalarda dış ticaret faaliyetlerinde belirleyici unsur olmuş ve ithalat tarafını şekillendirmiştir. İhracatı etkileyen durum ise önem

arz eden ihracat pazarlarında gün yüzüne çıkan jeopolitik olaylar olmuştur (Gürlehel, 2015: 29). Özellikle çevre ülkelerde gelişen jeopolitik olaylar ekonomiyi negatif yönden etkilemiştir. Rusya- Ukrayna ihtilafı ve devamında yürürlüğe koyulan ambargolar sonucu kuzey ülkeleri ile olan ticari ilişkileri zarar görmüştür. Ayrıca güney komşularımızdan Irak ve Suriye’de oluşan IŞİD terör örgütü olayları bölgesel ticaret ve ekonomik ilişkiler hususunda negatif etki yaratmıştır. Rusya, Ukrayna, Suriye ve Irak ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerin gerilemesi 2014 yılında Türkiye ekonomisinin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir (Gürlehel, 2015: 26).

2015 yılında iki genel seçimin yarattığı uzun süreli bekle gör dönemi ile terör olayları ve jeopolitik gelişmelerin güven ve beklentileri olumsuz yönde etkilemesi dış ticareti etkilemiş ve Türkiye’nin dış ticaretinde göreceli durağan bir yıl yaşanmıştır (Gürlehel, 2016: 26). Dış ticareti etkileyen bir diğer önemli etken ekonomide uygulanan korunma önlemleri ile Türk Lirası’nın değer kaybı dış ticaret faaliyetlerinde belirleyici etken olmuş ve özellikle ithalat bacağına biçimlendirmiştir (Gürlehel, 2016: 29).

Diğer taraftan, 2015 yılı Mayıs ayında 1 Ocak 1996 yılından beri devam eden Gümrük Birliği anlaşmasının değiştirilmesi hususundaki adımlar Brüksel’de mutabakat zaptının imzalanmasıyla atılmıştır. Bu güncelleme niyetiyle tarım, hizmetler ve kamu alımları sektörlerinin mutabakata eklenmesi, AB’nin üçüncü dünya ülkeleriyle imzaladığı ve imzalayacağı STA’lara Türkiye’nin direkt olarak taraf olmasının sağlanması, Türkiye’nin karar alma noktalarında yer edinmesidir (Mert vd., 2017:134).

2016 yılı Türkiye açısından zorlu geçen bir süreç olmuş, küresel ekonomideki resesyon, jeopolitik konularda bilhassa siyasi konulardaki olumsuzlukların devam ede gelmesinin yanında, ülkemizde yaşanmış olan terör hadiseleri ile darbe girişimi ekonomiyi negatif açıdan etkilemiştir (Mert vd., 2017: 34).

Dış ekonomik ilişkiler 2016 yılında siyasi mevzuların ekonomik aktivite gölgesi altında şekillenmesiyle, yurtiçi ve yurtdışı piyasalar inişli yokuşlu bir tablo oluşturmuştur. Özellikle, en büyük ticaret ortaklığımız neticesinde AB ülkelerine ihracatımız, pozitif yöne doğru hareketlilik sergilemesine rağmen ihracata dayalı sektörlerin ithal mamul ile ara mallarına tabi olması Türk Lirası’nda ki değer kayıplarının ihracat üzerindeki pozitif aksiyonunu daraltmıştır. İthalattaki düşüş de ise dış piyasalardaki resesyon, yurtiçi ekonomik hareketliliğin durağanlaşmasına bu doğrultuda petrol fiyatlarında gerilemeye ve enerji fiyatlarındaki düşüşe sebebiyet vermiştir. Üretimde yurtiçi ikamenin desteklenmesiyle

tüketimin iç piyasaya doğru hareketlenmesi ithalatı düşüren diğer bir etken olmuştur (Mert vd., 2017: 135).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde Serbest Ticaret politikaları ile korumacı politikaların Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri ampirik olarak ortaya konulacaktır. Ampirik analiz öncesi ilk olarak bu konuda yapılmış çalışmalarını içeren yabancı literatür ve Türkiye'de yapılmış benzer çalışmalarını özetleyen literatür taraması verilecektir.

4.1. Literatür Özeti

Serbest ticaret politikaları ve korumacılık politikaları, literatürde ithalat-ihracat verileriyle analiz edilmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak ithalat-ihracat verilerinin ekonomik büyümeyle ilişkilendirilmesi üzerinden serbest ticaret ve korumacılık politikaları yorumlanmıştır. İlgili çalışmalar şu şekildedir:

Tablo 14. Literatürdeki Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişken(ler)	Yöntem ve Ülke(ler)	Bulgu(lar)
Ramos (2001)	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme.	Portekiz (1865-1998) Granger nedensellik testi analizi.	Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi teyit edilememiştir. İhracatın üretim artışıyla ve ithalatın büyümeyle bir ilişkisi görülmemiştir.
Yapraklı (2007)	Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme.	Türkiye (1990-1 ve 2006-4) Johansen eş-bütünleşme analizi.	Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme uzun dönemde ekonomik büyüme ticari açıklıktan pozitif, finansal açıklıktan negatif olarak etkilenmekte olduğunu tespit etmiştir.
Gerni, Emsen ve Değer (2008)	İthalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1989-2007) nedensellik testleriyle analizi.	İthalatın toplam mal ihracatının önemli bir determinantı olduğu gözlenmiştir.
İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009)	Türkiye'nin büyüme aksiyonunda ihracat ve ithalatın etkisi.	Türkiye (1989-2007) GSYİH' sının büyüme dinamiğine ihracat ve ithalatın katkısı analizi.	Daralma sürecinden genişleme evresine geçerken ihracat baskın rol oynamaktadır, ekonomi genişleme evresinde iken bu sürecin sürdürülmesinde ihracat ve ithalat birlikte katkı sağlamaktadır.
Genç, Değer ve Berber (2010)	Beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1980-2007) Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile analizi.	Türkiye ekonomisinin ihracatında görülen yapısal değişime paralel olarak daha fazla beşeri sermayeye gereksinim duyulmaktadır.
Şimşek ve Kadılar (2010)	Beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1960-2004) nedensel ilişki, eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri analizi.	Türkiye'de bir taraftan uzun dönemde ihracattaki artış ve beşeri sermaye birikimi, uzun dönemli büyümeyi desteklerken diğer taraftan da GSYİH'deki artışın beşeri sermaye beslediği tespit edilmektedir.

Taştan (2010)	Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1985-01- 2009-05) frekans-alanı nedensellik testleri kullanılarak analiz edilmiştir.	Yüksek frekanslarda farklı nedensellik sıralamaları ortaya çıksa da uzun dönemde nedenselliğin yönü sanayi üretimi büyüme oranından ihracat büyüme oranına doğru olduğu ayrıca, ithalat büyüme hızının sanayi üretimi büyüme hızının Granger-nedeni olduğu tespit edilmiştir.
Yılmaz (2010)	Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme.	GSYİH (1991Q1-2007Q3) Granger Nedensellik testleri yardımıyla analiz.	Doğrudan yabancı yatırımların zayıf da olsa ihracatı ve ithalatı takip ettiği, ancak doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir.
Gökmen ve Temiz (2010)	İhracat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1950-2009) senelik zaman serisi verileri, ADF birim kök sınaması, Johansen eşbütünlük sınaması, vektör hata düzeltme modeli (VECM) ve Granger nedensellik testleri kullanılarak analiz.	Reel ihracat ve ekonomik büyüme arasında hem uzun dönemde, hem de kısa dönemde nedensellik ilişkisi vardır. Bu nedenselliğin yönü ise ekonomik büyümeden (reel GSYİH) ihracata doğru olduğu tespit edilmiştir.
Sandalcılar (2012)	Brıc ülkelerinde ekonomik büyüme ve ihracat.	BRIC Panel eşbütünlük, panel birim kök ve panel nedensellik testleri kullanılarak analiz.	Kısa dönemli ve uzun dönemli nedensellik analizlerinde ilişki ihracattan ekonomik büyümeye doğru olduğu; tersi durumda anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir.
Gül ve Kamacı (2012)	Dış ticaret ve büyüme.	Gelişmekte olan ülkeler (1980-2010 ve 1993-2010) panel veri analiziyle test edilmiştir. Durağanlığı test etmek için LLC ve IPS Panel birim kök testleri ve Pedroni eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testi kullanılarak analiz.	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, büyümeden ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Göçer ve Hepkarşı (2013)	İhracat ve büyüme.	Türkiye (1989Q-1 ve 2013Q-1) Toda-Yamamoto nedensellik analizi ve çoklu yapısal kırılmalı eşbütünlük testi uygulanarak analiz.	İhracattaki %10'luk artışın milli geliri %2.7, sabit sermaye yatırımlarındaki %10'luk artışın milli geliri %1.4, işgücündeki %10'luk artışın milli geliri %2.9 ve dünya milli gelirindeki %10'luk artışın milli gelirin %0.6 oranında arttırdığı, tespit edilmiştir.
Çamurdan (2013)	Türkiye'de 1999-2013 dönemi için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1999-2 ve 2013-1) Johansen eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testi uygulanarak analiz.	Türkiye'de ihracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğu buradan hareketle büyüme için ihracat, ihracat için ithalat gerekliliği ve dolayısıyla da büyümenin aynı zamanda bir ithalat fonksiyonu olduğu ayrıca bir nedensellik döngüsü olduğu sonucu tespit edilmiştir.
Özcan ve Özçelebi (2013)	İhracat dayalı büyüme.	Türkiye (2005-1 ve 2011-1) Johansen eşbütünlük modeli kullanılarak analiz.	İhracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.
Fojtikova (2014)	İhracat performansı ve büyüme.	Avrupa (1999-2012) regresyon analiz.	İhracatın GSYİH ile bölünmesi ve EURO bölgesindeki 17 ülkenin ihracat performansının kişi başına düşen ihracat olarak artması, ölçülen 12 EURO bölgesi ülkelerindeki ihracat performansında bir artış olduğunu tespit etmiştir .

Alaoui (2015)	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme.	Fas (1980-2013) vektör hata düzeltme modeline (VECM) dayanan Granger nedensellik testi analiz.	İhracattan ithalata yönelen tek yönlü nedensellik ve ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki yönsüz nedenselliği tespit edilmiştir.
Kaya ve Şahin (2015)	Dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme.	BRIC (1995-2013) panel eşbütünleşme testi, Pedroni ve Kao eşbütünleşme metoduyla analiz.	BRIC ülkelerinin ekonomik büyümeleri ile dış ticaret hacmi arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Aydın (2015)	Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme.	Türkiye (2002Q-1 ve 2014Q-2) VAR modeli oluşturularak analiz.	Türkiye'de ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. İthalat itişli büyüme, büyüme çekişli ithalat yaklaşımlarının Türkiye için geçerli olduğu tespit edilmiştir.
Ekinci, Tüzün ve Kahyaoğlu (2015)	Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme.	Türkiye (1990-2010) Markov Değişim tekniği yaklaşımıyla analiz.	Dışa açık ekonomik büyüme stratejisi dış ticaret hadlerinin ülke lehine olmasına bağlı olduğu tespit edilmiştir.
Acaravcı ve Kargı (2015)	Türkiye'de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1995-2012) ADF birim kök testi, eşbütünleşme ilişkisini test etmek için ARDL sınır testi yaklaşımı ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde Granger nedensellik testi modeli analiz.	İhracatta ürün çeşitlendirmesi değişkeninden ekonomide dışa açıklık oranı değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken diğer değişkenler arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.
Şerefli (2016)	Dış ticaret ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1975-2014) Granger nedensellik ve birim kök testi modeli ile analiz.	Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide, ülkeye ve döneme göre ilişkinin yönünün ve öneminin değişebileceği tespit edilmiştir.
Yüksel ve Zengin (2016)	Gelişmekte olan ülkelerdeki ithalat, ihracat ve büyüme.	Arjantin, Brezilya, Çin, Malezya, Meksika ve Türkiye (1961-2014) Engle Granger eş entegrasyon analizi, Vektör Hata Düzeltme ve Toda Yamamoto nedensellik modeli ile analiz.	İthalat, ihracat ve büyüme oranları arasındaki nedensellik ilişkisi gelişmekte olan bütün ülkeler için aynı olmadığı tespit edilmiştir.
Pata (2017)	Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme.	Türkiye (1971-2014) Toda-Yamamoto nedensellik testi, genelleştirilmiş etki-tepki ve varyans ayrıştırma modeli ile analiz.	Kısa dönemde ihracat, ithalat ve dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru pozitif tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Alaoui (2015), ihracat, ithalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2013 yılları arasında Fas ekonomisi üzerinden eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yaparak test etmiştir. Eşbütünleşme sonuçları, bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. Kısa vadeli nedensellik için ise, ekonomik büyüme ve ithalat arasındaki iki yönlü nedensellik, ihracattan ithalata yönelen tek yönlü nedensellik ve ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki yönsüz nedenselliği tespit edilmiştir.

Fojitikova (2014), ihracat performansı ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1999-2012 yılları için EURO bölgesi üzerinden test etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ihracatın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile bölünmesi ve Euro bölgesindeki 17 ülkenin ihracat performansının kişi başına düşen ihracat olarak artması, ölçülen 12 Euro bölgesi ülkelerindeki ihracat performansında bir artış olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Gries ve Redlin (2012), 1970-2009 yılları arasında 158 ülke üzerinden ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi GMM tahmini ile panel eşbütünleşme ve panel hata düzeltme modelleri kullanarak analiz etmiştir. Bağımlılığın her iki yönü için dengeden sapmanın kısa vadede düzeltilmesi ile açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişkiyi göstermektedir. Uzun dönem katsayıları, açıklıktan büyümeye ya da büyümeden açıklığa doğru olumlu bir anlamlı nedenselliğe işaret etmektedir, bu durum, uluslararası entegrasyonun uzun vadede büyüme için yararlı bir strateji olduğunu göstermektedir. Uzun vadeli etki çoğunlukla pozitif ve anlamlı olarak kalırken, kısa dönemli düzeltme gelir düzeyi arttıkça olumlu olmaktadır. Düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin farklı ticaret yapılarının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Ağayev (2011), ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testlerini kullanarak on iki Sovyetler Birliği eski üyesi geçiş ekonomisi üzerinde uygulamıştır. Yapılan analizler sonucunda ise ihracat artışının ekonomik büyümeye neden olmadığı fakat ekonomik büyümeden ihracat artışına doğru nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Ramos (2001), ithalat- ihracat- büyüme arasındaki ilişkiyi 1865-1998 yılları arasında Portekiz ekonomisi için incelemiştir. Granger nedensellik analizlerinin kullanıldığı çalışmada, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi teyit edilememiştir. İhracatın üretim artışıyla ve ithalatın büyümeyle bir ilişkisi görülmemiştir.

Türkiye'nin dış ticareti üzerine ihracat, ithalat ve büyüme üzerine yapılan ampirik literatür şu şekilde ifade edilebilir:

Pata (2017), Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1971-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi, genelleştirilmiş etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizlerinin kullanıldığı çalışmada, kısa dönemde ihracat, ithalat ve dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru pozitif tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Yüksel ve Zengin (2016) ise, gelişmekte olan altı ülkenin (Arjantin, Brezilya, Çin, Malezya, Meksika ve Türkiye) ithalat, ihracat ve büyüme oranları arasındaki ilişkiyi Engle Granger eş entegrasyon analizi, Vektör Hata Düzeltme ve Toda Yamamoto nedensellik modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, Brezilya ve Meksika'da üç değişken arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır. Öte yandan, Arjantin'de ihracat artışının yüksek büyümeye neden olduğunu, Çin ve Türkiye'de ithalattan ihracata nedensel bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Malezya'da ihracatın daha fazla ithalata neden olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple ithalat, ihracat ve büyüme oranları arasındaki nedensellik ilişkisi gelişmekte olan bütün ülkeler için aynı olmadığı tespit edilmiştir.

Şerefli (2016), Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1975-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Granger nedensellik ve birim kök testi analizlerinin kullanıldığı çalışmada, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi teyit edilememiştir. Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide, ülkeye ve döneme göre ilişkinin yönünün ve öneminin değişebileceği tespit edilmiştir.

Acaravcı ve Kargı (2015) Türkiye'de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testi modeli ile analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda ihracatta ürün çeşitlendirmesi değişkeninden ekonomide dışa açıklık oranı değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken diğer değişkenler arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Ekinci, Tüzün ve Kahyaoğlu (2015), Türkiye de dış ticaret ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif ve negatif etkisi Markov değişim tekniği yaklaşımıyla ekonomik büyümenin göstergesi olarak imalat sanayi üretim endeksi,

rejim veya geçiş değişkeni olarak da dış ticaret hadleri analiz edilmiştir. Dışa açık ekonomik büyüme stratejisi dış ticaret hadlerinin ülke lehine olmasına bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz ve Aydın (2015), Türkiye’de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2002-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. Granger nedensellik ve Var modeli ile analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisini elde etmişlerdir. İthalat itişli büyüme, büyüme çekişli ithalat yaklaşımlarının geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Kaya ve şahin (2015), BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) lkelerinin 1995-2013 yılları arasında dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel eşbütünleşme testi, Pedroni ve Kao eşbütünleşme metoduyla analiz etmişlerdir. BRIC lkelerinin ekonomik büyümeleri ile dış ticaret hacmi arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Ger ve Hepkarşı (2013), Türkiye’de ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2013 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. Toda- Yamamoto nedensellik ve çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. İhracattaki %10’luk artışın milli geliri %2,7, sabit sermaye yatırımlarındaki %10’luk artışın milli geliri %1,4, işgücündeki %10’luk artışın milli geliri %2,9 ve dünya milli gelirindeki %10’luk artışın milli gelirini %0,6 oranında arttırdığını, reel döviz kurundaki artışın milli gelir üzerindeki etkisinin oldukça küçük olduğunu tespit etmişlerdir.

amurdan (2013), Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1999-2013 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Türkiye’de ihracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğunu buradan hareketle büyüme için ihracat, ihracat için de ithalatın gerekliliğini ve dolayısıyla da büyümenin aynı zamanda bir ithalat fonksiyonu olduğunu ayrıca bir nedensellik döngüsü oluşturduğu sonucunu tespit etmiştir.

zcan ve zelebi (2013), ihracata dayalı büyümeyi incelediği çalışmasında 2005-1 ve 2011-1 dönemleri için Türkiye zerine Johansen eşbütünleşme modeli kullanılarak ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular sonucunda, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini tespit etmişlerdir.

Gl ve Kamacı (2012), dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında 1980-2010 ve 1993-2010 dönemleri için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler

üzerine dış ticaretin büyüme üzerine etkisini panel veri modeliyle analiz etmişlerdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, büyümeden ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Öte yandan, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ve ihracattan büyüme doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu tespit etmişlerdir.

Sandalcılar (2012), BRIC ülkelerinde ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişki Panel eşbütünleşme, Panel birim kök ve Panel nedensellik analizi ile test etmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda kısa dönemli ve uzun dönemli nedensellik analizlerinde ilişkinin ihracattan ekonomik büyüme doğru olduğu; tam tersi durumda anlamlı bulunmadığını tespit etmiştir.

Temiz ve Gökmen (2010), Türkiye’de ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2009 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. ADF birim kök sınaması, Johansen eşbütünleşme sınaması, Vektör hata düzeltme modeli (VECM) ve Granger nedensellik testi ile modeli analiz etmişlerdir. Reel ihracat ve ekonomik büyüme arasında hem uzun dönemde, hem de kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olduğunu bu nedenselliğin yönünün ise, ekonomik büyümeden (reel GSYİH) ihracata doğru olduğunu tespit etmişlerdir.

Yılmaz (2010), çalışmasında dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testleriyle incelemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar düşük düzeyde dahi olsa ithalat ve ihracatı takip etmektedir. Fakat doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi ve ithalattan ihracata doğru da tek yönlü nedensellik ilişkisini tespit etmiştir.

Taştan (2010), Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985-2009 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Frekans-alanı yöntemleri ve Kosepktrum ve faz uyumu kareleri gibi temel spektral tekniklerin yanı sıra, Geweke (1982, 1984), Hosoya (1991, 2001) ve Breitung-Candelon (2006) tarafından geliştirilen frekans-alanı nedensellik modeli ile analiz etmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, yüksek frekanslarda farklı nedensellik sıralamaları ortaya çıksa da uzun dönemde nedenselliğin yönünün sanayi üretimi büyüme oranından ihracat büyüme oranına doğru olduğu ayrıca, ithalat büyüme hızının sanayi üretimi büyüme hızının Granger-nedeni olduğunu tespit etmiştir.

Temiz (2010), Türkiye’de reel ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1965-2009 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Johansen eşbütünleşme, Vektör hata düzeltme modeli, Granger nedensellik modeliyle analiz etmiştir. Reel ihracat ile reel Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olduğu, Vektör hata düzeltme modelinde, hata düzeltme katsayılarının negatif anlamı olması dolayısıyla, reel GSMH artışı ile reel ihracat artışının uzun dönem patikalarından sapmalarının kısa dönemli olduğu; Granger nedensellik sınaması sonucunda, değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin, reel GSMH artışından reel ihracat artışına doğru olduğunu tespit etmiştir.

Şimşek ve Kadılar (2010), Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960- 2004 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Eşbütünleşme ve hata düzeltme testi modeliyle analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, bir taraftan uzun dönemde ihracattaki artış ve beşeri sermaye birikimi, uzun dönemli büyümeyi desteklerken diğer taraftan da GSYİH’deki artışın beşeri sermaye beslediğini tespit etmişlerdir.

Genç, Değer ve Berber (2010), Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. İhracattan beşeri sermayeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ve Türkiye ekonomisinin ihracatında görülen yapısal değişime paralel olarak daha fazla beşeri sermayeye gereksinim duyulduğunu tespit etmişlerdir.

İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009), Türkiye’de büyüme dinamiğinde ihracat ve ithalatın etkisi arasındaki ilişkiyi 1989-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. GSYİH’sının büyüme dinamiğine ihracat ve ithalatın katkısını analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular sonucunda daralma döneminden genişleme dönemine geçerken ihracatın baskın rol oynadığını, ekonominin genişleme döneminde ise bu sürecin sürdürülmesinde ihracatın ve ithalatın birlikte katkı sağladığını fakat ihracatın ve ithalatın söz konusu katkılarının azalma eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir.

Geren, Emsen ve Değer (2008), Türkiye’de ithalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2006 yılları arasında Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Feder (1982)’in metodolojisinden yararlanarak, nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. İthalatın toplam mal ihracatının önemli bir determinantı olduğu, ayrıca elde edilen ampirik

bulguların, ihracatın, dolayısıyla da ekonomik büyümenin aramalı ve sermaye malı ithalatını önemli ölçüde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Yapraklı (2007), ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi üzerinden çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, hata düzeltme-geliştirme Granger nedensellik testleri ile incelemiştir. Analizler sonucunda, ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme uzun dönemde ekonomik büyüme ticari açıklıktan pozitif, finansal açıklıktan negatif olarak etkilenmekte olduğunu tespit etmiştir.

4.2. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Bu çalışmada, 1924-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak model tahmini yapılmış ve değişkenler literatürle uyumlu bir şekilde belirlenerek bağımlı değişken olarak reel büyüme oranı (Y), dış ticaret verilerini temsilen ise ihracattaki değişim oranı (X) ve ithalattaki değişim oranı (M) kullanılmıştır. Çıkış noktamız olan serbest ticaret ve korumacılık politikalarının Türkiye açısından önemi ekonomik büyüme oranları ile dış ticaret verileri ile elde edilebilmektedir. Ele alınan değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden elde edilmiştir. Söz konusu kurulan model şu şekildedir;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \beta_2 M_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Çalışmanın metodolojisi şu şekilde özetlenebilir; serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testi uygulanmıştır. İkinci aşamada, seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için Engle-Granger ile yapısal kırılmaları dikkate alan Maki eşbütünleşme testi yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri sınanmış, bunun için Granger ile Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi kullanılmıştır.

4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Durağanlık testi, serilerin birim kök içerip içermediğinin test edilmesidir. Bu çalışmada kullanılan verilerin birim kök içerip içermediği ADF (Genişletilmiş Dickey- Fuller) testi değerlendirilerek araştırılmıştır. Serilerin durağanlık sınaması için Augmented Dickey-Fuller (ADF) testinde sabitsiz, sabitli ve trendli bir süreç takip edilir. Buna göre seri trendli bir süreçte durağan hale gelmişse, sabit terimli; bunda da durağanlık sağlanamamışsa, sabit terimsiz sına yapılar ve bu zaman sonucunda seriyi durağan hale getiren değer dikkate alınır (Aktaş, 2009: 38).

Testte Dickey ve Fuller (1979) karar kriteri olarak, t-istatistiğinin sapmalı olması nedeniyle τ (tau) ismi verilen düzeltilmiş t tablosu oluşturmuş ve bu tablonun kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. DF (1979) tarafından tablolaştırılan kritik değerler üç genel model için oluşturulmuştur:

$$\Delta Y_t = Y.Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + Y.Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + m_2.t + Y.Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

(2) nolu denklem sadece stokastik trendi içermektedir. (3) nolu denklemde stokastik trend ve sabit terim, (4) nolu denklemde ise hem sabit terimin hem de stokastik ve deterministik trendin birlikte modellendiği bir süreç ifade edilmiştir.

Yukarıda ifa edilen DF (1979) testinde hata terimlerinin beyaz gürültü (White Noise) sürecine sahip olduğu varsayılmaktadır. Ancak otokorelasyon olması halinde EKK tahminlerinin doğru olabilmesi için test geliştirilmiş ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi olarak adlandırılmıştır. DF testinde oluşturulan denklemler ADF testinde (Aktaş, 2009: 38)

$$\Delta Y_t = Y.Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + Y.Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + m_2.t + Y.Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (7)$$

olacak biçimde oluşturulmuştur. Bu modeller için yine Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen DF (1979) τ tablo değerlerinden faydalanılır. Modellerde yer alan gecikme uzunluklarının belirlenmesinde çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bunlardan bazıları; Akaike Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwartz Criterion (SC), Bayesian Information Criterion (BIC), Hannan-Quinn Criterion (HQ), Campel- Perron kriterleridir (Aktaş, 2009: 39).

Temel birim kök testlerinden ilki olan ADF birim kök test sonuçları Tablo 15.'de verilmiştir. Bu tabloya göre, ele alınan değişkenler hem sabitli modelde hem de sabitli ve trendli modelde düzey değerlerinde %1 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin birim kök içerdiği temel hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifade ile değişkenler, düzey değerlerinde durağandır.

Tablo 15. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Düzyey	Sabit	Değişkenler	ADF	Sabit+Trend	Değişkenler	ADF
		Y	-6.94(1) [0.0000]*		Y	-6.94(1) [0.0000]*
X	-8.98(0) [0.0000]*	X	-9.14(0) [0.0000]*			
M	-8.08(1) [0.0000]*	M	-8.13(1) [0.0000]*			

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, ADF için Akaike istatistik bilgi kriterine; PP için çekirdek (kernel) yöntemi “Barlettkernel” ve bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğunun sıfır olması durumunda Dickey-Fuller testini göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

4.2.2. Phillips Perron Birim Kök Testi

Phillips Perron birim kök testi, bir önceki bölümde ifade edilen Dickey Fuller ADF birim kök testlerinin hata terimine ilişkin varsayımlarına göre daha esneklerdir. DF ve ADF testleri hata teriminin bağımsız ve sabit varyanslı olduğunu kabul eder. Bu metodoloji kullanılırken hata terimleri arasında korelasyon olmadığına ve sabit varyansa sahip olduklarından emin olmak gerekir. PP (1988) DF’in hata terimleri ile ilgili olan bu varsayımını genişletmişlerdir. Bu durumu daha iyi anlamak için şu regresyon dikkate alınır (Tarı, 2015: 400).

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

$$Y_t = a_0 + y_{t-1} + a_2 (t-T/2) + ut \quad (9)$$

Burada T gözlem sayısını u_t hata terimlerinin dağılımını göstermekte olup, bu hata teriminin beklenen ortalaması sıfıra eşittir. Fakat burada hata terimleri arasında içsel bağıntının (serial correlation) olmadığı veya homejenlik varsayımı gerekli değildir. Bu açıdan bakıldığında DF testinin bağımsızlık ve homojenite varsayımları PP testinde terk edilmiş, hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Böylece Philips- Perron, DF t istatistikleri geliştirilmesinde hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almamıştır (Tarı, 2015: 400).

Temel birim kök testlerinden ilki olan PP birim kök test sonuçları Tablo 16.’da verilmiştir. Bu tabloya göre, ele alınan değişkenler hem sabitli modelde hem de sabitli ve trendli modelde düzey değerlerinde %1 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin birim kök içerdiği temel hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifade ile değişkenler düzey değerlerinde durağandır.

Tablo 16. PP Birim Kök Testi Sonuçları

Düzey	Değişkenler	PP	
		Değişkenler	PP
Sabit	Y	-11.20(2) [0.0001]*	-11.27(3) [0.0000]*
	X	-8.98(2) [0.0000]*	-9.14(0) [0.0000]*
	M	-8.25(14) [0.0000]*	-8.32(16) [0.0000]*

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, ADF için Akaike istatistik bilgi kriterine; PP için çekirdek (kernel) yöntemi “Barlettkernel” ve bant genişliği (bandwidth) “Newey West bandwidth” yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğunun sıfır olması durumunda Dickey-Fuller testini göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

4.2.3. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizi ilk olarak Engle- Granger (1987) tarafından öne sürülmüş, daha sonra farklı eş bütünleşme testleri önerilmiştir (Türkey, 2013: 261).

Engle- Granger eşbütünleşme analizi,

$$Y_t = a_0 + a_1 X_t + u_{1t} \quad (10)$$

$$X_t = b_0 + b_1 Y_t + u_{2t} \quad (11)$$

regresyonlardan biri kullanılarak yapılabilmektedir. Bu regresyonlardan biri bulunarak, onun yardımı ile e_t hata terimleri elde edilir.

$$e_t = \delta e_{t-1} + v_t \quad (12)$$

ilişkisi incelenip ele alınarak 12 nolu regresyon ile birlikte ADF istatistiği ve MacKinnon kritik değerleri bulunarak, e_t hata terimlerine birim kök testi yapılır. Anlaşılacağı gibi, Engle-Granger eşbütünleşme testi uygulamada ADF testi olarak gerçekleştirilmektedir. ADF istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse, birim kök olduğuna ve e_t serisinin durağan olmadığına ve dolayısıyla Y_t ile X_t değişkenlerinin ko-entegre olmadıklarına karar verilir. Eğer, tersi geçerliyse, birim kök olmadığına ve e_t serisinin durağan olduğuna ve dolayısıyla Y_t ile X_t değişkenlerinin eşbütünleşik oldukları sonucuna varılır. Granger, iki seri eşbütünleşik iseler bu seriler en az bir yönde bir nedensellik ilişkisi olması gerektiğini ortaya koymuştur (Tarı, 2015: 416).

Tablo 17.’de verilen Engle-Granger eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, mutlak değerce test istatistiği %1 önem düzeyindeki kritik değerden küçük olduğu için değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını gösteren temel hipotez reddedilmemektedir. Başka bir deyişle, büyüme ile ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 17. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
$\epsilon(0)$	-3.1076	4.45	3.93	3.59

Not: Engle-Granger makalesindeki kritik değerler esas alınmıştır. Hata terimlerinin durağanlığı için test istatistik değeri Akaike Bilgi Kriterine göre hesaplanmıştır.

4.2.4. Maki Eşbütünleşme Testi

Maki (2012) yapısal kırılma sayısının önsel olarak verilmesi sebebiyle bir kırılmalı Gregory-Hansen (1996) ve iki kırılmalı Hatemi-J (2008) testlerini eleştirip yapısal kırılma sayısının içsel olarak belirlendiği eşbütünleşme testini ortaya çıkarmıştır. Bu modele göre temel hipotez değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını, alternatif hipotez ise kırılma sayısının model tarafından belirlendiği sayıda yapısal kırılmaları hesaba dâhil eden bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu yönündedir. Bu test için aşağıdaki dört modelden bir tanesinin seçileceği belirtilmiştir (Zeren, vd., 2015: 27);

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (13)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (14)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (15)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (16)$$

Maki eşbütünleşme testinin işleyişi; öncelikle seçilen model, olası her yapısal kırılma için tahmin edilip, kalıntılara uygulanan birim kök test istatistiklerine ulaşılır. Daha sonra, seçilen modeller içerisinde kalıntı kareler toplamı en küçük olan model ilk kırılma noktası olarak belirlenir. İlk yapısal kırılma seçilen modele dâhil edildikten sonra, ikinci, üçüncü ve diğer yapısal kırılmalar için bu şekilde uygulamayı yapan araştırmacının izin verdiği üst kırılma sayısına kadar inceleme devam eder. Tahmin edilen modeller arasında en küçük T istatistiğini veren test istatistiğinin bulunduğu kırılma sayısı uygun kırılma sayısı olarak seçilir (Zeren, vd., 2015: 28).

Tablo 18.'de çoklu yapısal kırılmayı veren Maki eşbütünleşme testi sonuçları görülmektedir. Model 0 ve Model 1'de değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı temel hipotez reddedilememektedir. Model 2'de değişkenler arasında en fazla 2 kırılmalı ve 5 kırılmalı ve Model 3'te ise en fazla 3 kırılmalı eşbütünleşme ilişkisinin olduğu alternatif hipotezi reddedilmemektedir. Bir başka ifadeyle, Model 2'de 1929; 1934; 1939; 1945 ve 1958 ile Model 3'te ise, 1945; 1974 ve 1980 yıllarındaki kırılmalar ile birlikte uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 18. Maki Eşbütünlüme Testi Sonuçları

	<i>En Fazla 1 Kırılmalı</i>	<i>En Fazla 2 Kırılmalı</i>	<i>En Fazla 3 Kırılmalı</i>	<i>En Fazla 4 Kırılmalı</i>	<i>En Fazla 5 Kırılmalı</i>
<i>Model 0</i>	-3.85[-4.7] (1939)	-3.85[-4.9] (1924;1939)	-3.85[-5.1] (1924;1939)	-3.85[-5.3] (1924;1939)	-4.47[-5.1] (1932;1939;1946; 1958;1968)
<i>Model 1</i>	-3.88[-5.1] (1939)	-3.88[-5.2] (1924;1939)	-3.88[-5.4] (1924;1939)	-3.88[-5.5] (1924;1939)	-4.94[-5.7] (1933;1939;1946; 1955;1968)
<i>Model 2</i>	-4.05[-5.2] (1939)	-5.9[-5.8]* (1934;1939)	-5.9[-6.2] (1934;1939)	-5.9[-6.5] (1934;1939)	-7.4[-6.9]* (1929;1934;1939; 1945;1958)
<i>Model 3</i>	-4.1[-5.8] (1945)	-4.1[-6.4] (1945)	-6.8[-6.8]* (1945;1974; 1980)	-6.8[-7.3] (1945;1974; 1980)	-6.8[-7.8] (1945;1974;1980)

Not: Köşeli parantez içindeki değerler Maki (2012) Tablo 15.'den alınmış, %10 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerlerdir. *, %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüme ilişkisinin var olduğunu belirtmektedir. Parantez içindeki değerler, test yöntemi tarafından eşbütünlüme denkleminde belirlenen yapısal kırılma tarihleridir. Model 0: Sabit terimde kırılmanın var olduğu, trendsiz model. Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılmanın var olduğu, trendsiz model. Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılmanın var olduğu, trendli model. Model 3: Sabit terimde eğimde ve trendde kırılmanın var olduğu model'dir.

Ho: Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur.

H1: Değişkenler arasında k tane kırılma ile birlikte uzun dönemli bir ilişki vardır.

Belirtilen kırılma tarihlerindeki gelişen sosyo-ekonomik etkiler aşağıdaki gibi yorumlanabilir:

1929 tarihinde ABD'de New York borsasındaki çöküş ile başlayan ve bütün dünya ekonomisini etkileyen bunalım (buhran) Türkiye'de de etkisini Cumhuriyetin ilk yıllarında fazlasıyla hissettirmiştir. Bir yandan ekonomideki dinamizmi artırmak için çaba sarf etmek, diğer yandan büyük buhranın ortaya çıkardığı olumsuzlukları hafifletmek için Fiyat-Pazar mekanizmasına müdahaleler artmaya başlamıştır (Hatiboğlu, 2010: 397). Özellikle dış ticaret konusunda, dış ticareti düzenleme yetkisi tam olarak Lozan Antlaşması'yla konulan zamanın sonunda, yani 1929'da elde edilmiş ve çıkarılan bir yasayla düzenlenmiştir (Kepenek, 2016: 47). Türkiye'de ilk kez 1929 yılında gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarifelerle yerli sanayi sektörünün oluşmasına ortam hazırlamak istenmiştir. Böylece uzun bir süre tamamen korumacı dış ticaret politikası ve müdahaleci bir dış ticaret rejimi uygulanmaya başlamıştır (Eren, 2006: 187).

1934-1939 tarihleri arası dönem, krizin etkilerini azaltmaya çalışan ve devletçi politikalarla dış ticareti sıkı kontrol ve denetim altında tutan ithal ikameci politikaların

uygulandığı yıllardır. Devletçilik uygulaması aşamasında dış ticaret hususunda belli başlı düzeltmelere gidilmiştir. Dönemin dış ticaret politikasının amacı ticaret açığından kurtulmadır. Bu hedefe ulaşabilmesi maksadıyla dış ticaret büyük oranda ikili anlaşmalarla yürütülmüştür. Türkiye'nin mallarını satın alan ülkelerden mal alımı yapılması, yerli üretimi yapılan malların dışalımının sınırlandırılması ve ikili anlaşmaya konu olan malların dışalımında serbesti, uygulanan politikanın başlıca öğeleridir. Bu evrede ilk aşamada Almanya olmak üzere birden fazla ülkeyle kliring anlaşmaları imzalanmış, dışsatım karşılığı dışalım yaklaşımı uygulanmıştır. Bu mevzudaki düzenlemeler 1934'te kuruluşu gerçekleşen Dış Ticaret Ofisi aracılığıyla devam ettirilmiş ve 1936 yılı sonrası dış ticaret bütçeleri hazırlanması yoluna gidilmiştir. Tüm bu düzenlemelerin dış ticaret açığı hususunda net ve kararlı bir tutumun ifadesi olduğu bellidir. Sonuç olarak dış ticaretin 1937'de kliring anlaşmalarından kurtarılarak daha serbest olması doğrultusundaki adımlar ne yazık ki 1938'de dış ticaretin açık vermesi üzerine bırakılmış, uygulanan serbest ticaret politikasına yeniden sınırlamalar getirilerek kısmen korumacılık politikası uygulanmıştır. İzlenen politika sonucu dış ticaret, 1938 yılı hariç devamlı fazla vermiştir (Kepenek, 2016: 76).

1945'li yıllar, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin hissedildiği yıllar olup, Milli Korunma Kanunu ile birlikte dış ticaretin denetim altına alındığı, tüketim mallarına konulan kotalarla ithal ikameci politikaların etkinliğinin görüldüğü yıllardır. 1946 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın uzun sürmesi ile askeri beklentilerin de bir nedeni olarak, dış ticaret hacmimiz giderek daralmıştır. 1946 yılında alınan istikrar önlemleri ile devalüasyona gidildiği gibi, ithalatta miktar ve kontenjan tespiti uygulamasına da son verilmiştir. 1947 yılından sonra dış ticarete liberasyona serbest ticarete geçiş olmuş ve ihracatta tarıma dayalı ürünlere ağırlık verilen dış açık büyüme politikası uygulanmaya çalışılmıştır.

1950 yılında yürürlüğe giren dış ticarete liberasyon serbest ticaret sistemi sonucu ithalatta önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak ihracat aynı artışı gösteremeyince döviz stokları iki yılda erimiştir. Buna bağlı olarak 1952 yılından itibaren dış ticarete liberasyona kısıtlamalar koruma önlemleri getirilmiştir. 1952 yılından sonra dış ticarete getirilmiş olan sınırlayıcı tedbirler, yerli sanayi korumaktan ziyade, aşırı ithal talebini durdurarak, kronikleşen dış ticaret açıklarını kapatmaya yönelik olmuştur. Özellikle bu süreçte gerçekleştirilen en önemli değişikliklerden birisi gümrük vergilerinde de spesifik (fiziksel) esastan advolarem (değer üzerinden alınan) esasa geçiş olmuştur. Çeşitli kısıtlamalarla tahakküm altına alınan ithalat, 1958 yılına kadar gerileme sergilediği halde, 1953 yılından sonra fazla değerlendirilmiş kambiyo kuru sebebiyle ihracat daha fazla gerilemiş, dışa

bağımlılık artmış, döviz kaçakçılığı ve karaborsası yaygınlaşmıştır. Bu sebeple devalüasyona gidilmesi kaçınılmaz olmuştur.

1958 yılında daha önce de belirtildiği üzere İstikrar Tedbirleri programı yürürlüğe girmiştir. Çok partili sisteme geçilmesiyle beraber hızlı ekonomik büyüme ve sanayileşme uğruna hız kazanan iç talep ve yetersiz iç tasarruf, yetersiz ve düzensiz dış kaynak, koordinasyonsuz yatırımlar, kamu açıklarına, parasal genişlemeye ve büyüyen dış açıklarına neden olmuştur.

1974 yılı, 1970'teki devalüasyonun ve 1973 petrol krizinin etkilerinin görüldüğü dönemdir. 1970 yılında, döviz çıkmazı ve ihracattaki tıkanıklık nedeniyle, yeni bir istikrar önlemleri paketi oluşturulmuştur. Bu önlemler paketi içinde gerçekleştirilen %40 oranındaki devalüasyondan dolayı üç yıl ihracat gelirlerinde ve işçi döviz girişinde önemli artışlar elde edilmiştir (Eren, 2006: 190). 1973 yılında Ortadoğu'da etkisini gösteren Arap-İsrail savaşıyla ortaya çıkan, ilk petrol krizi dünya petrol güvenlik yapısını ve devlet- şirket- piyasa ilişkilerini etkilemiştir (Bayraç, 2005: 5). Türkiye 1973 yılında 8,1 milyon ton petrol ithal eden bir ülke durumunda iken, bu miktar 1977 yılında 14,3 milyon ton petrole çıkmıştır. Bu durumun sonucu olarak petrol faturası 218 milyon dolardan 1,4 milyar dolara yükselmiştir. Söz konusu tutar, olağanüstü bir dış ticaret açığına sebebiyet vermiştir (Alpay ve Alkin, 2017: 149).

24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı büyüme modeline geçiş ve serbest piyasa ekonomisinin benimsenerek yeni bir Türkiye'nin temelleri atılmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren uygulanarak devam eden ithal ikameci sanayileşme politikasından ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmiştir. Serbest dış ticaret, sanayi mallar ihracatına dayalı ihracat artışı 24 Ocak kararları ile başlamıştır. Dış ticaret serbestleşmiş, ekonomi dış rekabete açılmış, yabancı sermaye teşvik edilerek etkin fiyat rekabeti sayesinde ekonominin etkinleşmesi, rasyonelleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca mal piyasası değil, faktör piyasaları serbestleşmiş, başta döviz kuru ve faiz haddi olmak üzere tüm faktör fiyatları serbest piyasa koşullarında belirlenmiştir (Şahin, 2009: 191).

4.2.5. Granger Nedensellik Testi

İki zaman serisi arasında nedensellik Granger (1986) katkılarıyla geliştirilmiştir. Bu test değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup- olmadığını, eğer varsa ilişkinin yönünü, hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğunu belirleye bilmek amacıyla kullanılan yöntemdir. Bu testin yapılabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Granger nedensellik testi

aşağıdaki iki regresyon denkleminin tahminini gerektirmektedir (Barışık ve Demircioğlu 2006: 76).

$$\Delta X_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta X_{t-j} + \sum_{j=1}^q b_j \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (17)$$

$$\Delta Y_t = \sum_{i=1}^r c_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^s d_i \Delta X_{t-i} + v_t \quad (18)$$

Bu modelde a_j , b_j , c_j , d_j = gecikme katsayıları, m, q, r, s = gecikme dönemleri u, v = hata terimleri, Δ = fark alma operatörüdür. Tüm b ve d katsayılarının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadıkları F-testi yardımıyla bulunarak aşağıdaki hipotezler sınanır.

$H_0 = b_1 = b_2 = b_3 = \dots = b_q = 0$ Bu hipotez kabul edilirse Y'den X'e nedensellik yoktur. Bu hipotez reddedilirse Y'den X'e bir nedensellik vardır.

$H_0 = d_1 = d_2 = d_3 = \dots = d_s = 0$ Bu hipotez kabul edilirse X'den Y'ye nedensellik yoktur. Hipotez reddedilirse X'den Y'ye bir nedensellik vardır. Her iki hipotez reddedilirse çift yönlü nedensellik vardır. İki hipotezden biri kabul diğeri reddedilirse tek yönlü nedensellik vardır. Her iki hipotez reddedilmezse X ve Y değişkenleri arasında bir nedensellik yoktur (Barışık ve Demircioğlu 2006: 77).

Tablo 19.'da ki Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, ihracat ile milli gelir arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Milli gelirden ithalata doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 19. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Optimal Gecikme Uzunluğu	Ki-Kare
$Y \neq X$	1	1.69 (0.1927)
$X \neq Y$	1	0.21 (0.6432)
$Y \neq M$	2	6.54 (0.0380)**
$M \neq Y$	2	2.17 (0.3368)

Not: **.*** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

4.2.6. Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunması, nedensellik ilişkileri hakkında bilgi vermediği için Granger ve Hacker ve Hatemi-J nedensellik testleri uygulanmıştır. Nedensellik testlerinin yapılabilmesi için öncelikle gecikme uzunluklarının tespit edilmesi gerekmektedir.

Tablo 20. Gecikme Uzunluğunun Tespiti (X ile Y modeli için)

Gecikme	AIC	SC	HQ	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
0	15.27228*	15.32858*	15.29496*	-	-
1	15.32022	15.48913	15.38827	6.825014	0.1454
2	15.31402	15.59554	15.42744	4.460970	0.3472
3	15.33278	15.72690	15.49156	6.201962	0.1846
4	15.41350	15.92023	15.61765	1.147943	0.8866

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı ve otokorelasyon sorununun olduğunu belirten temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Tablo 21. Gecikme Uzunluğunun Tespiti (M ile Y modeli için)

Gecikme	AIC	SC	HQ	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
0	16.07801	16.13431*	16.10069*	-	-
1	16.12110	16.29001	16.18915	3.497627	0.4782
2	16.04665*	16.32816	16.16006	2.538639	0.6377
3	16.12373	16.51785	16.28251	1.011645	0.9080
4	16.13565	16.64238	16.33980	2.710293	0.6074

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı ve otokorelasyon sorununun olduğunu belirten temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmada maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak ele alınmış ve birim kök testi yapıldığı için, Akaike bilgi kriterine göre gecikme sayısı Tablo 20.'da ki model için 1, Tablo 21.'de ki model için ise 2 olarak belirlenmiştir. Ardından otokorelasyon sorunu olup olmadığını araştırmak için LM testi yapılmıştır. Yapılan test sonucuna göre her iki model için otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır.

4.2.7. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Testi

Nedensellik analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için kullanılmaktadır. Hacker ve Hatemi- J (2006)'ya göre gözlem sayısının düşük olduğu testlerde Bootstrap tekniği ile ileri sürülen bu yöntem daha etkin sonuçlar vermektedir. Oluşturulan model (19) nolu denklemde verilmiştir.

$$Y = \check{D}Z + \delta \quad (19)$$

Eşitliğe göre Z açıklayıcı değişkenler ve matrisi \check{D} tahmini değerleri (katsayı) , Y bağımlı değişkeni ve δ hata terimini ifade etmektedir. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik yoktur ($H_0: C\hat{J}=0$) şeklindeki sıfır hipotezini sınamak için değiştirilmiş Wald (MVALD) test istatistiğini önermektedir.

$$MVALD = (C\hat{J})' (C(Z'Z)^{-1} \ominus S_u)C')^{-1} (C\hat{J}) \quad (20)$$

MVALD istatistiğinde \ominus kronecker çarpanı, C ($P \times (1+n(p+d))$) matrisini S_u (19) nolu modeldeki hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisini \hat{J} sıralama işlemcisini ifade etmektedir (Karanfil 2016: 229).

Tablo 22.'de ki Hacker ve Hatemi-J nedensellik sonuçlarına göre, ihracat ile milli gelir arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Milli gelirden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç, Granger nedensellik testi sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Tablo 22. Hacker Ve Hatemi- J Nedensellik Testi Sonuçları (2006)

	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
$Y \nRightarrow X$	1.697	6.939	3.896	2.702
$X \nRightarrow Y$	0.215	7.286	3.961	2.727
$Y \nRightarrow M$	6.543**	9.616	6.179	4.643
$M \nRightarrow Y$	2.177	9.768	6.108	4.697

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde birinci değişkenden, ikincisine doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Kritik değerler, bootstrap kullanılarak 10000 yineleme ile elde edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası ticarete ülkelerin gün yüzüne çıkardıkları gelişmeler ışığında dış ticaret politikaları açısından serbest ticaret ve korumacılık politikaları arasındaki ilişki asırlar boyunca devam edip günümüze kadar gelen ezeli ve ebedi bir problem olmuştur. Dünya ticareti liberal dış ticaret politikası yerine, eski korumacılık anlayışını bir kenara atıp 1970 yılından günümüze yeni korumacılık anlayışını ileri süren bir yapıya bürünmüştür. Yeni korumacılık politikaları dış ticarete konulan çeşitli sınırlamalar ve ithalatın azaltılıp ihracatın artırıldığı ülkelerin ekonomik yapılarının yeni koşullara uygun hale getirilmeye çalışıldığı ticaret hususunda gelişmekte olan ülkelere oluşmaya başlayan rekabet baskısına istinaden tarife dışı engellere yönelmeye başlamıştır.

1929 yılında Dünya Ekonomik Krizi ile gün yüzüne çıkan problemlerde özellikle sanayisi gelişmiş ülkelerde serbest ticaret anlayışından uzaklaşarak korumacılık anlayışı uygulanmıştır. Uygulanan korumacılık, dünya ticaretinin azalmasına ve krizin tüm dünyayı etkisi altına almasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya ticaretini rahata erdirip serbestleştirmek gayesiyle başlatılmış olan teşebbüsler ağırlık kazanarak ön plana çıkmış ve savaşta yok olan ekonomilerin tashih edilmesini hızlandırmak, uluslararası ekonomik ve mali sistemi düzenlemek için, daha savaş sona ermeden ülkeler kendi aralarında dünya ticaretinin serbestleştirilmesi hedefiyle çalışmalara ağırlık vererek belirli mallar ile ilgili tarife indirimleri yapabilmek için kendi aralarında mutabakata varmışlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan çabalar sonucu 30 Ekim 1947’de Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Bu tarihten sonra karşılıklı olarak ticari ve ekonomik konulardaki ikili ilişkilerin daha iyi bir düzeye getirilmesi, üye ülkelerin refah seviyelerinin artırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, dünyadaki üretim kaynaklarının daha verimli olarak kullanılması gibi birçok amaçların haricinde, anlaşmada vurgulanmamış olan ana fikirde ise; uluslararası rekabet aksiyonunu oluşturabilmek amacıyla üye ülkeleri, korumacılık anlayışından uzak tutarak uluslararası ticareti serbestleştirme, yani dış ticarete liberalizmi özendirme olarak belirtilmiştir.

Uluslararası ticarete gelişmiş ülkelerin serbest ticaret anlayışını benimsemesiyle birlikte, tarife dışı engellere de ağırlıklı olarak başvurmaktadırlar. Özellikle, üçüncü bölümde değinildiği üzere, başta ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri ayrıca İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılması korumacılık anlayışının bir işaretidir. Bu amaçla miktar kısıtlamaları, mali nitelikli tarife dışı önlemler, teknik ve idari düzenlemeler serbest ticaret anlayışının karşısına sunmaktadırlar.

Konu, Türkiye perspektifinden değerlendirilecek olunursa, Cumhuriyetin kuruluş temellerinin atıldığı 1923 yılından 1980 yılına kadar ithal ikameci korumacılık anlayışı hüküm sürmüştür. 24 Ocak kararları ile 1980’li yıllarda dışa açılma serbest ticaret anlayışıyla uluslararası ticarete entegrasyon sağlamaya başlamış ihracatta sanayi malları ön plana çıkarken, ithalatta ara ve yatırım ürünleri daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ihracatın artırılması, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, yeni pazarlara gümrük vergisiz erişim imkânı sağlama ve üçüncü ülkelerle karşılıklı serbest ticaret anlayışı geliştirilmesi ortamı oluşmuştur.

Ülkemizin şimdiye kadar gerçekleştirdiği STA’lar ile tarife indirimleri “derin bütünleşme” adıyla da bilinen menşe kuralları, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları gibi konularda ortak kuralların inşası ile ticaretin akışının kolaylaştırılması, ölçek ekonomilerine yol açarak maliyet düşüşü ve kaynak verimliliği sağlama, dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırması, böylelikle de ülkelerin üretim, dış ticaret ve refah düzeyi üzerinde ciddi ölçüde pozitif etkiler oluşturması beklenmektedir.

Bu çalışma kapsamında ise, ekonomide serbest ticaret ile korumacı politikaları irdeleyerek hangisinin daha baskın olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye ekonomisi için 1924-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. İki politika arasındaki ilişkinin belirleyicileri olarak, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilen verilere göre 1924-2015 yılları için bağımsız değişkenleri temsilen ithalat ve ihracat verileri ile bağımlı değişkenleri gösteren ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Kurulan modelde değişkenlerin durağanlık analizleri ADF ve PP testleri gerçekleştirilmiş, serilerin düzey değerlerinde birim kök içermedikleri sonucu elde edilmiştir. Ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmek için Engle-Granger ile yapısal kırılmaları belirten Maki eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Engle-Granger eşbütünleşme sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını belirtmiş, daha gelişmiş testlerden olan Maki eşbütünleşme testi ise, Model 2 ve Model 3’te yapısal kırılmaları birlikte değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu bulgusunu vermiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunması, nedensellik ilişkilerinin yönü hakkında bilgi vermediği için Granger nedensellik ile Hacker ve Hatemi-J nedensellik testleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Bahsi geçen her iki nedensellik testi sonuçları, ekonomik büyümeden ithalata doğru bir tek yönlü nedenselliğin olduğu sonucunu vermiş olup, nihayetinde birbirleriyle uyumlu bulgulara ulaşılması, elde edilen sonucun güvenilirliğini artırmaktadır.

Çalışmanın gerek seçilen konu bakımından gerekse gerçekleştirilen analizler açısından literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Analize dahil edilen veri aralığının 1923'ten itibaren alınması ve günümüze kadar olan süreçteki yapısal kırılmaları da dikkate alması elde edilen sonuçlar açısından oldukça önem arz etmektedir. Eşbütünleşme ve nedensellik analizleri sonucu elde edilen bulguların literatürdeki çalışmalarla karşılaştırılması durumunda birçok çalışma ile benzer sonuçların ortaya çıktığı bazı çalışmalarla ise çeliştiği görülmektedir. Amprik sonuçların uyuşmadığı çalışmalara bakıldığında; çalışmada elde edilen bulguların Ramos (2001), Taştan (2010), Gökmen ve Temiz (2010), Sandalcılar (2012), Gül ve Kamacı (2012), Özcan ve Özçelebi (2013) ve Pata (2017) nın çalışmalarıyla çeliştiğini fakat Gerni, Emsen ve Değer (2008), İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009), Gül ve Kamacı (2012), Alaoui (2015), Kaya ve Şahin (2015), Korkmaz ve Aydın (2015) ve Şerefli (2016) nın çalışmalarını ise desteklediği görülmektedir.

Tez araştırması süresince gerek elde edilen veri aralığı gerekse yapılan analizlerin yeni nesil testlerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulguların literatürdeki çalışmalarla çelişmesinin nedeni olarak da bu hassasiyetin olduğu düşünülmektedir. Çünkü gerçekleştirilen yeni nesil testler ile veri aralığı elde edilen bulgulara direk etki edebilmektedir. Bu durum çalışmada da açıkça görülmektedir. Örneğin Engle – Granger eşbütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememişken 5 kırılmaya izin veren Maki Eşbütünleşme testinde belirlenen tarihlerde yapısal kırılmalarla birlikte değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yakalanmıştır. O nedenle çalışmanın gererek yapılan analizlerin farklılığı gerekse kırılmaların olduğu tarihlerden çıkarılabilecek sonuçların geleceğe ışık tutabilmesi açısından literatüre ve diğer araştırmacılara önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, literatürdeki çalışmaların birçoğu dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırırken, bu çalışmada uygulanan korumacı politikalarla serbest dış ticaret politikalarının etkinliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sayede de farklı bir bakış açısıyla hazırlanmış olan bu çalışmanın, literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacına yönelik olarak yapılan Maki eşbütünleşme testi sonuçlarına göre elde edilen yapısal kırılma tarihlerinin Türkiye ekonomisinde önemli yerleri bulunmaktadır. Söz konusu tarihlerde, Türkiye'nin büyümesine, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesine ve toplumu oluşturan bireylerin yaşam standartlarının artırılmasına yönelik olarak, reform niteliğinde olan politikaların kararı alınmış ve uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde 1929 krizinden sonra ekonomide korumacı politikaların uygulandığı bir dönem olsa da savaş sonrası yıpranan ekonomilerin tekrar toparlanabilmesi

için yapısal dönüşümlerin yapılması elzem görülmüştür. Bu dönüşümler çerçevesinde liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalarla ülkeler arasındaki ticareti engelleyecek uygulamalar kaldırılmıştır. Küreselleşme sürecinin de etkisiyle serbest dış ticaret ve piyasa ekonomisi benimsenmiştir. Uluslararasılaştırma süreci, krizlerin bulaşma etkisini fazlaca hissettirse de ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Ülkeler arasında entegrasyon süreciyle bağımlılık söz konusu olmuştur. Türkiye ekonomisi de özellikle enerji ürünleri başta olmak üzere teknoloji yoğun mallarda dışa bağımlı hale gelmiştir. Hemen bütün sektörlerde kullanılan aramalı ya da hammadde ürünleri dış ülkelere temin edilmekte, mamul mal haline getirilip ihraç edilmektedir. Dolayısıyla, ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır ki zaten Türkiye’de 24 Ocak kararlarıyla ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsediği bu reformun, günümüzde halen etkisini göstermektedir.

Yapısal kırılma tarihleri dikkate alındığında Türkiye’de belli konjonktür dalgalanmaların olduğu yıllarda önemli politika değişikliklerinin gerçekleştiği fark edilmektedir. Bu konjonktürel değişiklikler küresel rekabet dünyasında önümüzdeki dönemlerde daha da sık görüleceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi ülkelerin dış ticaret politikalarını belirlerken esnek yapıda olması ve ülkenin karşılaştırmalı üstün olduğu alanlarda doğru politikalar geliştirmesi oldukça önemlidir. Yıllardır hammadde ve yarı mamul mallarda dışa bağımlı yapısıyla öne çıkan Türkiye ekonomisi maalesef son dönemlerde temel tüketim mallarını da ithal etmeye başlamıştır. Küresel rekabet dünyasında düşük maliyetlere sahip ülkeler maalesef rekabette de öne çıkmaktadır. Bu nedenle odaklanılması gereken temel nokta maliyet minimizasyonudur. Maliyetlerdeki iyileştirmeler ise tek başına küresel rekabette gereklidir fakat yeterli değildir. Çalışmada örneklerinin verildiği serbest ticaret anlaşmalarının artırılması ve yerli üreticiyi destekleyecek politikaların doğru uygulanabilmesi de rekabette ayakta kalmanın itici güçlerindedir.

Dönemsel itibariyle zaman zaman serbest ticaret politikaları zaman zaman ise korumacı politikaların uygulandığı Türkiye’de artık yenilikçi ürünlerin arttırıldığı, teknoloji odaklı ihracat politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. GSYH’sından Ar-Ge ye ayrılan pay hala rakiplerinin çok altındadır. Ar-Ge ye yapılacak yatırımla birlikte inovatif ürünlerin pazar payı sürekli gelişmekte ve katma değeri yüksek ürünler pazara hakim olmaktadır. Bu nedenle gerekirse kamusal desteklerle bu alanda biraz daha girişimci olunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Y. ve Alkin, E. (2017) *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Alkin, K. ve Gürlehel, F. (2010). *Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin de dahil edilmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-47.
- Akyıldız, H. (1997). Reel boyutlarıyla Türkiye ekonomisinde kriz süreçlerinin ortaya çıkış mekanizmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 9-27.
- Aydoğuş, İ. (2015). Bölgesel ticaret anlaşmalarının Türkiye açısından önemi: İspanya ve Meksika örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-21.
- Arıkan, H. ve Kar, M. (2005). *Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Alkin, E. (2009). *Herkes için ekonomi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Alpay, Y. (2008). *Türkiye ekonomi tarihi*. İstanbul: Akademia Yayınları.
- Alkin, E. (2010). *Kurumlarla yakın ekonomi tarihi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Alkin, E. ve Alpay, Y. (2014). *Her şey ekonomi değil* (5. Baskı). İstanbul: GOA Basım Yayın.
- Arzova, B., Yülek, M., Çelen, M., Alkin, K., Ertem, C., Baydar, H., ...Demirbaş, A. A. (2014). *Cari açığa karşı kobi'ler ve tarım 2014 Türkiye ekonomi raporu*. İstanbul: Müsiad Yayınları.

- Agayev, S. (2011). İhracat ve ekonomik büyüme ilişkisi: 12 geçiş ekonomisi örneğinde panel eştümleşme ve panel nedensellik analizleri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), 241-254.
- Alaoui, A. E. (2015). Casualty and cointegration between export, import and economic growth: Evidence from Morocco. *Journal of World Economic Research*, 3(4), 83-91.
- Acaravcı, A. ve Kargı, G. (2015). Türkiye’de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Altan, M. (2013). *Uluslararası ekonomi politik* (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi 1908- 2009* (21. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de 1970- 2011 yılları arasında oluşan ekonomik ve siyasi gelişmelerin seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35(0), 1-20.
- Bayraç, H. N. (2005). Uluslararası petrol piyasasının ekonomik analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 42(1), 1-24.
- Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilete, ihracat-ithalat ilişkisi 1980- 2001. *Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71-84.
- Chase - Dunn, C. (1999). Globalization: A world - systems perspective. *Journal of World Systems Research*, 5(2), 187-215.
- Chang, R., Kaltani, L. and Loayza, N. V. (2009). Openness can be good for growth: The role of Policy complementarities. *Journal of Development Economics*, 90(1), 33-49.
- Çamurdan, B. (2013). Türkiye’de 1999-2013 dönemi için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. *NWSA- Social Sciences*, 8(4), 183-195.

- Denker, M. S., ve Atabey, Ö. G. A. (1998). Gümrük Birliği ve ekonomik entegrasyon kavramı üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 1(1), 85-96.
- Dickey, D.A., ve Fuller, W.A. (1979) Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*,74(366a), 427-431.
- Dornbusch, R. (1992) The Case for Trade Liberalization in Developing Countries. *Journal of Economic Perspectives*, 6(1), 69-85.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2014). *Malezya ülke raporu*. İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2017). *Türkiye ve Moldova ikili ekonomik ilişkilerde hedef 1,5 milyon dolar*. İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları.
- Erdil, S. (1992). *Pazarlamada uluslararasılaşma süreci ve türk işletmelerinde uluslararasılaşma eğili*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ertürk, N. (2017). Ticaret savaşları ve dünya ekonomisine etkileri. *Fiscaoeconomia*, 1(2), 88-112.
- Eğilmez, M. ve Kumcu E. (2015). *Ekonomi politikası teori ve Türkiye uygulaması* (20. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekinci, R., Tüzün, O. ve Kahyaoğlu, H. (2015). Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 83-100.
- Eren, A. (2006). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Engle, R. F. And Granger, C. W. J. (1987). Co- integration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*.55(1) 251-276.

- Fojtíková, L. (2014). Performance and growth of the Eurozone export. *Enterprise and The Competitive Environment 2014 Conference, Economic Commission for Europe* (pp. 154-163). Czech Republic: Elsevier Science Direct.
- Gilpin, R. (2017). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği* (M. Duran, Çev.). Ankara: Kripto Yayınları.
- Gürlesel, C. F. (2015). *2015 yılı ekonomi ve dış ticaret raporu*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayınları.
- Gürlesel, C. F. (2016). *2016 yılı ekonomi ve dış ticaret raporu*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayınları.
- Gültekin, R., ve Üyümez, M. E. (2015). Türkiye ile Rusya Federasyonu serbest ticaret anlaşmasının iki ülke ticaretine olası etkileri ve vergisel yansımaları. *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 406- 415). Rusya.
- Gerni, C., Emsen, Ö. S. ve Değer, M. K. (2008). İthalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme: 1980-2006 Türkiye deneyimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir İktisat Kongresi Anısına 2. Ulusal İktisat Kongresi* (ss. 1-21). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Genç, M. C., Değer, M. K. ve Berber, M. (2010). Beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme: Türkiye ekonomisi üzerine nedensellik analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 29-41.
- Gregory, A.W. and Hansen, B. E. (1996). Residual-Based tests for cointegration In models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 12-99.
- Gökmen, A. and Temiz, D. (2010). An analysis of the export and economic growth in Turkey over the period of 1950-2009. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 5(1), 123-142.

Granger, C. W. J. (1986). Development in the study of cointegrated variables. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 37(3) 211-228.

Gül, E. ve Kamacı, A. (2012). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Bir panel veri analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 4(3), 81-91.

Göçer, İ. ve Hepkarşı, N. (2013). İhracat- büyüme ilişkisi: Yapısal kırılmalı bir analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 1(4), 57-87.

Gries, T., and Redlin, M. (2012). Trade openness and economic growth: a panel causality analysis. *In International Conference of RCI and Krisha Institute of Engineering and Tecnology* (pp. 16-18). India: Apea Riview.

Hacker, R.S. and Hatemi-j, A. (2006). Testing for causality between Integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and application. *Applied: Economics*, 38(13), 1489-1500.

HUR, J. and Park, C. (2011). Do free trade agreements increase economic growth of the member countries? *Journal of World Development*, 40(7), 1283-1294.

Hatiboğlu, Z. (2010). *İktisat bilimi ve Türkiye iktisadı (10 cilt) cilt 1 giriş: İlkeler ve olaylar*. İstanbul: Beta Basım Yayınları.

Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.

<https://www.wto.org/> (08.12.2017)

<https://www.globaletradealert.org/node/2255> (06.12.2017)

Islam, A., Bloch, H. and Salim, R. (2014). How effective is the free trade agreement in South Asia? An empirical investigation. *International Review of Applied Economics*, 28(5), 611-627.

İzmir Ticaret Odası. (2013). *Avrupa Birliği serbest ticaret anlaşmaları*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

İstanbul İhracatçı Birlikler Genel Sekreterliği. (2010). *Serbest ticaret anlaşmaları kılavuzu*. İstanbul: İstanbul İhracatçı Birlikler Genel Sekreterliği Yayınları.

İzmir Ticaret Odası. (2011). *Türk girişimcilere yönelik Makedonya' daki yatırım fırsatları ve bölgedeki dış ticaret ortamı*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2013). *2013 yılında Türkiye'de neler yaşandı*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

İstanbul Ticaret Odası. (1995). *Globalleşme ve bölgeselleşme sürecinde NAFTA ve etkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

İsayev, E. (2013). Bölgesel entegrasyonların başarı durumu yönünden AB'nin değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 193-222.

İspir, M. S., Ersoy, B. ve Yılmaz, M. (2009). Türkiye'nin büyüme dinamiğinde ihracat mı ithalat mı daha etkin? *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 59-72.

Karaca, N. (2003). Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi* 143(1), 84-99.

Koçtürk, O. M. ve KOCAEFE, A. (2014). Serbest ticaret anlaşmalarının Türk dış ticareti üzerine etkileri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20(2), 65-77.

Karaman Ticaret ve Sanayi Odası. (2016). *Fas ülke raporu*. Karaman: Karaman Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

Küçükahmetoğlu, O., Çeştepe, H. ve Tüylüoğlu, Ş. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.

- Kaymakcı, O., Avcı, N. ve Şen, R. (2007) *Uluslararası Ticarete Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Krugman P. R., Obstfeld M. ve Melitz M. J. (2017). *Uluslararası İktisat: Teori ve politika* (O. Özsoy, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi* (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaca, C. (2016). *Türkiye'nin güncel ekonomik mali sorunları ve politikaları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Koçtürk, O. M. ve Gölalan, M. (2010). 1923- 1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi* 45(2), 48-65.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karagöl, E. T. (2013). *Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Seta Yayınları.
- Kırshtainy, N., Abbot, G., Farndon, J., Kennedy, F., Meadway, J., Wallace, C. and Weeks, M. (2015). *Ekonomi kitabı* (Y. Akverdi ve S. N. Ağırnaslı, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Kaya, Z. ve Şahin, L. (2015). Dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel eşbütünlük analiziyle değerlendirilmesi: Bric Ülkeleri 1995-2013. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 434-446.
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de dış ticaret – ekonomik büyüme ilişkisi: Nedensellik analizi. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 47-76.
- Kepenek, Y. (2016). *Türkiye ekonomisi* (29. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Karanfil, M. (2016). Araştırma geliştirme harcamalarının orta gelir tuzağı üzerine etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye için panel veri analizi. *Journal of Life Economics*, 3(4), 291-234.
- Lanjouw, G. J. (1995). *International Trade Institutions* (2.nd. Ed). Newyork: Addison-Wesley Longman Limited.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*. 29(5), 2011- 2015.
- Milner, C., Morrissey, O. and Zgovu, E. (2008). Trade facilitation in developing countries. *Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham*, 8(5), 1-34.
- Mert, S., Kaynak, S. ve Bayraktar, O. B. (2017). *Ekonomik rapor 2016*. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları.
- Ongun, M.T. (2017). 1980'lerden küresel krize dünya ekonomisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi* 23(0), 39-76.
- Özdemir, K. ve Öksüzler, O. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Örnek, İ. ve Taş, S. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Özer, Y. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Özcan, M. (2017). Korumacılık Eğilimleri ve Gümrük Birliği'nin Geleceği. *İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülten*, http://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=7948&id=8011 01.11.2017
- Özdemir, Ü., Yiğit, G. ve Oral, M. (2016). Cumhuriyetten günümüze ekonomi politikaları bağlamında Türk dış ticaretinin gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi* 21(35), 149-174.

- Özatatay, F. (2015). *Parasal iktisat kuram ve politika* (4. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Özkurt, A. ve Akses S. (2013). *2013 yılında Türkiye’de neler yaşandı?* İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Özcan, B. ve Özçelebi, O. (2013). İhracata dayalı büyüme hipotezi Türkiye için geçerli mi? *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-14.
- Pekin, T. (1988). *Teşvik tedbirleri olarak sübvansiyonlar ve işletme kararları üzerinde etkileri*. İzmir: Türkiye Vakıflar Bankası Yayını.
- Parıltı, H. (2015). Çok taraflı ticaret sistemi ve ticaret politikaları: İthalatta koruma kolay bir iş mi? *İktisat Fakültesi Mecmuası* 65(2), 100-160.
- Pata, U. K. (2017). Türkiye’de dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkileri: Toda-yamamoto nedensellik analizi 1971-2014. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 119-134.
- Philips, P.C.B. and Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Ramos, F. F. R. (2001). Export, imports and economic growth in Portugal: Evidence from causality and cointegration analysis. *University of Porto, Faculty of Economics Review*, 18(4), 613-623.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat* (20.Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Slideplayer. (2016). *Ekonomik entegrasyonlar ve parasal birlik*. <http://slideplayer.biz.tr/slide/9309133/> . 17.10.2017
- Sandu, I. S., Veselovsky, M. Y., Semyonova, E. I., Doshchanova, A. I. and Fedotov, A. V. (2015). Innovative aspects of development of the customs union under the new

economic conditions. Problems and prospects. *Journal of Applied Economic Sciences*, 10(4), 855-862.

Savrul, B. K. ve Özel. H. A. (2015). Küreselleşme sürecinde bölgesel entegrasyonların başarı koşulları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 37-54.

Sakarya, A. (2014). Türkiye’de ekonomi politikaları ve ülke mekanında değişim 1980-2012. *Megaron Dergisi* 9(4), 243-254.

Sandalcılar, A. R. (2012). Bric ülkelerinde ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişki: panel eş bütünleşme ve panel nedensellik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 161-179.

Şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve ekonomik entegrasyonlar. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi* 2(3) 160-166.

Şanlı, B. (2008). Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde Avrasya Birliği’nin olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 22(1), 13-30.

Şener, D. (2015). Dünya ticaret örgütü çatısı altındaki uygulamaların dünya ticaretine ve sistemdeki farklı ekonomik düzeylere katkıları. *Akademik Bakış Dergisi*. 1(1), 1-26.

Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2010). Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-140.

Şerefli, M. (2016). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(5), 136-142.

Şahin, H. (2009). *Türkiye ekonomisi*. (10. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). *İstatistik Göstergeler*. <http://www.tuik.gov.tr> 30.09.2017

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *İstatistik Göstergeler*. <http://www.tuik.gov.tr> 21.05.2018

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2014). *Yürürlükte Bulunan STA'lar* <https://www.ekonomi.gov.tr> 30.09.2017

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2011). *Türkiye'nin dış ticaretinde serbest ticaret anlaşmaları hakkında bilgi ve değerlendirme notu* <https://www.tobb.org.tr> 01.10.2017

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2004). *Serbest ticaret anlaşmalarının yeri ve Türkiye'nin dış ticaretinin geliştirilmesindeki önemi* <http://www.mfa.gov.tr/> 02.10.2017

Tupy, M. L. (2005). Trade liberalization and poverty reduction in sub- Saharan Africa. *Policy Analysis*, 557(1), 1-24.

Tuncer, S. (1994). Korumacılık teori ve uygulama. *Maliye Araştırma Merkezi Dergisi* 0(36), 237-267.

Tekbaş, M. ve Yıldırım, M. (2016). G-8 Ülkelerinde yeni korumacılık politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(9), 456-479.

Türkiye ekonomisinin Temmuz 2013'deki görünümü.
<http://www.mahfiegilmez.com/2013/07/turkiye-ekonomisinin-temmuz-2013deki.html>
17.01.2018

Temiz, D. (2010). Türkiye'de reel ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1965-2009 dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 71-82.

Taştan, H. (2010). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin spektral analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 87-98.

Türkay, H. (2013). Türkiye'de cari açık, bütçe açığı ve yatırım- tasarruf açığı ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2). 253-269.

- Tavlas, G.S. (1993). The 'new' theory of optimum currency areas. *The World Economy*, 16(6), 663-685.
- Telli, R. (2015). *Türkiye ekonomisi ve Avrupa Birliği*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri* (11. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Uysal, D. ve Demirci, N. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Vergil, H. (2013). *Ekonomik entegrasyon küresel ve bölgesel yaklaşım* (3.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Van Rompuy, H., Barroso, J. M., Juncker, J. C. and Draghi, M. (2012). Towards a genuine economic and monetary union. *The Four President Report* (pp. 1-7). Brüssel: European Council.
- Yiğit, M. (2003). *Ekonomik entegrasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yıldırım, İ. (2001). On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı ekonomisi üzerine bir değerlendirme (1838-1918). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(2), 313-326.
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5(1), 67-89.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Yüksel, S. And Zengin, S. (2016). Causality relationship between import, export and growth rate in developing countries. *International Journal of Commerce and Finance*, 2(1), 147-156.

Zeren, A. G. Ö., Konuk, F. ve Zeren, F. (2015). Ülke borsaları arasında portföy çeşitlendirmesi: Türkiye ile beş OECD ülkesi arasındaki ilişkinin analizi. *About This Journal*, 1(2), 22-33.

